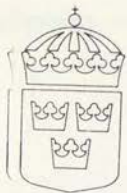


Viltskador

Betänkande av

Jakt- och viltvårds-
beredningen





Statens offentliga utredningar

1979:52

Jordbruksdepartementet

Statens offentliga utredningar
1979:52
Jordbruksdepartementet
1979

Viltskador

I Betänkande av Jakt- och viltvårdsberedningen

Stockholm 1979

Omslag Johan Hillbom
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-05051-X

ISSN 0375-250X

Gotab, Stockholm 1979

Viltkastor

Stockholm 1979
Fotografier av Erik och Britt Jernström

Till statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet

Genom beslut den 24 mars 1977 bemyndigade regeringen chefen för jordbruksdepartementet att dels tillkalla en beredning med uppdrag att se över vissa jakt- och viltvårdsfrågor, dels utse en särskild referensgrupp till beredningen.

Beredningen antog namnet Jakt- och viltvårdsberedningen.

Beredningen har i juni 1977 avgett delbetänkandet (Ds Jo 1977:4) Vårjakt efter sjöfågel och i mars 1979 delbetänkandet (SOU 1979:19) Jaktvårdsområden.

Under arbetet med det nu föreliggande betänkandet har beredningen bestått av departementsrådet i jordbruksdepartementet Sören Ekström, ordförande, byråchefen i statens naturvårdsverk Jan-Olof Pettersson och riksjaktvårdskonsulenten Bo Thelander, Svenska jägareförbundet. Ledmöter i referensgruppen har varit riksdagsledamoten Elis Andersson (c), byggnadsinspektören Hans Sundberg (m), riksdagsledamoten Bertil Dahlén (fp), riksdagsledamoten Sven Lindberg (s) och förbundsjuristen Bernt Lindqvist, Jägarnas Riksförbund-Landsbygdens Jägare. Som experter har hovrättsassessorerna Gunnar Holmgren, jordbruksdepartementet, förbundsordförande Nils Hermansson, Studieförbundet och avdelningsdirektören Ulf Weinberg, statens naturvårdsverk, biträdd beredningen. Hovrättsassessorerna Hans Petterson har varit sekreterare och kanslissekreteraren Tommie Sjöberg biträdande sekreterare.

För arbetet inom sekretariatet med föreliggande betänkande har främst Nils Hermansson svarat.

Ledamöterna i referensgruppen har förklarat sig dela beredningens uppfattning sådan den redovisas i betänkandet.

Under återopande av det anförda får beredningen härmed överlämna delbetänkandet Viltskador (SOU 1979:52).

Stockholm i augusti 1979

Sören Ekström

Jan-Olof Pettersson

Bo Thelander

/Hans Petterson

INNEHÅLL	Sid.
Sammanfattning	9
Författningsförslag	15
1 Utredningsuppdraget och arbetets bedrivande	24
1.1 Direktiven	24
1.2 Utredningsarbetets bedrivande	29
2. Förekommande viltskador	31
2.1 Inledning	31
2.2 Däggdjur efter vilka jakt är tillåten	32
2.2.1 Vildsvin	32
2.2.2 Vildkanin	32
2.2.3 Mink	33
2.2.4 Bäver	33
2.2.5 Hare	35
2.2.6 Ekorre	36
2.2.7 Rödräv	36
2.2.8 Björn	37
2.2.9 Grävling	37
2.2.10 Hermelin, iller	38
2.2.11 Mård	38
2.2.12 Lo	38
2.2.13 Dovvilt	39
2.2.14 Kronvilt	39
2.2.15 Rådjur	40
2.2.16 Älg	41
2.3 Däggdjur som är fridlysta hela året	42
2.3.2 Varg	42
2.3.3 Järv	43
2.3.4 Utter	43
2.3.5 Säl	43
2.3.6 Myskoxe	45

2.4	Fåglar	45
2.4.1	Allmänt	45
2.4.2	Skrattmåås, fiskmåås, gråtrut, havstrut	46
2.4.3	Kråka, skata, kaja, råka	47
2.4.4	Björktrast (snöskata)	47
2.4.5	Gråsparv, pilfink	47
2.4.6	Stadsduva	47
2.4.7	Gräsand	48
2.4.8	Knipa	48
2.4.9	Storskarv, mellanskarv	48
2.4.10	Storskrake	48
2.4.11	Ejder	49
2.4.12	Grågås	49
2.4.13	Bläsgås och sädgås	49
2.4.14	Kanadagås	49
2.4.15	Tjäder	50
2.4.16	Fasan	50
2.4.17	Ringduva	50
2.4.18	Korp	51
2.4.19	Koltrast, stare	51
2.5	Fågelarter som är fridlysta hela året	51
2.5.1	Storlom, smålom	51
2.5.2	Häger	51
2.5.3	Trana	52
2.5.4	Knölsvan	52
2.5.5	Vitkindad gås	52
2.5.6	Fiskgjuse	52
2.5.7	Havsörn och kungsörn	52
2.5.8	Turkduva	52
2.5.9	Fisktärna, silvertärna	53
2.5.10	Hackspett	53
2.5.11	Domherre	53
2.5.12	Korsnäbb, tallbit	53
2.5.13	Grönfink	53
2.5.14	Duvhök	53
2.6	Sammanställning över skadevällande viltarter, skadetyper, lokalisering och omfattning	54

3	Åtgärder för att minska skador av vilt	58
3.1	Allmänt	58
3.2	Vissa förebyggande åtgärder utom jakt	58
3.3	Förebyggande åtgärder genom jakt	61
3.4	Mekaniska hinder, kemiska medel, skrämselfå- gärder och biologiska metoder	67
3.4.1	Mekaniska hinder	67
3.4.2	Kemiska åtgärder	69
3.4.3	Skrämselfåmetoder	70
3.4.4	Biologiska metoder	73
4	Ekonomisk ersättning för skador förorsakade av vilt	75
4.1	Förhållandena före 1938 års lagstiftning	75
4.2	Gällande bestämmelser	75
4.2.1	Ersättning enligt särskild författning	75
4.2.2	Ersättning i andra fall	77
4.3	Utbetalade ersättningar under åren 1968-1978	80
4.4	Försäkring	81
5	Viltskadornas framtida utveckling	82
5.1	Viltbestånden	82
5.1.1	Däggdjur	82
5.1.2	Fåglar	86
5.2	Sanitära förhållanden	88
5.3	Förändringar i olika areella näringar	89
6	Översikt över förhållanden i andra länder	95
6.1	Inledning	95
6.2	Finland	95
6.3	Norge	97
6.4	Danmark	99
6.5	Förbundsrepubliken Tyskland	100
6.6	Nederländerna	101
6.7	Belgien	102
6.8	Frankrike	103
6.9	Storbritannien	105
6.10	USA	105
6.11	Kanada	106
6.12	Sammanfattning	106

7	Beredningens överväganden och förslag	109
7.1	Grundläggande principer	109
7.2	Olika skadetyper	113
7.3	Förebyggande insatser genom planering	115
7.4	Övriga förebyggande åtgärder	118
7.4.1	Jakt	118
7.4.2	Andra åtgärder	119
7.5	Forskning och försöksverksamhet	120
7.6	Ersättning vid inträffade skador	121
7.6.1	Skador av älg, kronvilt och dovilt i jordbruk	121
7.6.2	Skador av älg, kronvilt och dovilt på trädgårdsodling	143
7.6.3	Skador av älg, kronvilt och dovilt på skog	144
7.6.4	Vissa rovdjur	146
7.6.5	Säl	149
7.6.6	Övriga viltarter	151
7.7	Information	153
7.8	Administration	154
7.9	Kostnader och finansiering	156
7.9.1	Kostnader för skadereglering	156
7.9.2	Administrativa kostnader	159
7.10	Författningar	160
	Bilagor	161

Sammanfattning

Den inventering beredningen gjort ger vid handen att de flesta av de fåglar och däggdjur som finns i Sverige i något sammanhang bedöms som skadevällande. Skadorna kan schematiskt delas in i några huvudgrupper:

- Betningsskador på skog, jordbruksgrödor och trädgårdsprodukter förorsakas av både däggdjur och fåglar.
- Sanitära olägenheter orsakas främst av olika fågelarter, men även vissa däggdjur kan bli aktuella i detta sammanhang.
- Predation (vilda djurs tagande av byte). Av störst betydelse är härvidlag att varg, björn, järv och lo river ren och vissa andra tamdjur.
- Skador på byggnader och anläggningar.
- Vilt- och trafikollisioner främst mellan vilt/motorfordon men även mellan vilt/tåg och vilt/flygplan.

I det nu framlagda betänkandet har beredningen inte behandlat de problem som sammanhänger med viltolyckor i trafiken. Denna fråga kommer att behandlas i ett särskilt betänkande som Jakt- och viltvårdsberedningen avser att lägga fram under våren 1980.

Sedan länge har den principen gällt att var och en är skyldig att tåla ett visst mått av intrång och olägenhet till följd av förekomsten av vilt. Den principen kan med än större tyngd hävdas mot bakgrund av den numera allmänt gällande synen att en art- och individrik fauna bör eftersträvas.

Beredningen fastslår som en grundläggande princip att respekten för naturen och dess givna regler bör präglade också synen på konflikten mellan olika mänskliga aktiviteter och viltet.

Är omständigheterna sådana att mer omfattande skador eller olägenheter kan uppkomma framhåller beredningen att i första hand förebyggande åtgärder bör vidtas. Bland sådana åtgärder bör man bl.a. uppmärksamma möjligheterna att redan under planeringsstadiet på riks-, regional och lokal nivå förebygga viltskador. Även de olika näringarna har stora möjligheter att i sin planering vidta åtgärder som minskar eller förhindrar viltskador. Såväl vad gäller samhällsplaneringen som de berörda näringarnas planering förordar beredningen att ökad uppmärksamhet ägnas viltskadeproblemen. Andra förebyggande åtgärder kan vara användning av mekaniska hinder, kemiska preparat eller utnyttjande av etologiska eller ekologiska metoder.

För viltarter som förekommer i jaktbara stammar är jakten en möjlighet att minska skadegörelsens omfattning. Möjligheten att bedriva jakt på en viltart synes även öka toleransen mot den skada den åstadkommer. Beredningen föreslår för framtiden följande åtgärder:

- Då allmän jakttid fastställs bör risken för viltskador i högre grad än vad som nu sker vägas in vid bedömningen av när och under hur lång tid respektive art skall jagas.
- Vid licensjakt fastställs i förväg det antal djur som får skjutas. Jakttiden bör då inom biologiskt riktiga ramar kunna göras så generös att man verkligen uppnår den planerade avskjutningen. För jakt efter älg tillämpas i dag i de flesta syd- och mellansvenska län en licenstid om 30 dagar eller mera. Beredningens uppfattning är att en relativt stor generositet bör kunna tillämpas i fråga om förlängning utöver 30 dagar i de län där älgstammens storlek kan medföra allvarliga olägenheter. Djup snö, skare etc. kan dock å andra sidan kräva begränsningar eller anpassning av jaktmetoderna.

Möjligheterna att genom särskilda beslut tillåta beskattning av skadevållande viltarter - och då även fridlysta sådana - i anslutning till platser där skador uppstår bör kunna utnyttjas i större utsträckning än vad som nu sker, dock inom vedertagna biologiska ramar.

Vad gäller samhällets medverkan för att få till stånd skadeförebyggande åtgärder bör denna i första hand bestå i stöd till forsknings- och utvecklingsarbete samt rådgivning och information. Beredningen föreslår att naturvårdsverket får i uppdrag att efter samråd med planverket och andra berörda myndigheter utarbeta sådana rekommendationer.

När förebyggande åtgärder inte är tillräckliga kan det bli aktuellt att den skadelidande kompenseras genom ekonomisk ersättning. Enligt beredningens uppfattning bör detta dock komma i fråga endast i undantagsfall. Bestämda regler, som bl.a. ger uttryck för den restriktivitet beredningen förordar, bör därvid tillämpas.

Vid beslut om ersättning för viltskada bör bl.a. beaktas

- om skadan är betydande,
- om skadan är förorsakad av särskilt skyddsvärd djurart,
- huruvida den enskilde, om ersättning ej utgår, får bära en oskäligen stor andel av ansvaret för ett allmänintresse,
- om den skadelidande genom egna åtgärder medverkat till skadans uppkomst,
- om den skadelidande genom rimliga åtgärder själv kunnat förhindra eller begränsa skadan,
- om han kan erhålla kompensation för skadan på annat sätt
- om en värdering av skadan kan göras.

För vissa viltskador finns redan i dag regler för skadeersättning eller har i skilda sammanhang sådana bestämmelser diskuterats.

Här märks främst skador förorsakade av:

- Älg, kron- och dovilt.
- Björn, varg, järv, lo och örn.
- Bäver.
- Gäss.
- Säl.

I fråga om ersättning för skador av älg, kron- och dovilt framhåller beredningen att betydande brister är förknippade med nuvarande ersättningsystem. Dessa brister gäller såväl värderingen som principerna för självrisk. Beredningen föreslår helt nya regler, innebärande bl.a.

- att skador förorsakade av kronvilt och dovilt på jordbruks- och trädgårdsgröda jämföras med skador orsakade av älg,
- att ersättning för skador inte utgår till jordbruksföretag som omfattar mindre än två ha åker,
- att den övre arealgränsen för rätt att erhålla ersättning för skada orsakad av älg slopas,
- att ett nytt självrisksystem används vid beräkning av ersättning för skador av älg, kron- och dovilt.

Det av beredningen föreslagna systemet syftar dels till att möjliggöra säkrare beräkningar av den skada som inträffat, dels till att stimulera jordbrukarna att vidta olika typer av förebyggande åtgärder, bl.a. genom valet av gröda.

Vad gäller de skador älg, kron- och dovilt förorsakar på skog har beredningen övervägt huruvida ersättning bör utgå, men stannat för att en mer generell ersättningsmöjlighet inte nu bör införas. Däremot skall det vara möjligt att i vissa särskilda fall bevilja ersättning för inträffade skador.

I fråga om ersättning för skador på tamdjur orsakade av vissa rovdjur föreslår beredningen ingen ändring av nuvarande bestämmelser.

Beträffande de skador som förorsakas på gröda av andra viltarter än älg, kron- och dovsvilt, liksom t.ex. sälskador i fisket, föreslår beredningen en fortsatt prövning av regeringen från fall till fall.

Beredningen föreslår vidare ett ökat stöd till forskning beträffande viltskador, med inriktning på att förhindra eller begränsa dessa. Forskningen måste följas upp genom utvecklings- och försöksverksamhet där forskningsrönen bedöms under skilda klimat- och miljöförhållanden samt på olika viltarter. Beredningen föreslår att naturvårdsverket får i uppdrag att efter samråd med berörda myndigheter och organisationer undersöka behovet av ytterligare forskningsinsatser beträffande möjligheterna att motverka konflikter mellan vilt och olika typer av markutnyttjande, liksom att utarbeta närmare riktlinjer för forskningsinsatsernas inriktning och omfattning. Medel bör äskas i samband med verkets ordinarie petita, varigenom också en avvägning kan ske mellan behovet av resurser för denna typ av forskning och andra angelägna behov inom faunaforskningen.

Vidare föreslår beredningen att ökad uppmärksamhet ägnas viltskadeproblemen i den informationsverksamhet berörda myndigheter och organisationer bedriver. Ett övergripande ansvar för insamlande, sammanställning och spridning av information i dessa frågor - liksom för lämplig samordning av de statliga myndigheternas olika insatser - bör som nu åvila statens naturvårdsverk.

Beredningen föreslår att länsstyrelsen som hittills handlägger ersättningsfrågor som rör skador som bl.a. älg förorsakar på jordbruksgrödor. Som länsstyrelsens expertorgan bör även fortsättningsvis länsälgnämnderna fungera. De uppkomna skadorna skall efter anmälan värderas av gode män, utsedda av respektive länsstyrelse. För att utvärderingen skall bli enhetlig över hela landet bör naturvårdsverket utfärda instruktioner för värderingsmännen. Det åligger sedan länsstyrelserna att genom ändamålsenlig utbildning svara för att värderingsmännen besitter nödvändiga kunskaper.

Beträffande sådana skadefall som skall prövas av regeringen bör länsstyrelsen vara regionalt ansvarig för skadevärderingen. De skador som här kan komma i fråga - förorsakade av t.ex. gäss och bäver - är i regel begränsade till vissa delar av landet, varför det enligt beredningens mening inte finns några skäl att inrätta ett särskilt organ inom varje län för detta ändamål. Vid värdering av sådana skador bör länsstyrelsen i stället höra erforderlig expertis.

För att täcka de kostnader som följer av beredningens förslag står olika finansieringsmöjligheter till förfogande, nämligen allmänna medel, jaktvårdsfonden, älgskadefonder samt särskilda anslag från olika myndigheter, berörda näringar och ideella organisationer. Beredningen diskuterar i betänkandet de principer som bör gälla för valet av finansieringskälla.

1. Förslag tillFörordning om älgskadefond och om ersättning vid vissa vilt-
skador, m.m.;

Regeringen föreskriver följande.

Älgskadefond m.m.

1 § För varje älg, kronvilt och dovvilt som fälls skall erläggas avgift med ett belopp, som fastställs årligen av statens naturvårdsverk. Beloppet får vara högst fyrahundra kronor för älg, trehundra kronor för kronvilt och tvåhundra kronor för dovvilt. Avgift utgår inte

1. om djuret varit otjänligt till människoföda,
2. för kalv som fälls före utgången av augusti månad det år djuret fötts.

2 § Har älg, kronvilt eller dovvilt fällts under allmän eller särskild jakttid, skall detta anmälas till länsstyrelsen inom två veckor efter jakttidens utgång. Om djuret har fällts med stöd av särskilt tillstånd utom sådan jakttid, skall anmälan göras inom två veckor efter det djuret fällts.

3 § I anmälan enligt 2 § skall anges

1. var och när djuret fälldes,
2. djurets kön,
3. om det fällda djuret var årskalv.

4 § Avgift för fällt djur skall betalas till länsstyrelsen i samband med anmälan enligt 2 § eller, om avgiftsfrihet yrkats, inom en vecka efter det beslut om att avgift skall betalas har vunnit laga kraft.

5 § Avgifter som inflyter inom ett län bildar en älgskadefond som förvaltas av länsstyrelsen.

För länen finns en gemensam regleringsfond som förvaltas av kammarkollegiet.

Regeringen beslutar om överföring av medel från älgskadefond till regleringsfond.

Ersättning för skada av älg, kronvilt och dovvilt

6 § Med medel ur älgskadefonden får betalas

1. ersättning för skador inom länet på jordbruks- eller trädgårdsgröda som orsakats av älg, kronvilt eller dovvilt,
2. bidrag till förebyggande av skador inom länet orsakade av älg, kronvilt eller dovvilt,
3. bidrag till jaktvård, information och utbildning i jaktliga frågor inom länet.

Från regleringsfonden får medel efter beslut av regeringen överföras till älgskadefonder som behöver tillskott och i övrigt anvisas till förebyggande av skador av älg, kronvilt eller dovvilt, förbättring av jakten efter sådant djur och liknande ändamål.

7 § Ersättning får lämnas för skada i

1. jordbruksföretag med minst två hektar åker,
2. företag för yrkesmässig odling av trädgårdsväxter som omfattar minst 200 kvadratmeter under glas eller plast eller minst 2 500 kvadratmeter frilandsareal.

Ersättning lämnas inte för skada på gröda som odlas för att utfodra vilt.

8 § Ersättning för skada i jordbruksföretag utgår bara för den del av skadans värde som överstiger en för företaget beräknad allmän självrisk.

När havre, fodermärgkål, grönfoderraps eller potatis skadats, ersätts bara den del av skadans värde som överstiger en för grödan beräknad särskild självrisk, om denna självrisk uppgår till ett högre belopp än den allmänna självrisken.

9 § Den allmänna självrisken utgör två procent av ett för företagets åkerareal beräknat skördevärde, dock lägst femhundra kronor. Till grund för beräkningen skall läggas det inom jordbrukets skördeskadestydd tillämpade normskördevärdet för havre i det län där företaget är beläget.

10 § Den särskilda självrisken för angivna grödor utgör

1. fem procent av det värde all sådan gröda skulle ha haft i företaget, om skadan inte inträffat och
2. tjugofem procent av skadans värde sedan den enligt punkt 1 beräknade självrisken frånräknats skadevärdet.

11 § Ersättning för skada i trädgårdsföretag utgår bara för den del av skadans värde som överstiger en med hänsyn till odlingens areal och skadans omfattning beräknad självrisk.

12 § För skada i trädgårdsföretag utgör

1. den allmänna självrisken tvåhundrafemtio kronor för varje hektar och
2. den särskilda självrisken trettio procent av skadans värde.

Vid beräkning av ersättningen tillämpas det högsta av beloppen i punkt 1 och 2.

Självrisken utgör dock lägst femhundra kronor.

13 § Med statsmedel får betalas ersättning för skada som kronvilt orsakar på skog inom följande område i Malmöhus och Kristianstads län. Området begränsas av allmän-

na vägen från Bjäresjö över Sövestad, Baldringe, Baldringetorp, Ramsingegårdarna, Röddinge, Vanstad och Tolånga till Ekavad, Tolångaån till väg nr 13, denna väg norrut till gränsen mellan Sjöbo och Vollsjö kommuner, denna gräns västerut till väg nr 104, denna väg till anslutningen av väg nr 978, en rät linje från vägan slutningen till Vombsjön, norra stranden av denna sjö till Kävlingeåns början, Kävlingeån till gränsen för militärt övningsområde söder om Torslund, övningsområdets gräns till väg nr 972 norr om Veberöd, denna väg till Veberöd, allmänna vägen över Dörröd, Kläggeröd, Skönbäck, Slimminge och Trunnerup till Röglå samt väg nr 102 till Bjäresjö.

14 § Ersättning enligt 13 § lämnas endast till den del skadan för samme skadelidande under ett kalenderår överstiger femhundra kronor.

Ersättning enligt 13 § lämnas inte om den skadelidande underlåtit att vidta rimliga åtgärder för att förebygga skador eller om han genom att tillgodogöra sig jakträtt eller på annat sätt kunnat hålla sig skadeslös.

15 § För värdering av skada på jordbruks- och trädgårdsgröda skall finnas gode män, som utses av länsstyrelsen. Värdering av sådan skada på skog som anges i 13 § skall göras av skogsvårdsstyrelsen.

16 § Den som vill söka ersättning, skall utan dröjsmål hos länsstyrelsen begära värdering av skadan. I fråga om skada på gröda skall sådan begäran framställas senast vid den tidpunkt då den skadade grödan med hänsyn till förhållandena på orten bort skördas.

17 § Gode männen har rätt till ersättning enligt de grunder som gäller för god man som biträder vid förrättning enligt fastighetsbildningslagen (1970:998). Ersättningen skall betalas av sökanden.

18 § Frågor om ersättning eller bidrag ur älgskadefonden och ersättning enligt 13 § prövas av länsstyrelsen. Frågor om bidrag som avses i 6 § 3 prövas dock av statens naturvårdsverk.

19 § Ansökan om ersättning skall tillsammans med värderingsintyg inges till länsstyrelsen inom fjorton dagar efter det värdering skett. Har ansökan inkommit senare, får den prövas, om särskilda skäl föranleder det.

20 § Beviljas skadeersättning, skall sökanden också få gottgörelse för värderingskostnaderna. Detsamma gäller när skadans värde är lägre än den särskilda självriskan men högre än den allmänna självriskan.

Ersättning i vissa fall

21 § Av medel ur älgskadefond, jaktvårdsfonden eller av statsmedel kan lämnas ersättning för skada av vilt och bidrag till åtgärd för förebyggande av sådan skada, om det är uppenbart oskäligt att den skadelidande eller den vars egendom hotas av skada själv svarar för de kostnader som skadan eller åtgärden föranleder.

22 § Frågor om ersättning och bidrag enligt 21 § prövas av regeringen.

23 § Ansökan om ersättning eller bidrag skall göras hos länsstyrelsen, som verkställer den utredning som behövs för regeringens prövning. Länsstyrelsen skall därefter med eget yttrande överlämna handlingarna till regeringen.

Gemensamma bestämmelser m.m.

24 § Den som i egenskap av jakträttsinnehavare fällt eller låtit fälla djur eller som tillgodogjort sig det är ansvarig för att anmälningsskyldigheten och betalningsskyldigheten enligt denna förordning fullgörs.

25 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att fullgöra anmälningsskyldighet enligt denna förordning eller lämnar oriktig uppgift i sådan anmälan döms till böter.

26 § Om någon befinns skyldig till brott enligt 25 § skall han förpliktas utge avgift som avses i 1 § med dubbelt belopp. Detta gäller även vid olovlig eller olaga jakt, om djur har fällts.

27 § Försummas inbetalning av avgift enligt denna förordning, kan länsstyrelsen förordna om uttagande av avgifter i den ordning som gäller för restförd skatt enligt uppbördslagen (1953:272).

28 § Beslut av länsstyrelsen enligt denna förordning får överklagas hos kammarrätten genom besvär. Beslut av statens naturvårdsverk i frågor som avses i 6 § 3 får överklagas till regeringen genom besvär.

29 § Denna förordning gäller inte ifråga om djur inom vilthägnad, om denna uppförts i enlighet med föreskrifter meddelade av statens naturvårdsverk.

30 § Ytterligare föreskrifter för verkställigheten av denna förordning meddelas av statens naturvårdsverk.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1980 då kungörelsen (1970:890) om ersättning för skada av kronhjort, m.m. och kungörelsen (1965:260) om älgavgift m.m. skall upphöra att gälla. För skada som inträffat före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

2. Förslag tillLag om ändring i lagen (1938:274) om rätt till jakt

Härigenom föreskrivs att 26 § 3 mom och 26 a § lagen (1938:274) om rätt till jakt skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

26 §¹
3 mom

Föreslagen lydelse

Av influtna jaktvårdsavgifter skall bildas en fond (jaktvårdsfonden), vilken efter regeringens bestämmande användes till främjande av jaktvården inom riket. För sådant ändamål skola ock användas de övriga medel som enligt vad därom må vara särskilt stadgat skola tillföras nämnda fond.

Av influtna jaktvårdsavgifter skall bildas en fond (jaktvårdsfonden), vilken efter regeringens bestämmande får användas till främjande av jaktvården inom riket eller till annat ändamål som har samband med denna. För sådant ändamål skola ock användas de övriga medel som enligt vad därom må vara särskilt stadgat skola tillföras nämnda fond.

¹ Senaste lydelse 1974:1069

Nuvarande lydelse

26 a §

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om fridlysning, jakttider och jaktmedel samt de föreskrifter i övrigt som behövas för att jakt och viltskydd skall kunna bedrivas på ett sätt som tillgodoser såväl allmänna som enskilda intressen. Regeringen bemyndigas också att besluta föreskrifter om avgifter för älg eller kronhjort som fälles.

Föreslagen lydelse

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om fridlysning, jakttider och jaktmedel samt de föreskrifter i övrigt som behövas för att jakt och viltskydd skall kunna bedrivas på ett sätt som tillgodoser såväl allmänna som enskilda intressen. Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer bemyndigas också att besluta föreskrifter om avgifter för älg, kronvilt eller dovvt som fälles.

3. Förslag tillFörordning om ändring i jaktstadgan (1938:279)

Regeringen föreskriver att 16 § jaktstadgan (1938:279)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse16 §²Föreslagen lydelse

Inträffar personskada
eller dödsfall till följd
av angrepp från björn, ut-
går ersättning av stats-
verket, om den angripne
ej framkallat angreppet
genom egna åtgärder. Frå-
ga om ersättning prövas
av statens naturvårds-
verk.

Dödas eller skadas tamdjur genom angrepp av björn, varg, järv, lo eller örn eller vållar sådant djur annan skada på tamdjursskötseln inom visst område, utgår ersättning av statsmedel enligt förordningen (1976:430) om ersättning vid vissa skador av rovdjur.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1980.

¹ Stadgan omtryckt 1967:769

² Senaste lydelse 1976:431

1 Utredningsuppdraget och arbetets bedrivande

1.1 Direktiven

Antalet konflikter mellan människor och vilda djur tenderar att öka. Detta beror bl.a. på hårdare exploatering av olika naturresurser, ökning av vissa viltarter som betraktas som skadevällande och i vissa fall ökad känslighet för störningar vållade av vilt.

Frågan om en vidgning av det författningsreglerade området när det gäller ersättning av det allmänna för skador orsakade av fridlysta djur har upprepade gånger aktualiserats i olika sammanhang.

I direktiven för jakt- och viltvårdsberedningens arbete, som redovisas i statsrådsprotokollet över jordbruksärenden den 24 mars 1977, anför departementschefen beträffande frågan om skador förorsakade av vilt följande.

F.n. finns regler om ersättning för viss skadegörelse av vissa slags rovdjur samt älg och kronhjort i bl.a. förordningen (1976:430) om ersättning vid vissa skador av rovdjur, kungörelsen (1965:260) om älgavgift m.m. Särskilda regler för skada av andra fridlysta djur finns däremot inte. Ersättning kan dock utgå ur jaktvårdsfonden efter prövning av omständigheterna i det enskilda fallet. Genom de skilda formerna för ersättning har, särskilt under senare år, betydande oklarheter uppkommit. Önskemål har framförts om vidgade författningsreglerade ersättningsformer för sådana skador. Vidare pågår inom naturvårdsverket arbete med frågan om skador förorsakade av fridlyst vilt, framför allt vad gäller möjligheter att vidta förebyggande åtgärder.

Skäl finns således att närmare pröva vissa frågor rörande skador förorsakade av vilt. Därvid bör möjligheterna att vidta förebyggande åtgärder mot skador och att vidga formerna för ersättning jämföras och bedömas. En eventuell vidgning av de författningsmässigt reglerade ersättningsmöjligheterna bör emellertid inte få sådan form att statsverket belastas med ytterligare kostnader. En lösning innebärande att ersättning för skada utgår från jaktvårdsfonden bör i första hand komma i fråga.

Både under år 1975 och 1976 väcktes riksdagsmotioner (1975:883, 1975/76:827) rörande rätt till ersättning för viltskador. I motionerna, som i huvudsak var likalydande, pekades på svårigheterna för de skadedrabbade, att kunna göra sina krav gällande när fasta regler saknas. Uttalandet syftade på sådana fall då ersättning ges efter regeringens prövning från fall till fall. Principen borde enligt motionärerna vara att den som drabbades av en skada orsakad av en fridlyst djurart fick ersättning för hela

skadan. Relativt enkla regler borde kunna fastställas för skadereglering. Bidrag borde också kunna utgå till förebyggande åtgärder när sådana bedömdes nödvändiga. För att få till stånd enkla bidragsrutiner förordades en fond ur vilken ersättning kunde utgå. Riksdagen borde hos regeringen begära förslag om regler för utbetalning av ersättning och om en skaderegleringsfond.

I sitt utlåtande över den första motionen ifrågasatte jordbruksutskottet (JoU 1975/76:25) om det var praktiskt möjligt att åstadkomma enhetliga och generellt verkande regler av det slag som efterlystes i motionen. Det hittillsvarande systemet med prövning från fall till fall borde enligt utskottet tills vidare godtas. Inte heller den andra motionen föranledde någon åtgärd. Utskottet (JoU 1976/77:7) framhöll emellertid vikten av att markägare ges ett rimligt skydd mot ekonomiska förluster till följd av viltskador. Detta förutsatte enligt utskottet att ersättningssystemet bl.a. tillämpas så att det ger tillfredsställande ersättningsmöjligheter i uppenbara viltskadefall, oavsett om skadan är av det slag som olivit föremål för särskild reglering eller om den härrör från annan fridlyst djurart.

I samband med att framställning gjordes hos regeringen om ersättning för betesskador orsakade av gäss framfördes förslag om införande av en möjlighet för länsstyrelsen att med ersättning reglera sådana skador inom vissa regioner på Gotland. Vidare begärde länsstyrelsen i Gotlands län medel för att undersöka möjligheterna att påverka gässens val av betesplatser. I ärendet yttrade sig bl.a. statens naturvårdsverk och Svenska jägareförbundet.

Beträffande frågan om ersättning till de skadedrabbade hänvisade naturvårdsverket till den vedertagna principen att varje näring skall tåla skäligen viltförekomst, särskilt i fråga om arter som beskattas under allmän jakt. Uppstår det skador som överstiger vad som kan betraktas som skäligen borde enligt verket åtgärder i form av ökad beskattning eller skrämelse vidtas. Åtgärderna borde delvis kunna bekostas av det allmänna, exempelvis genom medverkan av jaktvårdspersonal. Krävdes ytterligare åtgärder borde dessa åstadkommas genom reservatsbildning med ersättningsmöjligheter eller genom bl.a. ytterligare skrämseletåtgärder och biotopåtgärder. Ver-

ket ville dock inte motsätta sig att ersättning utgick till en markägare som visat sig lida en i förhållande till det aktuella lantbrukets omfattning helt oacceptabel skada. Även jägareförbundet framhöll att grundprincipen varit att ersättning inte bör utgå för skada orsakad av viltart för vilken det finns allmän jakttid. Förbundet förordade i första hand ökad användning av skrämselanordningar och föreslog vidare att viss skyddsjakt borde tillåtas genom länsjaktvårdsföreningarnas försorg.

I beslut av regeringen den 24 mars 1977 ställdes vissa medel till naturvårdsverkets förfogande för den av länsstyrelsen föreslagna undersökningsverksamheten. I beslutet överlämnades frågan om införande av en skadereglering för betesskador av gäss till beredningen för övervägande.

I skrivelse den 10 maj 1974 har Svenska Ostkustfiskarens Centralförbund hos regeringen hemställt om utredning av frågan om inrättande av en sälskadefond. Centralförbundets hemställan grundar sig på ett förslag från förbundets länsorganisation i Gävleborgs län. Enligt förslaget skulle skadelidande fiskare ur en sälskadefond få ersättning av statsmedel för varje uppvisad sälriven lax och efter ungefär samma principer som gäller beträffande ersättning för rovdjursrivna renar. Förutom för skador i laxfisket borde ersättning utgå för skador i andra fisken, såsom ål- och sikfisket.

Framställningen har remissbehandlats. Yttranden har avgetts av riksrevisionsverket, fiskeristyrelsen, fiskerinäringsutredningen, statens naturvårdsverk efter hörande av länsstyrelserna i Stockholm, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Gävleborgs, Väster-norrlands, Västerbottens och Norrbottens län samt naturhistoriska riksmuséet och Svenska jägareförbundet. Riksrevisionsverket pekar på en av fiskeristyrelsen genomförd utredning om sälens skadegörelse på fisket. Av utredningen framgår att skador som antas ha vållats av säl har minskat. Utredningen tar dock inte upp i vilken utsträckning sälskadorna påverkat fiskarens ekonomiska förhållanden och vilket behov av ekonomiskt stöd till fiskarena som därigenom kan anses föreligga. Enligt riksrevisionsverkets mening borde man till en början begränsa sig till att undersöka detta. Fiskeristyrelsen anser det angeläget att en utredning kommer till stånd. Fiskeri-

näringsutredningen ifrågasätter om en särskild utredning är motive-
rad och hänvisar till den av fiskeristyrelsen genomförda, ovan näm-
da utredningen. Utredningen framhåller dock att ökat skydd för sälen
i Östersjöområdet kan leda till ökade skador för yrkesfisket. Enligt
utredningens mening bör frågan om ersättning för sådana skador tas upp
i samband med de årliga överläggningarna mellan statens jordbruksnämnd och
fiskets förhandlingsdelegation. Om det behövs kan ett belopp som tas
ur prisregleringskassan för fisk då ställas till Sveriges Fiskares
Riksförbunds förfogande för ersättning till de fiskare, som drab-
bas av skador av ifrågavarande art. Ersättning bör i så fall enligt
utredningens uppfattning endast utgå vid mera omfattande skador och
efter regler som fastställs av riksförbundet. Även statens natur-
vårdsverk framhåller att man har en ganska bristfällig kännedom
om sälens skadegörelse inom fisket. Enligt verkets mening bör,
samtidigt som frågan om inrättande av en sälskadefond övervägs,
ytterligare undersökningar göras om sälens skadegörelse inom
olika delar av fisket. Detta för att närmare klargöra behovet och
utformningen av eventuella särskilda ersättningar. Verket framhål-
ler vidare att tillskapande av ett system för utbetalning av er-
sättning för sälskador torde komma att stöta på avsevärda såväl
praktiska som administrativa problem. Dessa kan enligt verket
vara mer påtagliga när det gäller sälskador än andra viltskador,
för vilka ersättning utgår. Bl.a. kommer möjligheterna till kon-
troll av de uppgivna fiskeskadornas storlek att vara mycket små.
Detta hindrar dock inte att problemen bör belysas genom en sär-
skild utredning. De av naturvårdsverket inhämtade yttrandena är
i huvudsak positiva till en utredning om inrättande av en sälska-
defond.

Uppsala läns fiskeriförbund har i skrivelse den 10 maj 1976 hem-
ställt bl.a. att regeringen beslutar om inrättande av sälskadefond.

Sveriges Fiskares Riksförbund har i skrivelse den 2 juli 1976 för-
klarat sig dela den av Svenska Ostkustfiskarens Centralförbund ut-
tryckta oron för ökade redskapsskador som en följd av att sälreser-
vat inrättas. I anledning härav hemställer även riksförbundet om
att en sälskadefond inrättas.

Regeringen har genom beslut den 30 mars 1977 överlämnat skrivelserna till jakt- och viltvårdsberedningen.

Sveriges Fiskares Riksförbund har i skrivelse den 15 november 1978 till jordbruksdepartementet ånyo hemställt att regeringen på lämpligt sätt löser frågan om ersättning till fiskare, som förorsakas förlust till följd av sälskador. I skrivelsen framhåller förbundet bl.a. att de direkta skadorna för hela ostkusten från finska gränsen t.o.m. Kalmar län preliminärt beräknas uppgå till 120 000 - 150 000 kr. Härtill kommer indirekta skador såsom utebliven fångst, som kan vara betydande. Skadorna uppges vara störst i Gävleborgs län, där de beräknas till mellan 65 000 och 75 000 kr. För enskilda fiskare kan skadorna vara mycket kämbara. Av skrivelsen framgår även att förbundet yttrat sig över ett i Nordiska rådet väckt förslag om åtgärder till skydd för Östersjöns sälar. Därvid föreslog förbundet bl.a. att frågan om ersättning av skador förorsakade av säl på fisket bör lösas, gärna på samnordisk bas.

Regeringen har i beslut den 1 februari 1979 överlämnat skrivelsen till beredningen.

Statens naturvårdsverk har med eget yttrande den 5 oktober 1978 till jordbruksdepartementet överlämnat skrivelse från länsstyrelsen i Västerbottens län och skogsvårdsstyrelsen i länet ang. betesskador förorsakade av älg på skog. Skogsvårdsstyrelsen framhåller att en av styrelsen år 1977 genomförd enkät visar att betesskador förorsakade av älg på skog är särskilt svåra på tallkulturer inom sammanhängande granskogsområden, d.v.s. de fjällnära skogarna. Detta har lett till motstånd från markägarna att plantera tall. Skogsvårdsstyrelsen anser det befogat att markägare som drabbas av svåra betesskador på skog ersätts så att de kan finansiera de åtgärder som krävs för att reparera skadorna. Det ligger enligt styrelsens mening nära till hands att utnyttja älgskadefonden för detta ändamål. Länsstyrelsen understryker vikten av att den aktualiserade frågan löses. Skogsplanteringar är i Norrland enligt länsstyrelsen ofta motsvarigheten till den "gröda" för vilken det är naturligt att lämna ersättning vid skada söderut i landet.

Av naturvårdsverkets yttrande framgår bl.a. att verket tillsatt en arbetsgrupp, ÅSKA-gruppen, för översyn av gällande bestämmelser avseende älgskadeersättningar. Frågor rörande bl.a. självrisk och arealgräns behandlas inom ramen för översynsarbetet. Ersättningsfrågor i en vidare bemärkelse, bl.a. fråga om ersättning för skadegörelse på skog torde enligt verkets mening närmast ankomma på jakt- och viltvårdsberedningen att överväga.

Regeringen har genom beslut den 10 november 1978 överlämnat skrivelserna till beredningen.

Beredningen har slutligen tagit del av skrivelser från enskilda personer och organisationer ang. skadegörelse förorsakad av skarvar på Svartö i Kalmar län. Skrivelserna har tagits in i ett i jordbruksdepartementet anhängiggjort ärende ang. besvär över ett av naturvårdsverket meddelat beslut i fråga om mellanskarven på Svartö. Av skrivelserna i ärendet framgår bl.a. att skarven förorsakar skadegörelse på gädd-, abborr- och ålfiske. I anledning härav yrkas dels att ersättning utgår för skada, dels att viss decimering av skarvkolonin sker.

Skador och olägenheter har också påtalats i samband med förekomsten av en rad andra djurarter än de ovan nämnda. En provkarta i det hänseendet utgör de framställningar om ersättning som under åren gjorts hos regeringen.

1.2 Utredningsarbetets bedrivande

Sedan år 1973 arbetar en särskild forskningsgrupp (VIOL-gruppen) med problemen rörande kollisioner mellan motorfordon och vilt. Forskningsgruppen avser att slutredovisa sitt arbete hösten 1979. Vidare har trafiksäkerhetsverket tillsatt en arbetsgrupp som under hösten 1978 utarbetat och avlämnat förslag om vissa åtgärder för att begränsa antalet kollisioner mellan vilt och motorfordon.

Forskning om vilt, - framför allt småvilt -, och trafik har också under flera år bedrivits vid zoökologiska avdelningen, Lunds universitet.

Jakt- och viltvårdsberedningen har också i uppdrag att behandla viltolyckor i trafiken. Detta görs i ett särskilt betänkande. Hithörande frågor tas således inte upp till behandling i nu föreliggande betänkande.

Beredningen har vid utformningen av kap. 3 biträttats av fil.kand. Johnny Karlsson. Vidare har beredningen vid sitt arbete med kap. 2 inhämtat synpunkter från professorn Ingemar Ahlén, fiskerikonsulenten Arne Andersson, fil.lic. Åke Andersson, fil.lic. Torsten Askaner, professor Karl Borg, fil.kand. Göran Cederlund, docenten Jan Englund jägmästaren Lambart von Essen, docenten Rune Gerell, fil.dr. Sten Lavsund, fil.lic. Per Arne Lemnell, fil.kand. Bengt Lindlöf, fil.dr. Vidar Marcström, docenten Ingemar Norling, fil.dr. Finn Sandegren, docenten Perarvid Skoog och fil.lic. Finn Stålfelt.

Beredningen har haft överläggningar med den av statens naturvårdsverk tillsatta arbetsgruppen för översyn av bestämmelserna om älgskadeersättning, den s.k. ÄSKA-gruppen. Uppgifter som sammanställts och förslag som utarbetats av ÄSKA-gruppen ligger delvis till grund för beredningens överväganden och förslag rörande ersättning för skador förorsakade av älg, m.m. Principerna för självrisk och ersättning för skada orsakad av älg på gröda har utarbetats av agronom Evert Jonsson, Lantbruksstyrelsen.

Slutligen har beredningen hos de svenska ambassaderna i Helsingfors, Oslo, Köpenhamn, Bonn, Haag, Bryssel, Paris, London och Dublin samt den svenske lantbruksrepresentanten i Washington avseende USA och Kanada hemställt om redogörelse för hur frågan om viltskador behandlas i resp. länder.

2 Förekommande viltskador

2.1 Inledning

Vad som innefattas i begreppet skada förorsakad av vilt, i det följande kallad viltskada, har inte tidigare klargjorts. Som underlag för sitt arbete har beredningen därför gjort en inventering av vilka djur som i olika sammanhang anses skadevållande samt vilken typ av skada de förorsakar.

I avsnitt 2.6 redovisas i tabeller de skadevållande djurarterna, skadans lokalisering, skadetyper, om skadan förekommer över hela riket eller endast lokalt samt om den är av allvarlig eller av mindre allvarlig karaktär. Uppgifterna i bilagan har hämtats från muntliga och skriftliga rapporter som inkommit till olika myndigheter och organisationer som har beröring med viltskadeproblemen.

I den artvisa redovisning som förekommer nedan behandlas endast skador som orsakas av vilt i egentlig bemärkelse. Skador och olägenheter som orsakas av mullvadar, sorkar, näbbmöss, möss och råttor har inte tagits med.

I viltvårdssammanhang förekommer benämningen skada även då ett rovdjur slår ett vilt bytesdjur, s.k. predation. Vidare förekommer konkurrens om föda, boplatser m.m. mellan olika djurarter. Denna konkurrens kan ha till följd att vissa djurarter antalsmässigt minskar eller helt försvinner från en lokal. Inte heller dessa skadetyper tar beredningen upp till behandling.

När man talar om viltskada är det vanligen fråga om en inverkan av djurs beteende som innebär ekonomisk skada. Det kan emellertid också vara fråga om sanitära skador, som kan avse smittospridningsrisker och olägenheter genom exempelvis nedsmutsning eller störande ljud.

De olika djurarterna behandlas nedan i den ordning och med den numrering som anges i den sammanställning av skadevållande viltskador, skadetyper, lokalisering och omfattning som gjorts i avsnitt 2.6. Vissa djurarter som tagits med i tabellen i 2.6, men

anses ha marginell betydelse som skadevällare, har utelämnats i redovisningen i 2.2 - 2.5.

För arter som upptagits under 2.2 resp. 2.4 förekommer jakttid under hela året eller del därav. Arter som upptagits under 2.3 resp. 2.5 är fridlysta.

2.2 Däggdjur efter vilka jakt är tillåten

2.2.1 Vildsvin

Vildsvin har tidigare förekommit i landet. Framför allt på grund av den skadegörelse de orsakade har de emellertid utrotats. Under senare tid har det dock blivit allt vanligare att hålla vildsvin i hägn. Dels genom olyckshändelser, dels på grund av dåliga hägnader har ett antal vildsvin kommit ut i frihet på några platser. Antalet frilevande vildsvin är f.n. obekant, men närmare uppgifter härom håller på att insamlas.

Viss skadegörelse har rapporterats.

Vildsvin får jagas hela året.

2.2.2 Vildkanin

Innan sjukdomen myxomatos spreds till Sverige under 1960-talet var skadegörelsen av vildkanin mycket allvarlig inom de delar av landet där större vildkaninstammar förekommer. Varken i Skåne eller på Gotland är skadorna numera totalt sett särskilt besvärande. Områdesvis kan dock kaninstammarna temporärt öka så att skadan blir mera allvarlig men i allmänhet dröjer det inte länge innan sjukdomen på nytt bringar ner stammen till en låg nivå. De tidigare omfattande skadorna på skogs- och jordbruk är därför numera måttliga. Däremot kan vildkanin lokalt orsaka skada i villaträdgårdar och då i en omfattning som uppfattas som irriterande. Viss olägenhet uppstår också genom att kaninerna gräver sina gryt under byggnader samt på stigar och sandiga vägar. Det förekommer även att tamdjur trampar ned i kaningryt och får skador på benen.

Inom områden med starka vildkaninstammar kan dessa vålla problem i samband med nyplantering av skog genom att de äter upp plantorna. För att skydda planteringarna har man på vissa håll bl.a. i Skåne hägnat in dessa med finmaskiga rät.

I dagsläget kan dock konstateras att skador av vildkanin inte hör till de största problemen.

Vildkanin får jagas hela året.

2.2.3 Mink

Genom rymning från minkfarmer med början under 1920-talet fick vi frilevande minkstammar. Under efterföljande decennier växte stammarna kraftigt och på många håll upplevdes minken som ett gissel, framför allt i fiske- och viltvårdssammanhang. Numera förefaller en viss stabilisering av förekomsten ha skett och klagomål förekommer endast i begränsad omfattning.

De typer av skadegörelse som här är aktuella är skador dels i höns-
gårdar och viltuppfödningar, dels i fiskodlingar och i kräftvatten.
I hönsgårdar och viltuppfödningar kan skadan bli omfattande.
Minken är svår att stänga ute men förhållandevis lätt att fånga i
anslutning till en hönsgård eller viltuppfödning. Problemen ter
sig därför i detta sammanhang begränsade. I fiskodlingar och kräft-
vatten kan minken däremot orsaka avsevärda skador. Vid fiskodling-
ar är det ofta närmast omöjligt att utestänga minken och där är den
dessutom svårare att fånga.

Mink får jagas under hela året.

2.2.4 Bäver

Enligt litteraturen utrotades bävern i Sverige under början av
1870-talet. Efter återinplanteringar i Jämtland under 1920-talet
fick dock bävern på nytt fotfäste i Sverige. Under ett antal
decennier förekom den sparsamt för att succesivt tillväxa

till sådant antal att vissa olägenheter började uppstå. Några klagomål framkom dock inte förrän omkring år 1960 och då i mycket måttlig omfattning. Tillväxttakten i bäverpopulationen har dock ökat och de bäverstammar som finns i Sverige i dag, uppskattningsvis 30 000 individer (1978), orsakar lokalt skadegörelse av betydande omfattning.

Den vanligaste skadan uppstår genom bäverns dämningar i skogsmark. I trängre bäckraviner blir skadan begränsad men numera hör det inte till ovanligheterna att dämningar sker även i vattendrag och diken som går genom flacka skogsmarker. Då kan avsevärda skogsarealer ställas under vatten under en längre tid, vilket resulterar i att träden dör.

Skadesituationen stabiliseras en tid efter det att bävern blivit bofast på ett område. När bäverdammarna färdigställts och lågt liggande marker ovanför dammen översvämmats, omfattar den fortsatta skadegörelsen fällning av lövträd och eventuellt färdigställande av kanaler för att flotta fram ris och stockar till hyddan. Den skada som uppstår genom fällning av lövträd är i regel av begränsad betydelse. Dock förekommer exempel då även sådan fällning fått en ekonomisk betydelsefull omfattning. När bävern förbrukat den tillgängliga näringen inom ett område söker den emellertid upp en ny boplats och då upprepas skadesituationen.

Risk för sekundära skador föreligger genom att skogsbestånd som växer på mark som försumpats genom bäverdämning angrips av insekter. Dessa sprids därefter till närliggande friska bestånd.

Ett annat problem är de försvårade drivningsförhållanden som uppstår genom bäverns dämningar, framför allt på grund av att man på de överdämda områdena inte kan utnyttja moderna drivningsmaskiner. Vidare har bäverfällda träd i några fall förorsakat brott på el- och telefonledningar.

En annan skada förorsakas av bäverns dämningar i trummor under vägar och järnvägar. Dämningen medför försvagningar i bankkonstruktionen.

I vissa fall förekommer även att bävern dämmer i diken på jordbruksmark. Detta resulterar i att de direkt berörda överdämda områdena inte kan brukas och att omkringliggande åkermarker blir vattensjuka med åtföljande minskning av bärighet och produktion.

Vid några tillfällen, framför allt i Örebro län, har bävern sökt sig till invallade jordbruksområden och byggt gångar och håligheter i de omgivande vallarna. I ett fall i Örebro län har denna typ av skada fått en mycket besvärande omfattning och även lett till att vissa ersättningar utbetalts. Problemet accentueras av att bävern ofta bygger sina gångar vid lågt eller normalt vattenstånd, varefter gångarna och håligheterna vid högvatten fylls med vatten. Detta leder i sin tur till försvagningar av vallen och påtagliga risker för genombrott.

De delar av Sverige där bävern i dag är så talrik att olägenheter är vanliga ligger inom Västernorrlands, Jämtlands, Kopparbergs, Värmlands och Örebro län. Allmän jakttid har införts från år 1977 i några kommuner i Västernorrlands och Jämtlands län. Den allmänna jakttiden omfattar tiden den 1 oktober - den 15 maj. I övrigt är bävern fridlyst. Omfattande avskjutningstillstånd har dock meddelats i samtliga nämnda län för att ge möjlighet till åtgärder inom områden där skador förekommer. Inom det tidigare nämnda invallningsområdet i Örebro län har avskjutningstillstånd meddelats för större delen av året i syfte att få bort bävern.

2.2.5 Hare

Den allvarligaste skadegörelsen av fälthare förekommer i trädgårdar, parkanläggningar, kyrkogårdar, fruktodlingar och liknande. Därför har också i jaktstadgan intagits en särskild bestämmelse som medger en skadeförebyggande avskjutning utanför jakttiden. (se avsnitt 3.3.)

Särskilt lövskogsplanteringar utsätts ofta för omfattande skador av såväl fälthare som skogshare. Framför allt i Skåne inhägnas därför ofta sådana planteringar. Under senare år har en ny skadetyp rapporterats, nämligen skador av skogshare på medelålders bokbestånd. Skogsharen gnager av barken runt om stammen i sådan omfattning att träden dör eller tillväxten försämras.

Såväl fälthare som skogshare får jagas under en lång allmän jakttid, som dock varierar något i olika delar av riket.

2.2.6 Ekorre

Lokalt förekommer att ekorre gnager bark - framför allt på yngre tallar. Skadebilden är genomgående den att barken gnags av runt stammen strax ovanför varje grenvarv. Skadan kan bli omfattande och för att begränsa den har särskilda avskjutningstillstånd meddelats.

I plantager för produktion av skogsfrö kan ekorren också orsaka allvarlig skadegörelse. Även här ges i förekommande fall särskilda avskjutningstillstånd.

Den allmänna jakttiden omfattar i norrlandslänen samt på Gotland december och januari, i övriga delar av landet september t.o.m. februari.

2.2.7 Rödräv

Rödrävens skadegörelse i viltuppfödningar och hönsgårdar är av förhållandevis begränsad omfattning. Därtill kommer att rödräven i sådana anläggningar får jagas under hela jaktåret.

Under senare år har allvarliga klagomål framförts beträffande skador av rödräv i samband med uppfödning av framför allt får, men även någon gång nötkreatur. Räven har dödat lamm resp. kalvar. Även denna typ av skada kan dock minskas genom den jakt som får bedrivs enligt en bestämmelse i tredje paragrafen jakttidsförordningen (1976:432, omtryckt senast 1978:776). Bestämmelsen,

som tillkom för några år sedan innebär att rödräv får jagas hela året inom område för uppfödning av nötkreatur och får, i den mån jakten behövs för att skydda kalv eller lamm. (Se avsnitt 3.3.).

Under senare år har den svenska rävsstammen lokalt drabbats av skabb. Risk för ytterligare spridning föreligger. Även hundar och vissa vilda djur förutom rödräv kan angripas av rävs-kabb.

Allmän jakttid gäller augusti t.o.m. mars, i norrlandslänen augusti t.o.m. den 15 april.

2.2.8 Björn

Björnen är en förhållandevis måttlig skadevällare på ren- och fårskötsel. Enligt tillgänglig statistik har under senare tid ersättning utgått för ca 200 renar och 75-100 får per år. Ofta framhålls dock från rennäringsens sida att björnen kan orsaka stor skada under kalvningen genom att ta nyfödda kalvar, vilka då försvinner helt och därmed inte heller kan rapporteras som rovdjursrivna.

Allmän jakttid för björn förekommer i del av Norrbottens län samt i Jämtlands län.

2.2.9 Grävling

Tillgängliga uppgifter visar att grävlingstammarna har ökat under senare år. Detta har lett till ett ökat antal klagomål på skadegörelse eller olägenheter i anslutning till bebyggelse genom att grävlingar tagit utrymmen under byggnader i besittning som gryt. Skadegörelsen består i att grävlingen gräver gångar och därmed underminerar grundkonstruktioner eller murstockar. Grävlingens lukt och det oväsen den kan orsaka uppfattas dessutom ibland som irriterande. I jaktlagstiftningen finns intagna bestämmelser som möjliggör jakt efter grävling hela året i anslutning till byggnader.

Områdesvis har även klagomål framförts om allvarlig skadegörelse av grävling i havreodlingar. Denna typ av skadegörelse förekommer dock normalt under den tid på året då allmän jakttid gäller, nämligen den 1 augusti - den 15 februari. Grävlingar som kommer in i höns- gårdar och viltuppfödningar kan orsaka betydande skada.

2.2.10 Hermelin, iller

Såväl hermelin som iller kan i viltuppfödningar och höns- gårdar sporadiskt orsaka olägenheter. Några omfattande klagomål rörande sådan skadegörelse har dock inte förekommit.

Jakt är tillåten under tiden september - februari.

2.2.11 Mård

Även mården kan orsaka skada i viltuppfödningar och höns- gårdar. Det hör dock till ovanligheterna att klagomål härom framförs.

För mård gäller i södra och mellersta Sverige utom Gotland, jakt- tiden december - februari. I norrlandslänen omfattar jakttiden september - februari.

2.2.12 Lo

Lons skadegörelse på renskötseln är betydligt mer omfattande än björnens. Årligen ersätts i storleksordningen 1 000 dödade renar. Några år har ersättningen avsett närmare 1 500 renar. När det gäller lons skadegörelse på fårskötseln är omfattningen dock att jämföra med björnens, nämligen i storleksordningen mindre än 100 djur. Under senare år förefaller antalet lodjur ha minskat något i de egentliga renskötselområdena, medan antalet däremot före- faller ha ökat i övriga delar av landet. Detta har lett till att klagomål avseende skador på fårskötseln i vissa områden har blivit vanligare. Antalet ersättningsansökningar har också ökat. I några fall har det förekommit att lo slagit unga nötkreatur.

Den allmänna jakttiden på lodjur omfattar januari månad, utom i landskapet Lappland där jakttiden är januari och februari, i Jämtlands län där jakttiden är den 1 december - den 15 april och i Västernorrlands län där jakttiden är januari - mars.

2.2.13 Dovvilt

Betesskadorna förefaller vara av begränsad omfattning men en grupp dovilt som lägger sig i ett sädesfält kan skada avsevärda mängder gröda.

Skadegörelsen på barrskog är förhållandevis begränsad, vanligtvis inskränkt till viss betning på tallplantor. På lövungskog kan doviltet emellertid orsaka avsevärda skador.

För dovilt gäller en lång allmän jakttid i flertalet län, bland dem samtliga län där dovilt förekommer i fast stam.

2.2.14 Kronvilt

Kronviltets skadegörelse på skog är mångomtalad. Även om kronviltets skadegörelse på lövskog inte kan förbises, ter den sig dock begränsad i förhållande till de skador som orsakas på barrskogsbestånd. Skadorna uppstår främst genom s.k. barkgnag eller barkflängning på gran i åldrarna ca 10 år till ca 50 år. Dessa skador får omfattande ekonomiska konsekvenser då röta nästan regelmässigt uppträder i de skadade stammarna. I viss utsträckning förekommer även motsvarande skador på tall, där skadorna dock inte blir så allvarliga. Kvalitetsnedsättning och tillväxtförlust kan dock bli följderna. Viss betning av plantskog förekommer också. I viss utsträckning inhägnas dock skogsplanteringar i södra delarna av landet för att förhindra bl.a. skadegörelse av kronvilt. Inom sådana hägnader kan tillstånd ges för jakt under hela året.

Skadegörelse på gröda kan avse dels betes- och liggskadorna i sädesfält, dels skador i potatisodlingar. Även på lagrad potatis förekommer skada av stor omfattning genom att kronviltet sparkar

sig in i s.k. potatisstukor, dvs. de jordtäckta högar i vilka potatis förvaras vintertid, varvid potatisen i den uppsparkade stukan angrips av frost. Under senare år har lagring i stukor minskat i omfattning och då begränsas givetvis skadegörelsen. Under vissa år med rik potatisskörd är dock lagringen i stukor fortfarande omfattande.

Inom de s.k. kronhjortsreservatet i Skåne ersätts skador på såväl skog som gröda enligt särskilda regler. Därutöver förekommer en omfattande förebyggande verksamhet inom kronhjortsreservatet för att minska skadegörelsen. Den genomsnittliga årliga ersättningen för skador ligger på ca 100 000 kr. (Se även avsnitt 4:3). Endast en mindre del av detta belopp har avsett skogsskador.

På flera håll utanför det traditionella kronviltsområdet i Skåne har under det senaste decenniet antalet kronvilt ökat. Det gäller främst i de mellersta delarna av landet. Sålunda har anmälningar om skadegörelse under senare år blivit vanligare bl.a. från Uppsala, Älvsborgs, Skaraborgs, Örebro och Västmanlands län.

Endast i Skåne och i de västra delarna av Blekinge samt i de södra delarna av Hallands och Kronobergs län gäller allmän jakttid för kronvilt. Inom kronhjortsreservatet i Skåne och i landet i övrigt är kronviltet fridlyst, men tillståndsgivning för jakt på licens blir allt vanligare.

2.2.15 Rådjur

Rådjuret är från skadesynpunkt ett förhållandevis oförargligt djur.

Då och då förekommer dock klagomål avseende skadegörelse i villaträdgårdar. Dessa skador är emellertid i allmänhet av begränsad karaktär och skadegörelsen är vanligtvis mycket tillfällig. I fruktodlingar och handelsträdgårdar kan skadegörelsen bli allvarligare. Antalet skadetillfällen är dock begränsat och även här brukar skadegörelsen vara kortvarig. Viss skadegörelse åsamkas också av att rådjuren betar på tall- och granplantor. På vissa grankulturer kan denna betning t.o.m. vålla betydande skada.

Antalet kollisioner mellan motorfordon och rådjur är högt - uppskattningsvis ca 4 000 per år. I allmänhet blir person- och fordonsskador måttliga, eftersom rådjuret är ett relativt lätt djur. Vid några enstaka tillfällen har dock bilister dödats vid kollision med rådjur och reparationskostnaderna för bilskador kan bli betydande.

Allmän jakttid som i längd varierar från en till tre månader förekommer efter rådjur i samtliga län utom Golands.

2.2.16 Älg

Trots den kraftiga höjningen av den årliga avskjutningen ökar fortfarande älg tillgången i Sverige. Ändå anses skadegörelsen på skog vara förhållandevis begränsad. Skadorna omfattar i första hand betning på ungskog av tall och ibland även nedbrytning av yngre träd.

Under 1978 har från Kronobergs län inkommit rapporter om sommarbetning på tall av älg. Vidare förekommer uppgifter om att älgen i anslutning till att den betat på raps- och rypsfält också orsakat barkflängning i granbestånd i fältens närhet. I inte ringa utsträckning medverkar älgen - där älgstammen är tät - genom sin betning av lövsly till att minska konkurrensen mellan löv och barrträd på ungskogsarealerna.

Älgens skadegörelse på jordbruket varierar påtagligt från år till år beroende på skördesituationen under hösten. Det framgår klart av senare års statistik att sensomrar och höstar med fuktig och kall väderlek leder till en markant ökning av skadegörelsen, vilket återspeglar sig i de ersättningsbelopp som utbetalas från älgskadefonderna. Under torra och fina somrar med goda skördeförhållanden under sensommaren och hösten minskar skadegörelsen i avsevärd grad. De för älgen mest attraktiva grödorna är havre, vall- och grönfoder, foder-märgkål och vissa oljeväxter.

Även tidigt på våren kan viss betning förekomma på höstsäd och raps. I vilken utsträckning detta påverkar skördeutbytet är dock inte klarlagt.

Antalet kollisioner mellan älg och motorfordon i landet uppgår numera till storleksordningen drygt 3 500 (1978). I vissa delar av landet har antalet älgkollisioner ökat markant.

Viltolyckor i trafiken kommer, som redan nämnts, att behandlas i ett särskilt betänkande.

Under senare år har även konflikter av annat slag mellan människor och älg ökat i antal, särskilt i tätortsnära områden. Detta beror vanligtvis på att älgarna vant sig vid närvaron av människor och inte går undan. I vissa fall kan älgar även av andra anledningar visa ett aggressivt beteende.

Beskattningen av älgstammarna är numera i huvuddelen av landet reglerad genom den samordnade älgjakten.

2.3 Däggdjur som är fridlysta hela året

2.3.2 Varg

Under senare år har tillgången på varg i landet varit så begränsad att olägenheterna för renskötseln varit mycket små. Vintern 1977/78 har dock, efter invandring från öster, ett antal vargar förekommit inom vissa renskötselområden. Troligen har föryngring förekommit inom landet sommaren 1978. Vintern 1978/79 förekom rapporter om ökad vargförekomst i Norrbotten samt uppgifter om att varg finns i Värmland. Det förefaller som om varg, åtminstone i vissa fall, kan finnas i renskötselområden utan att de direkta skadorna blir alltför svåra. I andra fall kan dock vargen på kort tid orsaka betydande skadegörelse. Enligt renskötarna orsakar också förekomst av varg i ett område indirekta olägenheter för renskötseln av en omfattning som inte förekommer genom närvaron av andra rovdjur.

Vargen är helt fridlyst i landet men enligt 15 § 2 mom. jaktstadgan får tamdjursägare eller -skötare under vissa omständigheter förfölja och döda angripande djur. Samma bestämmelse gäller för övrigt också för björn, järv och lo som angriper tamdjur. Dessutom får länsstyrelsen medge avskjutningstillstånd om så erfordras. Även naturvårdsverket kan i vissa fall ge avskjutningstillstånd.

2.3.3 Järv

Järven orsakar skador på renskötsel i samma omfattning som lodjur. Områdesvis har under senare år järvskadorna t.o.m. överstigit de skador som orsakats av lo. Järvstammen var under början av 1970-talet utrotningshotad, men genom skyddsåtgärder har tillgången numera stabiliserats så att något hot mot artens existens i Sverige inte längre förekommer. Tvärtom har tillväxten av järvstammen inom vissa delar av Lappland under det senaste året varit sådan att viss decimering ansetts befogad. Tillstånd till avskjutning eller fångst meddelas av vederbörande länsstyrelse. Sådana tillstånd ges inom områden där järvstammen är tätast och där olägenheterna för renskötseln är störst.

2.3.4 Utter

Uttern är numera mycket sällsynt. Förekomsten är i huvudsak begränsad till Norrlands inland och fjälltrakter samt till vissa delar av småländska höglandet. Vid enstaka tillfällen förekommer klagomål därför att utter kommit in i fiskodlingsanläggningar. I sådana fall kan betydande skadegörelse förorsakas.

2.3.5 Säl

Framför allt gråsäl kan orsaka påtagliga olägenheter för yrkesfisket, inte bara genom att ta fångad fisk utan även genom skadegörelse på fiskredskap. Den fisk som sälen i första hand tar i fiskredskapen är lax, men även ål- och sikfisket åsamkas förluster. Sältillgången har dock minskat drastiskt i Östersjön och stammen är på sikt hotad. Under senare år förefaller även de

mest omfattande olägenheterna ha minskat. Huruvida detta beror på en ytterligare minskning av sältillgången eller på en omläggning av fiskemetoder är svårt att avgöra.

De uppgifter som finns om sälarnas skadegörelse är ofullständiga. På uppdrag av Ostkustfiskarens Centralförbund har Staffan Söderberg utfört en undersökning av skadegörelsen i samband med det gotländska laxfisket.

Skadorna befanns uppgå till endast omkring 1 % av värdet av den laxfångst som bedrivs med Gotland som bas. Enligt uppgift skulle motsvarande skador 1964 ha legat på ca 10 % av totalfångsten. Å andra sidan kan en enskild yrkesfiskare slumpvis drabbas hårdare. Den kärva ekonomiska situation som yrkesfisket upplevt kan givetvis också ha bidragit till att skadorna bedömts som särskilt allvarliga.

Införandet av sälskyddsområden på ostkusten har föranlett fiskarna att i framställningar till regeringen uttala farhågor för att antalet sälskador framdeles skall öka.

På västkusten har sältillgången ökat något under senare år. Detta gäller framför allt tillgången på knobbsäl. I samband därmed har vissa klagomål avseende skadegörelse på fisket förekommit.

Fram till mitten av 1970-talet gällde allmän jakttid för sälar i Östersjön. Dessutom betalades skottpengar för skjutna sälar. När sälens trängda situation - orsakad främst av miljögifter - uppmärksammades slopades den allmänna jakttiden och bestämmelsen om skottpengar upphävdes.

Enligt 14 § 2 mom. jaktlagen får dock, oavsett om han har jakt rätt på platsen eller inte, den som vid yrkesfiske tillfälligtvis påträffar säl döda och behålla djuret.

2.3.6 Myskoxe

Efter invandring från Norge finns nu en grupp myskoxar som mer eller mindre stadigvarande uppehåller sig inom ett begränsat område i södra Härjedalen. Gruppens storlek uppgår nu till mellan 15 och 20 djur. Djuren har blivit en stor turistattraktion. Myskoxen kan dock, särskilt om människor kommer alltför nära, bli aggressiv. Detta har lett till situationer då människor känt sig hotade. I några fall har människor också kommit till skada, främst vid tillfällena när de sökt fly undan från myskoxar. Vid något enstaka tillfälle har djur också gett sig ut på trafikerade vägar - t.o.m. på järnväg - med risk för trafikolyckor. Erfarenheterna från Norge visar att dessa konfrontationer mellan myskoxe och människa kan få allvarliga följder.

2.4 Fåglar

2.4.1 Allmänt

Generellt gäller beträffande fåglar att de kan orsaka allvarliga risker för flyget i samband med kollisioner mellan fåglar och flygplan. Vid kollisionerna kan det uppstå såväl mekaniska skador på flygplanskroppen som skador genom att fåglarna kommer in i jetmotorer. Problemet med mekaniska skador förorsakade av fåglar är en realitet för alla typer av flygplan, såväl lätta, långsamma propellerflygplan - om det rör sig om stora fåglar - som snabbare jetplan. Motorstörningar är naturligtvis allvarligast för flygplan som endast har en motor, t.ex. många militära flygplan, men kan även för trafikflygplan med 2 - 4 motorer innebära allvarliga risker. Flygvapnet i Sverige har under senare år haft flera totalhaverier till följd av kollisioner med fåglar. I andra länder har det också inträffat att stora trafikflygplan totalhavererat till följd av sådana kollisioner. När det gäller haverier med trafikflygplan rör det sig i de flesta fall om kollisioner med flockar av fågel vid start eller landning. För militära flygplan, som ofta flyger på låg höjd, är riskerna för kollisioner med fåglar stora även utanför själva flygplatserna.

Ett 50-tal fågelarter har registrerats i fågelkollisioner med flygplan. Klar dominans intar måsfåglar, framför allt skratt- och fiskmåsar samt gråtrut, vilka svarar för ca 30 % av totala antalet kollisioner. Problemet med kollisioner mellan fåglar och flygplan berörs inte vidare under de olika fågelarterna nedan.

Vissa fågelarter, framför allt de som häckar i kolonier, kan förorsaka sanitära problem genom den anhopning av spillning som uppkommer på dessa platser.

Nedan under 2.4.2 - 2.4.6 anges fågelarter för vilka, - råka undantagen - jakttid gäller under hela året. För råka gäller allmän jakt under begränsad tid i Kristianstads och Malmöhus län.

2.4.2 Skrattmåsa, fiskmåsa, gråtrut, havstrut

Flera av dessa arter orsakar både ekonomisk skada och sanitär olägenhet i anslutning till pälsdjursuppfödningar. Den ekonomiska skadan består i att fåglarna förtär stora mängder av pälsdjursfodret. Dessa fåglar kan, genom att de sprider smittosamma sjukdomar, exempelvis mellan pälsdjursuppfödningar och sjöar, dammar och vattendrag, öka risken för att skada skall uppstå. Särskilt allvarlig är virus enterit hos mink, ett virus som orsakar tarminflammation, som förekommit vid enstaka tillfällen i landet. "Måsmasken" som också sprids av dessa fåglar har förorsakat svåra skador på rödingbestånden i fjällvattnen. Även i fiskehamnar, sädesmagasin, boskapsuppfödningar o.dyl. föreligger risk för spridning av smitta och föroreningar.

Fåglarnas spillning innehåller frätande ämnen som kan vålla skada på färgade eller lackerade ytor. Även den nedsmutsning som orsakas av spillningen kan vara besvärande.

Inom områden där fåravel bedrivs intensivt har, enligt vad som framkommit bl.a. vid en av naturhistoriska riksmuseet gjord undersökning, förekommit att trutar och fiskmåsar skadat eller dödat nyfödda lamm.

2.4.3 Kråka, skata, kaja, råka

De sanitära olägenheter som är förknippade med dessa arter är koncentrerade till soptippar. I viss utsträckning förekommer också olägenheter av samma slag som nämns under 2.4.2. I några fall har flockar av kajor uppgetts orsaka skada på nysådda fält. I Skåne rapporteras också råkan som skadevållande på nysådda fält och kajan har inom flera olika län rapporterats åsamka omfattande skador på mognande fält.

2.4.4 Björktrast (snöskata)

Björktrasten kan, särskilt i större frukt- och bärodlingar, orsaka betydande ekonomisk skada. Även i villaträdgårdar och motsvarande kan de vålla skada eller olägenhet.

2.4.5 Gråsparv, pilfink

Det är mycket vanligt att gråsparv och pilfink tar sig in i sädesmagasin. Ett allvarligt sanitärt problem utgör fåglar som förekommer inom lokaler där man hanterar livsmedel. Det kan ofta vara svårt att helt utestänga fåglarna ur dessa lokaler och när de väl kommit in kan de vara mycket svåra att bli av med. Genom förekomst av gråsparv och pilfink i anslutning till djurstallar och i tätortsområden kan även vissa sanitära olägenheter uppstå.

2.4.6 Stadsduva

Även stadsduva kan ta sig in i sädesmagasin och uppehålla sig där under långa tider. Det är inte ovanligt att dessa duvor häckar i magasinen och därigenom accentueras olägenheterna vilka är av samma karaktär som nämns under 2.4.5. Även i industrilokaler kan förekomsten av stadsduva orsaka såväl sanitär som ekonomisk skada.

Genom den utpräglade lokaliseringen till tätorter anses stadsduvan också kunna medverka till smittspridning. På fönsterbleck, balkonger, balustrader, o.s.v. orsakar spillningen irriterande föroreningar.

För de fågelarter som anges under 2.4.7 - 2.4.19 gäller allmän jakt under viss bestämd tid.

2.4.7 Gräsand

Lokalt kan gräsanden orsaka skada för jordbruket genom att i flockar beta på fält med liggsäd. Denna typ av skadegörelse har dock begränsad omfattning. Ännu mer begränsad omfattning har den skada som då och då förekommer i fiskodlingar där gräsanden kan äta de små fiskynglen. Ytterligare en udda situation rapporteras då och då från öppna vattenreservoarer där änder kan orsaka förorening av vattnet. Den sistnämnda risken accentueras av att samma gräsänder även kan hålla till i reningsverk med öppna dammar.

2.4.8 Knipa

Vid enstaka tillfällen rapporteras skadegörelse av knipa i fiskodlingar.

2.4.9 Storskarv, mellanskarv

Från den del av Kalmarsundsområdet där skarv häckar rapporteras skadegörelse för yrkesfisket. Denna skadegörelse består i allmänhet i att skarven sitter på de pålar som finns vid fiskredskapen och dyker ned i redskapen och plockar upp fångad fisk. Skarven är också en skicklig fiskare och uppges fånga avsevärda mängder ungfäl, abborre och gädda.

Spillning från skarv smutsar också ned fyrkasunernas lanterniner så att det röda ljuset ger intryck av att vara vitt.

2.4.10 Storskrake

Storskraken kan i fiskodlingsanläggningar och sportfiskevatten orsaka skadegörelse. Särskilt storskrakens beteende att fiska i flock kan göra skadan på en plats omfattande.

2.4.11 Ejder

Under senare år har ett antal musselodlingar startats på västkusten. Eftersom musslor utgör en viktig del av ejderns föda har dessa odlingar dragit till sig ejder i stor utsträckning. Detta kan enligt utsago orsaka avsevärd ekonomisk skadegörelse. Flera avskjutningstillstånd har därför meddelats.

2.4.12 Grågås

Grågåsens skadegörelse i jordbruket är framför allt lokaliserad till Gotland, vissa områden i Hallands län och södra delarna av Kalmar län. Skador rapporteras också från bl.a. Skåne och Blekinge. Skador förekommer i allmänhet på mognade kornfält, på betesmarker och på grönfoder. Skadan kan områdesvis accentueras genom den flockbildning som förekommer.

I en del stadsparker hålls grågåsen som parkfågel. I viss utsträckning kan även vilda grågäss uppsöka sådana platser. Gässen förorenar på gångbanor, gräsmattor, m.m., vilket orsakar viss irritation.

2.4.13 Bläsgås och sädgås

Framför allt i Skåne, Blekinge och Halland uppträder under hösten stora flockar av sädgäss. Flockarna är ofta uppblandade med bläsgäss. Den allvarligaste skadegörelsen anses uppstå då dessa stora flockar trampar och betar på fält med styv jord, besådda med höstsäd.

Även från Östergötland har under senare år vissa olägenheter rapporterats. Dessa har avsett skador på fält med liggsäd, men men även här förekommer betning på åkrar besådda med höstsäd med trampsador som följd.

2.4.14 Kanadagås

Kanadagåsen är inplanterad i Sverige. Den har under senare decennier ökat kraftigt i antal och är i dag en vanlig fågel i stora delar av södra och mellersta landet. Även efter norrlands-

kusten blir den mer och mer talrik. Skadorna uppstår på förhåsten då fåglarna samlas i flockar för att dra söder ut. De uppehåller sig då ofta på sädesfält där de betar. I de södra delarna av landet, framför allt i Skåne, rastar de under längre perioder och stannar normalt hela vintern, om denna inte blir för sträng. I dessa områden rapporteras skadegörelsen kunna bli omfattande. Skadorna uppstår inte enbart genom tramp och betning på höstsäd och på vallar, utan även på ett sätt som tidigare inte varit känt. Det har nämligen visat sig att kanadagässen gärna lägger sig ner på de snöfria fälten varvid de värmer upp brodden och jorden. När de sedan lyfter, fryser den uppvärmda fläcken och det uppstår frostsador på brodden. Det är dock ännu obekant vilken omfattning denna typ av skada har eller kan få.

Kanadagässen betar också gärna i stadsparker och på välklippta gräsytor, exempelvis golfbanor, och spillningen kan där orsaka sanitär oägenhet. Det är heller inte ovanligt att kanadagäss matas på badplatser och andra liknande ställen och därigenom blir ganska tama och stationära. Även då uppstår olägenheter genom föroreningar. Ibland uppträder fåglarna också aggressivt mot människor.

2.4.15 Tjäder

Det har hänt att tjäder betat på nyplanterad gran och tall. Omfattningen av denna skadetyp är dock mycket begränsad. Tillstånd till avskjutning av skadevallande tjäder i plantskolor har meddelats några fall.

2.4.16 Fasan

Vid enstaka tillfällen har skadegörelse av fasan i trädgårdsanläggningar och i försöksodlingar för jordbruksändamål rapporterats.

2.4.17 Ringduva

Ringduva kan genom sin talrikhet orsaka olägenheter för jordbruket. Framför allt har konservärtodlingar varit utsatta för skadegörelse. Vid några tillfällen har ringduvor betat dyrbart utsäde i såddbäddarna vid plantskolor.

2.4.18 Korp

Korp kan i områden med intensiv fårskötsel orsaka skador genom att attackera nyfödda lamm. Därutöver kan den orsaka sanitära olägenheter, framför allt i närheten av soptippar.

Som udda företeelser får anses de tillfällen då korp i stor mängd plockat upp nyplanterade barrträdsplantor, framför allt sådana som planterats i s.k. paperpots. Vidare har från västkusten rapporterats att korpen i områden där pepparrotsodling bedrivs i större skala konsekvent plockat upp de planterade rotbitarna. Motsvarande skadetyp har rapporterats från potatisodlingar såväl i västra som östra delarna av landet.

2.4.19 Koltrast, stare

Framför allt där yrkesmässig bär- och fruktodling bedrivs kan dessa två fågelarter orsaka påtagliga skador.

2.5. Fågelarter som är fridlysta hela året2.5.1 Storlom, smålom

Båda arterna är utpräglade fiskätare och kan orsaka skador i fiskodlingar. Det är också vanligt att de uppträder i rotenonbehandlade vatten vari ädelfisk inplanterats.

2.5.2 Häger

Enligt en undersökning som genomförts av zoologiska institutionen vid Göteborgs universitet kan hägern orsaka omfattande skadegörelse i fiskodlingarna. Hägern synes ha ökat i vissa delar av landet och detta har lett till att den under senare år kommit att betraktas som en av de värsta skadevällarna i fiskodlingar.

2.5.3 Trana

I undantagsfall har tranor betat på nysatta potatisfält och hackat upp sättpotatisen.

2.5.4 Knölsvan

Knölsvanen har med åren blivit en mycket vanlig fågel. Den förekommer ofta i tätorter där den förorenar på allmänna platser - för övrigt även en mycket vanlig företeelse på badstränder. En starkt bidragande orsak till att den söker sig till dessa platser är den utfodring som sker där. I några fall har svanar även visat ett aggressivt beteende mot människor.

2.5.5 Vitkindad gås

Den vitkindade gåsen passerar Sverige under flyttningen vår och höst och rastar främst på Gotland. Då gässen uppträder i stora flockar uppstår skador framför allt på betesmarker.

2.5.6 Fiskgjuse

Även fiskgjusen, som förekommer sparsamt, kan koncentrera sitt fodersök till fiskodlingar och fiskdammar.

2.5.7 Havsörn och kungsörn

Örnarna hör till de arter vars skador på tamdjur ersätts av allmänna medel. Skadegörelsen är dock mycket begränsad. Enligt tillgängliga uppgifter ersätts årligen i storleksordningen ca 100 renar - huvudsakligen renkalvar - samt ett fåtal får.

2.5.8 Turkduva

Turkduvan har under de senaste decennierna invandrat till Sverige. Den är liksom stadsduvan bunden till tätorter och kan förorsaka samma typ av sanitära problem som stadsduvan. Det största problemet är emellertid att dess läte av många anses vara störande.

2.5.9 Fisktärna, silvertärna

Dessa arter kan orsaka allvarliga olägenheter i fiskodlingar.

2.5.10 Hackspett

Större hackspett, gröngöling och spillkråka kan orsaka skador på träbyggnader och ledningsstolpar. Under senare år har klagomål om skadegörelse på trähus blivit allt vanligare. Skadebilden är i allmänhet den att hackspettarna hackar hål i brädfodringen högt upp på husgavlarna. Särskilt vissa år kan denna skadegörelse få en stor omfattning.

2.5.11 Domherre

I distrikt med bär- och fruktodlingar kan domherren orsaka minskad skörd genom att den under vintern äter upp blomknopparna på fruktträden.

2.5.12 Korsnäbb, tallbit

Vid enstaka tillfällen har förekommit klagomål på grund av den skada som dessa arter orsakat i fröplantager.

2.5.13 Grönfink

Kan orsaka skador i plantskolor.

2.5.14 Duvhök

Under de senaste decennierna har miljögifter, främst kvicksilver, kraftigt decimerat duvhöksstammarna. Sedan alkylkviksilver förbjudits som betningsmedel synes stammarna dock ha hämtat sig. Genom beslut av regeringen hösten 1978 fridlystes duvhöken. Viss skydds jakt är dock tillåten i anslutning till anläggning för djuruppfödning där höken kan orsaka skada.

2.6 Sammanställning över skadevållande viltarter, skadetyper, lokalisering och omfattning

Uppgifterna i sammanställningen har tagits från anmälningar om viltskador som lämnats till myndigheter, organisationer m.fl. som i sin verksamhet har beröring med viltskadeproblemet.

Sammanställningen omfattar däggdjur och fåglar som enligt gängse bedömningar hänförs till viltarterna. Numreringen motsvarar den som använts för resp. djurart tidigare i detta kapitel.

ART	SKADANS LOKALISERING ELLER SKADETYP	ALLVARLIG		BEGRÄNSAD		
		Riks	Lokal	Riks	Lokal	
2.2	<u>Däggdjur, allmän jakttid</u>					
2.2.1	Vildsvin				x	
2.2.2	Vildkanin		x			
2.2.3	Mink	1. viltuppfödning, hönsgårdar			x	
		2. fiskodlingar			x	
2.2.4	Bäver	1. skog		x		
		2. väg, järnväg		x		
		3. åker				x
		4. dammvallar		x		
2.2.5	Hare	1. trädgård och park			x	
		2. fruktodling och handelsträdgård		x		
		3. skogsplantering				x
2.2.6	Ekorre	1. ungskog			x	
		2. fröplantage				x
2.2.7	Rödräv	viltuppfödning och hönsgårdar			x	
2.2.8	Björn	ren- och fårskötsel			x	
2.2.9	Grävling	1. tomt och hus		x		
		2. jordbruk		x		
2.2.10	Hermelin, Iller	viltuppfödning och hönsgårdar			x	

ART	SKADANS LOKALISERING ELLER SKADETYP	ALLVARLIG		BEGRÄNSAD	
		Riks	Lokal	Riks	Lokal
2.2.11	Mård				x
2.2.12	Lo				x
2.2.13	Dovvilt				x
2.2.14	Kronvilt		x		
2.2.15	Rådjur				x
	1. villaträdgårdar				
	2. fruktodlingar och handelsträdgårdar		x		
	3. trafikskador			x	
	4. skogsplanteringar				x
2.2.16	Älg				
	1. skogsbruk		x	x	
	2. jordbruk		x	x	
	3. trafik	x			
	4. tätortsnära re- kreatiomsområden				x
2.3	<u>Däggdjur, fridlysta</u>				
2.3.1	Fladdermöss				x
2.3.2	Varg		x		
2.3.3	Järv		x		
2.3.4	Utter				x
2.3.5	Säl				x
2.3.6	Myskoxe				
	1. friluftsliv				x
	2. renskötsel				x
	3. trafik				x
2.4	<u>Fåglar, all- män jakttid</u>				
2.4.2	Skrattmå, fiskmå, grå- trut, havs- trut				
	1. pälsdjursuppföd- ning				x
	2. sanitär olägenhet	x		x	
2.4.3	Kråka, skata, kaja, råka				
	sanitär olägenhet, jordbruk	x		x	

ART	SKADANS LOKALISERING ELLER SKADETYP	ALLVARLIG		BEGRÄNSAD	
		Riks	Lokal	Riks	Lokal
2.4.4	Björktrast, (snöskata)		x	.	
2.4.5	Gråsparv, pilfink			x	x
2.4.6	Stadsduva		x		
2.4.7	Gräsand				x
2.4.8	Knipa				x
2.4.9	Storskarv				x
2.4.10	Storskrake		x		
2.4.11	Ejder		x		
2.4.12	Grågås		x		
2.4.13	Bläsgås, säd- gås				x
2.4.14	Kanadagås		x		
2.4.15	Tjäder				x
2.4.16	Fasan				x
2.4.17	Ringduva		x		
2.4.18	Korp				x
					x
					x
2.4.19	Koltrast, stare		x		
2.5	<u>Fåglar, frid- lysta</u>				
2.5.1	Storlom, små- lom				x
2.5.2	Häger		x		
2.5.3	Trana				x
2.5.4	Knölsvan				x
2.5.5	Vitkindad gås		x		

ART	SKADANS LOKALISERING ELLER SKADETYP	ALLVARLIG		BEGRÄNSAD	
		Riks	Lokal	Riks	Lokal
2.5.6	Fiskgjuse		x		
2.5.7	Örn				x
2.5.8	Turkduva				x
2.5.9	Fisktärna, silvertärna				x
2.5.10	Hackspett, (större hack- spett, grön- göling, spill- kråka)				x
2.5.11	Domherre		x		
2.5.12	Korsnäbb, tallbit				x
2.5.13	Grönfink		x		
2.5.14	Duvhök				x

3 Åtgärder för att minska skador av vilt

3.1 Allmänt

Under årens lopp har metoder för att skapa skydd gentemot viltet provats och utvecklats. Ett omfattande forskningsarbete har bedrivits på många håll och en del av erfarenheterna finns redovisade i lättillgängliga skrifter. Många undersökningar och utvärderingar redovisas emellertid i internrapporter eller nationella tidskrifter med mycket begränsad spridning. Det är därför svårt att fullständigt redovisa vilka möjligheter som finns att vidta åtgärder mot skador förorsakade av vilt. Den översikt som följer nedan är i huvudsak en sammanställning av generella, välkända metoder och lokalt vunna erfarenheter.

3.2 Vissa förebyggande åtgärder utom jakt

Faktorer som påverkar viltets möjligheter att utnyttja ett område är i första hand tillgång på mat och vatten. Även om dessa grundförutsättningar är uppfyllda ställs det dock, åtminstone under vissa delar av året, även andra krav på den utnyttjade miljön. Exempel på sådana är tillgång till häckningsplatser, ostörda områden för uppfostran och natt- och dagvila samt skydd mot rovvilt. Det kan också speciellt för fåglar röra sig om rast-, övernattnings- eller övervintringsområden. Genom att undersöka vilka grundförutsättningar som olika viltarter utnyttjar i ett område kan det vara möjligt att vidta åtgärder i miljön som kan bidra till att minska stammen av den skadade arten och därmed även skadorna.

Två exempel:

- På flygplatser ägnas stor uppmärksamhet åt vegetationens skötsel och näringstillgången för skilda kategorier av fåglar. Så kan nämnas att den höjd till vilket gräset klipps har betydelse för vissa fågelarters förmåga att upptäcka föda som finns i grässvålen. Andra faktorer som beaktas är t.ex. tillgången på öppet vatten, skog och träd som kan tjäna som sitt- och häckningsplatser för större fåglar eller placeringen av soptippar i förhållande till flygplatser och flygvägar.

- Inom jordbruket upplever man ibland gässens betning som ett problem. En faktor som har betydelse för gässens benägenhet att utnyttja ett område är fältstorleken. För att gässen skall acceptera ett fält får det inte vara hur litet som helst. Genom att ta bort buskridåer, mägerlgravar och stengärdesgårdar och slå samman åkermarker till större brukningsenheter kan man omedvetet skapa förutsättningar för gässen att utnyttja områden som de tidigare inte har godtagit.

Byggnader och andra anläggningar kan utföras - eller förses med tekniska anordningar av olika slag - så att djur och i synnerhet fåglar inte kan bygga bon där, rasta eller på annat sätt utnyttja dem. Exempel:

- Fiskdammar kan utformas med så branta kanter och göras så djupa att t.ex. hägern, som fiskar stående i vattnet, har svårt att utnyttja dem. Likaså kan planteringar runt dammar förhindra vissa andra fåglar som lever på fisk att landa på eller lyfta från vattnet (gäller t.ex. lom och även vissa andra vattenfåglar).
- Livsmedelsindustrier kan förses med hinder så att fåglar inte kan flyga ut och in. Det kan t.ex. gälla tätningar vid tak, ventiler och fönster. Portar som står öppna under längre tider kan förses med anordning som hindrar ut- och inflygning.

Lösningar av det slag som här skisserats kan dock ej tillämpas generellt. Oftast krävs undersökningar av de speciella förhållandena på den plats där skadan förekommer.

Stora koncentrationer av djur inom bestämda områden uppträder ibland med en regelbundenhet som kan förutsägas. Verksamhet som riskerar att drabbas av viltskador under de tider då antalet djur är exceptionellt högt, kan anpassas med användande av denna kunskap. I Sverige har sådana prognoser redan kommit till användning vid planering av flygverksamhet. Prognoserna baseras på sambandet mellan väder och intensiteten i flyttningen. Inom flygverksamheten försöker man också att minska riskerna för fågelkollisioner genom att undvika lågflygningar i områden med stort antal fåglar,

t.ex. måskolonier, rastplatser för änder, gäss o.s.v. För ändamålet har flygvapnet och luftfartsverket framställt en atlas över koncentrationsområden för fåglar i Sverige.

Risken för viltskador och kravet på hänsynstagande till viltet har även på andra sätt i ökande utsträckning börjat beaktas i anvisningar och föreskrifter som myndigheter, verk och organisationer publicerar.

Inriktningen har hittills i första hand varit att ge anvisningar till skydd för viltet eller för viltet värdefulla miljöer. Sådana åtgärder kan direkt förändra viltskadebilden. Ibland kan de föreslagna åtgärderna resultera i ett så rikt djurliv på en plats att det orsakar ökade skador i den närmaste omgivningen. I andra fall kan man genom dessa insatser styra viltet till mindre skadekänsliga områden eller få det att utnyttja ekonomiskt mindre värdefulla näringstillgångar.

I skogsvårdslagens tillämpningsanvisningar (Skogsstyrelsen 1976) föreskrivs hänsyn till naturvårdens intressen vid slutavverkning, beståndsanläggning, beståndsvård, avverkning och transport samt kemikalieanvändning.

Vid planering av skogsarbeten skall särskilt beaktas möjligheterna att vid avverkning och hyggesrensning i lämplig utsträckning spara träd och övrig vegetation på marker och smärre terrängavsnitt av ringa betydelse för virkesproduktionen men av vikt för djurlivet.

Skogsvårdslagens anvisningar föreskriver vidare att på de för våra större fågelarter viktiga häckningslokalerna skall lämpliga bo-träd sparas för trädbyggande arter och bergshyllor och andra lokaler skyddas för icke trädbyggande arter. Även spelplatser skall om möjligt skyddas.

De myr- och andra våtmarker, som är speciellt viktiga häckningslokaler för vissa fågelarter, skall om möjligt undantas från dikning.

Länsstyrelsernas naturvårdsenheter har förteckning över rovfågels- och häckningslokaler som skall skyddas mot ingrepp samt om växtsammhällen som skall bevaras.

För en enskild skogsägare torde det merendels inte vara möjligt att avsätta särskilda skogsområden till skydd för växter och djur.

Domänverket och ett flertal skogsbolag har meddelat instruktioner om åtgärder för att skydda viltet och miljön i skogsbruket. Det förefaller emellertid som om instruktionerna inte alltid följs i den utsträckning som vore önskvärt.

Inom jordbruket föreligger också stora möjligheter att i samband med planering och drift vidta åtgärder till viltets skydd och förkovran samt minska risken för viltskador. Betydande insatser i denna riktning görs också av enskilda jordbrukare och jakträttsinnehavare. Det finns emellertid inte några mera omfattande, centralt utgivna, anvisningar från någon myndighet om hur man bäst tar hänsyn till viltet i jordbrukslandskapet och minskar risken för viltskador.

3.3 Förebyggande åtgärder genom jakt

Ett effektivt och sedan länge välprövat sätt att minska viltskador är att reducera skadevällande viltstammar inom skadekänsliga områden genom jakt. En tillbakablick på faunans utveckling i Sverige visar att arter som varg, björn, lo, järv, älg, kron- och dovilt, rådjur, utter, bäver, större rovfåglar och möjligen några arter till kan regleras genom jakt. Det är dock en förutsättning att ett stort antal personer - oftast under lång tid - deltar i jakten på de nämnda arterna för att man skall kunna hålla populationerna på en lägre nivå än vad markerna optimalt skulle kunna bära. Punktformade och tillfälliga bekämpningsinsatser för att reducera viltpopulationer är i många fall misslyckade eller ger mycket begränsad effekt. Som exempel kan anföras de många misslyckade kampanjer som startats såväl i Sverige som utom-

lands för att genom jakt bekämpa t.ex. mink, kanin, måsfåglar och stadsduvor.

Populationsreglerande åtgärder kan naturligtvis utföras på andra sätt än genom jakt. Utan att närmare beskriva begränsningar eller nackdelar för de olika metoderna kan nämnas: giftutläggning (t.ex. kloralos), förstöring av ägg i fågelkolonier (t.ex. genom att på skilda sätt förhindra kläckning av äggen), inplantering av predatorer (t.ex. rävar på öar med måskolonier) o.s.v.

Ibland kan viltskador, liksom även risk för skador, hänförs till enskilda "specialiserade" individer eller identifierbara grupper av djur. Många exempel kan anföras: Hackspettar som hackar sönder husväggar, fåglar som lärt sig att flyga in i industri lokaler eller andra utrymmen, älgar i tätbebyggda områden, på motorvägar eller flygplatser, rovdjur som specialiserar sig på husdjur, o.s.v. I sådana fall är det självklart att man i första hand överväger att lösa problemen genom att inrikta åtgärderna mot dessa individer. I regel blir det då fråga om att söka upp och avliva dessa djur. Åtgärder mot ett litet antal individer i en population är framgångsrika endast om de aktuella individerna har lärt sig speciella beteenden så att artfränder inte genast intar de avlivade djurens plats. Ytterligare en förutsättning för att sådana punktinsatser skall vara framgångsrika är att de eventuella tillstånd som behövs för att avliva ett visst skadevållande djur snabbt kan erhållas från vederbörande myndighet.

Den före år 1938 gällande jaktlagstiftningen gav mycket begränsade möjligheter att genom jakt ingripa mot skadegörelse av vilt. Till skydd mot angrepp på människor, tamvilt och renar fick björn jagas, i vissa fall dock först efter särskilt tillstånd av länsstyrelsen. Vidare fanns föreskrifter om skyldighet att genom jakt söka hålla vildkaninstammen på rimlig nivå.

I praxis har utvecklats uppfattningen att varje näring har att tåla viss skadegörelse av vilt utan att kompensation härför kan på-

räknas. Först när skadegörelsen blivit mer omfattande har särskilda åtgärder blivit aktuella. Det har då främst gällt förbättrade möjligheter till avskjutning genom att antingen de särskilda bestämmelserna i jaktlagstiftningen om skyddsjakt kunnat utnyttjas eller att särskilda licenser beviljats eller, i vissa fall, allmän jakttid införts för en tidigare fridlyst art eller den allmänna jakttiden förlängts. Jaktlagstiftningens tvångsjaktbestämmelser har använts endast i något enstaka fall.

Gällande bestämmelser i de berörda hänseendena skall här kortfattat redovisas.

Allmän jakttid. Sådana vilda däggdjur och fåglar för vilka det inte finns någon allmän jakttid är fridlysta under hela jaktåret. Andra vilda däggdjur och fåglar är fridlysta under den tid som inte är allmän jakttid. När ett djur är fridlyst är jakt efter djuret förbjuden om inte annat följer av jaktstadgan. Regeringen bestämmer allmänna jakttider efter förslag av statens naturvårdsverk. De allmänna jakttiderna finns intagna i jakttidsförordningen. Från och med år 1979 skall jakttidsförordningen gälla två år i taget.

Särskilda tillstånd. För flera viltarter finns i dag bestämmelser om särskild jakttid s.k. licensjakt. Av störst intresse i det sammanhanget är jakten efter älg. Dessutom förekommer licensjakt även för vissa arter som har allmän jakttid, exempelvis kron- och dovilt, rådjur, björn, lo, bäver, gäss och fasaner. Licens-tilldelningen skall bl.a. anpassas till den befintliga viltstammen, målet för viltartens utveckling samt hänsynen till olika näringars intressen. Licensjakten medger i betydande utsträckning kontroll över viltarternas utveckling och förekomst.

Länsstyrelsen kan enligt 14 § jaktlagen ge tillstånd till att jakt efter björn, varg, järv eller lo får bedrivas. Länsstyrelsen får enligt 15 § jaktstadgan meddela jakttillstånd om stammen av något av dessa rovdjur inom visst område utvecklats så, att den är till synnerligt obehag för befolkningen eller till men för tamdjursskötseln.

Statens naturvårdsverk kan förlänga eller flytta medgiven allmän jakttid eller meddela tillstånd till jakt under viss tid beträffande djur som på grund av talrik förekomst eller av annan orsak är till avsevärd skada eller olägenhet eller till men för jaktvården. Vidare har länsstyrelsen möjlighet att meddela tillstånd att förstöra bävers boplats eller dammbyggnad.

Om visst djur orsakar avsevärd skada eller om djuret kan antas vara farligt för människans säkerhet får polismyndighet låta avliva djuret utan hinder av fridlysning (§ 19 st. 2 jaktstadgan).

När det gäller flyttande eller förlängning av allmän jakttid eller särskilt tillstånd till jakt under viss tid för att motverka skada torde normalt ställas krav på att tillståndssökanden gjort försök att förebygga skadan.

Skyddsjakt. I jaktlagen och jaktstadgan finns generella bestämmelser om rätt till avskjutning för att minska eller förhindra skada. Vidare finns bestämmelser som innebär att annars förbjudna jakt- eller fångstformer kan tillåtas för att motverka viltskador. Även här gäller emellertid normalt ett högt krav på att jakten skall genomföras så att djuret inte åsamkas onödigt lidande.

En del djurarter kan förorsaka skadegörelse om de kommer in i gård eller trädgård. Den som bor i gården eller innehar trädgården har beträffande vissa uppräknade djur och fågelarter tillförsäkrats rätt att skydda sina intressen. De djur och fåglar det är fråga om är räv, grävling, iller, mink, hermelin, vessla, ekorre, vildkanin, fladdermus, duvhök, sparvhök, kråka, råka, kaja, skata, björktrast, nötskrika, pilfink och gråsparv. Skyddsjakten får bedrivas utan hinder av vad som är bestämt ang. jakttider. Rätten att utöva skyddsjakten är inte heller beroende av om gårds- eller trädgårdsinnehavaren har jakträtt.

Beträffande vildkanin gäller vidare en allmän rätt för markinnehavare att fånga vildkaniner även om markinnehavaren inte har jakträtt. Regeringen kan dessutom om avsevärd skada orsakas av vildkaniner, för visst område förordna att det står envar fritt att fånga vildkanin och behålla fångat djur. Sådant tillstånd har emellertid aldrig meddelats. Däremot har länsstyrelsen på Gotland vid olika tillfällen förordnat jägare som erhållit särskilda befogenheter i fråga om jaktens bedrivande.

När björn, varg, järv eller lo har angripit och skadat eller dödat tamdjur och det finns skälig anledning att befara nytt angrepp, får tamdjurets ägare eller vårdare förfölja och döda det angripande djuret även under annan tid än allmän jakttid. Det skall dock ske i omedelbar anslutning till angreppet. Sådant jakt får inte företas inom nationalpark om inte annat följer av reglementet för parken. Däremot kan jakten, efter länsstyrelsens förordnande, få ske på annans jaktområde.

I trädgård eller annan anläggning för yrkesmässig fruktodling eller i plantskola får jakt efter hare ske utan hinder av fridlysning under tiden den 1 januari - den 15 april. En förutsättning är att jakten behövs för att hindra harskador på träd eller trädplantor. Om anläggningen enligt föreskrifter som naturvårdsverket meddelar är inhägnad med stängsel som kan antas utestänga hare, är jakt tillåten under hela jaktåret.

Har fridlyst fågel byggt bo i hus eller gård och orsakas därigenom avsevärd skada eller olägenhet, får boet med ägg eller ungar avlägsnas utan hinder av fridlysningen.

Sälen är numera fridlyst. Med hänsyn till den skadegörelse på fisket som sälen förorsakar finns emellertid vissa bestämmelser om skyddsjakt. Om inte regeringen eller naturvårdsverket förordnar annat får den som vid yrkesfiske tillfälligtvis påträffar säl döda och behålla djuret. Jakten får bedrivas såväl vid fiskeplatserna som under gång till och från dessa.

Även i jakttidsförordningen ges bestämmelser om skyddsjakt. För att förhindra skada på vissa slag av anläggningar är jakt efter vissa, helt eller delvis fridlysta djurarter tillåten enligt denna

förordning. Skydds jakt får sålunda bedrivas under hela året efter rödräv, grävling, hermelin, dvärgvessla, småvessla, iller, mård och duvhök för att förhindra skada inom område för viltuppfödning, hönsgård eller därmed jämförlig anläggning. Jakten är tillåten inom ett avstånd upp till 200 m från sådan anläggning. Vidare gäller att rödräv får jagas hela året inom område för uppfödning av nötkreatur och får, i den mån jakten behövs för att skydda kalv eller lamm. Under tiden juli - september får koltrast och stare jagas för att hindra skada inom anläggning för yrkesmässig bär- eller fruktodling. Viss jakt är dessutom tillåten efter årsunge av rödräv och grävling om det behövs för att tillgodose lantbruket eller viltvården.

Tvångsjakt och andra tvångsåtgärder. Varje jakträttsinnehavare bör enligt jaktlagen bedriva jaktvård. Hänsyn skall därvid tas till jordbrukets, skogsbrukets och andra näringars intressen. Om skada orsakas på gröda, skog eller plantering till följd av viss villebrådsarts utveckling och skadan inte kan förebyggas genom rimliga åtgärder av den skadelidande skall anmälan härom göras till länsstyrelsen. Anmälan skall göras av den som påstår sig ha lidit skada. Har anmälan skett skall länsstyrelsen ge en lämplig och ojävig person i uppdrag att efter granskning av skadorna avge utlåtande. Om det är fråga om älgskador handläggs ärendet av länsälgnämnd. Utlåtandet skall innehålla förslag till åtgärder. På grundval av förslaget kan länsstyrelsen meddela ett föreläggande för den som har jakträtten på den mark där det skadegörande viltet har sitt huvudsakliga tillhåll. Genom föreläggandet kan jakträttsinnehavaren åläggas att vidta skadeförebyggande åtgärder eller viss avskjutning för att minska stammen av de skadegörande djuren. Om jakträttsinnehavaren inte rättar sig efter föreläggandet kan länsstyrelsen förordna om tvångsjakt som utförs av särskilt utsedda jägare.

Från trafiksäkerhetssynpunkt kan det vara nödvändigt för länsstyrelsen att besluta om tvångsåtgärder då påtaglig fara föreligger för kollision mellan motorfordon och älg. På begäran av polismyndighet eller vägförvaltning kan länsstyrelsen vidta åtgärd för att söka undanröja faran genom jakt.

3.4 Mekaniska hinder, kemiska medel, skrämmeåtgärder och biologiska metoder

3.4.1 Mekaniska hinder

Att utestänga djur från byggnader, odlingar, dammar, m.m. med hjälp av mekaniska hinder har praktiserats sedan lång tid tillbaka. Metoderna är av praktiska skäl vanligen användbara endast när problemen är begränsade till en mindre yta.

Stängsel och trådar. Att sätta stängsel runt utsatta odlingar, är såväl inom jordbruk, skogsbruk som trädgårdsskötsel beprövade metoder. Om stängslet anpassas med avseende på hållfasthet och höjd över marken, överklättringsskydd och det djup till vilket stängslet grävs ner torde det vara möjligt att utestänga nästan vilka större däggdjur som helst. För att hindra hjortdjur att hoppa över ett stängsel bör det vara omkring 2,0 - 2,5 meter högt. För att undvika att kaniner och i synnerhet grävlingar gräver sig ner under ett staket bör det grävas ner minst en halv meter under markytan. Djupet behöver inte vara så stort om man viker ut en meter av stängslet och gräver ner den utvikta delen. Tillfälligt uppsatta staket i avsikt att stänga ute t.ex. kaniner från grönsaksodlingar tycks ha god effekt under den relativt korta tid som skyddet behövs utan att staketet grävs ner. Erfarenheter av hur olika typer av stängsel fungerar under längre tider bör snart finnas tillgängliga. Dels har målinriktad forskning bedrivits inom området av den tidigare nämnda VIOL-gruppen, dels har en särskild arbetsgrupp inom SNV insamlat uppgifter från ett antal djurparker och vilthägn i Sverige. VIOL-gruppen har redovisat sina erfarenheter i ett antal delrapporter och slutredovisning sker under hösten 1979. Det av SNV insamlade materialet redovisas i naturvårdsverkets rapport (SNV PM 1130).

En enklare och speciellt för korttidsinsatser lämplig metod är att ersätta nätstängsel med en eller flera trådar, som också kan göras strömförande. Sedan några år finns det också speciella band avsedda att ersätta trådar. Banden kan göras strömförande och dessutom reflekterande så att de är lätta att se i terrängen.

Trådar kan också användas som skydd mot skadegörelse av fåglar. Genom att spänna trådar över fiskodlingar kan man hindra fåglar från att fiska i dem.

Nät. För att utestänga fåglar från odlingar har man sedan länge utnyttjat nät. I första hand är det enskilda bärträd, små jordgubbsodlingar eller grönsaksodlingar som täcks över. Metoden har dock länge använts även i större skala vid kommersiella odlingar och växtförädlingsodlingar. Var gränsen går för hur stora arealer som kan täckas över med nät är obekant, men nät som är omkring 50 meter breda kan vara hanterbara.

Kommersiella odlingar av t.ex. jordgubbar torde knappast lida så stora förluster till följd av angrepp från fåglar att motåtgärder är lönsamma. Däremot bedömer många fritidsodlare det som nödvändigt att skydda sina odlingar. De färgglada nät som idag finns tillgängliga i handeln fungerar säkert tillfredsställande. En inte önskvärd effekt av nät över trädgårdsodlingar och träd är, att de fåglar som man önskar hålla borta stundom fastrar i näten. Näten måste därför kontrolleras flera gånger dagligen.

I framtiden kan sannolikt användningen av nät få ökad betydelse. Under senare år har billiga och lätthanterliga plastnät utvecklats speciellt för ändamålet att hålla fåglar borta från odlingar. Det torde också vara värt att överväga möjligheterna att med nät utestänga fåglar från byggnader, lagerområden utan tak, soptippar, fiskodlingar, m.m.

Gnagskydd. För att skydda fruktträd, prydnadsväxter och skogsplanter mot barkgnagande djur (hare, kanin, och hjortdjur) kan man använda enkla "rör" av nät eller speciella stamskydd som finns i handeln. Vid större odlingar torde det vara effektivare att inhägnat hela odlingen istället för att använda stamskydd.

Övertäckning. Övertäckning av avfall på soptipp med t.ex. jordmassor, lock på förvaringskärl och andra lagerplatser för ätbart avfall kan minska ansamlingen av skadegörande djur. Dyliga åtgärder kan sannolikt också vara värda att beakta när det gäller förvaring av fodret och utfodringsanordningarna i pälsdjursfamer och liknande anläggningar.

Planteringar. Planteringar av träd och buskar kan ibland utnyttjas för att utestänga fåglar från speciella områden. Tidigare har omnämnts möjligheten att med planteringar dela upp stora fält i mindre enheter och därigenom hindra att exempelvis gäss utnyttjar fälten. Hur stora ansamlingar av buskar eller träd som behövs för att gässen skall uppfatta det som ett riskmoment är emellertid okänt.

Planteringar vid t.ex. fiskdammar kan utestänga sådana vattenfåglar som kräver långa start- och landningssträckor. Täta buskage som hänger ut över vattnet kan minska tillgängligheten av ett vatten för en art som häger. Variationerna på detta tema är många och generella anvisningar är svåra att lämna.

Utformning av byggnader. Många industrier, speciellt livsmedelsindustrier, liksom livsmedelslager, varuhallar och liknande har ofta problem med att fåglar lär sig att utnyttja föda, skydd och värme som finns i dessa lokaler. De fågelarter som oftast ställer till problem i dessa sammanhang är gråsparv, pilfink, talgoxe och stadsduva. Ibland kan dessutom en del andra fåglar ställa till stor förödelse om de tillfälligtvis kommer in i byggnader, även vanliga bostäder, utan att hitta ut igen.

Det är viktigt att man tar hänsyn till fågelproblemet redan vid projekteringen av industrilokaler och varuhallar. Man måste se till att de öppningar som måste finnas, t.ex. av ventilationsskäl, är blockerade för fåglarna genom galler eller nät. Likaså att det finns nätfönster tillgängliga om fönstren används för ventilation. Viktigast torde emellertid vara att utforma dörrarna så, att fria flygvägar för fåglarna inte skapas.

3.4.2 Kemiska åtgärder

Man kan använda kemikalier som gör att djuren finner behandlad föda osmaklig. Under årens lopp har också många medel tagits fram som tillskrivits egenskaper som gör att djur skyr områden där medlen spritts ut. En del medel finns tillgängliga i handeln. Vissa effekter tycks kunna uppnås men doftverkan är i regel kortvarig. Denna omständighet samt det förhållandet att djuren kan förmodas vänja sig vid medlen gör användbarheten begränsad. Bland ämnen som an-

vänts i detta sammanhang kan bl.a. nämnas kväveföreningar, aluminiumsulfatföreningar, hjorthornsolja, karbid, kreosot, dieselolja, blodmjöl och rovdjursspillning. Biologiskt aktiva substanser (feromoner) behandlas nedan i avsnittet 3.4.4.

3.4.3 Skrämselmetoder

Tillsammans med enkla mekaniska hinder är skrämselåtgärder de äldsta och mest beprövade metoderna för att hålla skadevällande vilt borta. Grovt sett kan skrämselmetoderna delas in i sådana som bygger på ren överraskning, t.ex. plötsliga ljud- eller ljusfenomen, och sådana som bygger på företeelser eller åtgärder som djuren förknippar med fara. Många av de skrämselmetoder som kommer att redovisas nedan bygger på en fundamental förutsättning, nämligen att djuren har en nedärvd eller genom egen erfarenhet förvärvat uppfattning att människor är farliga. Denna rädsla torde i huvudsak vidmakthållas genom att vi jagar djuren inom åtminstone något av de områden som de utnyttjar under året. Avsaknad av förföljelse kan snabbt leda till en markant oräddhet hos djuren. Som exempel kan nämnas fåglarnas brist på skygghet i tätortsområden eller stora däggdjurs sätt att ignorera människor i nationalparker.

Knalleffekter. Knalleffekter som ett medel att skrämra djur bygger sannolikt såväl på överraskningseffekten som på likheten med skottlossning vilken djur av några arter har lärt sig är farlig. Om knallandet upprepas regelbundet och i synnerhet om någon verklig fara aldrig förekommer samtidigt med knallandet är tillvänjningen hos vissa djur mycket snabb. Andra djurarter reagerar i mycket liten omfattning för knallar. Djurs tillvänjning till andra mänskliga aktiviteter är också ofta mycket snabb. Så är t.ex. djurlivet på skjutfält, flygplatser och andra områden ofta mycket rikt beroende på de gynnsamma viltbiotoper som finns där. Dessutom gäller ofta tillträdesförbud på dessa områden vilket innebär skydd mot andra störningar. De oregelbundna och ofta starka ljudeffekter som förekommer på flygplatserna synes inte nämnvärt skrämra djuren.

Tillvänjningen hos djuren är ett stort problem när det gäller alla skrämseleordningar. En generell regel är därför att en metod inte skall utnyttjas kontinuerligt och att man gärna bör kombinera olika metoder.

Några av de vanligaste metoderna att åstadkomma plötsliga knall-effekter redovisas nedan.

Ett enkelt sätt att skrämma bort djur är att uppträda som vid vanlig jakt och skjuta några skott med hagelbössa. För vissa fågelarter, bl.a. mås- och kråkfågel, kan man förstärka effekten genom att skjuta några fåglar och låta dem ligga kvar på marken, gärna med utspända vingar, eller hänga upp dem så att de rör sig i vinden.

Inom luftfartssektorn används ofta modifierade typer av signalpistoler för att skrämma fåglar från flygplatser. Då nyttjas en speciell ammunition som förutom avfyringsknallen avger en andra knall viss tid efter avfyringen. Om skottet är rätt riktat kan denna andra knall åstadkommas inne i en fågelflock. Erfarenheterna av dessa skott är över lag goda.

För att spara arbetstid har man utvecklat automatiska knallanordningar. Ofta har man använt s.k. karbidkanoner. Genom att ändra vattentillförseln kan man få dem att smälla med olika långa intervaller. Karbidkanonerna har i tämligen stor omfattning ersatts med "gaskanoner". Gemensamt för dessa utrustningar är, att de av praktiska skäl ofta står och smäller långt efter det att de haft sin initialeffekt. Det leder till att djuren har lång tid på sig att inse anordningarnas ofarlighet. Effekten av smällarna avtar därför ofta rätt snart. Bäst effekt uppnås när det gäller att skrämma fåglar i ett område där omsättningen av fåglar är snabb, t.ex. inom rastområden som bara utnyttjas under någon eller några dagar. Likaså kan effekt uppnås om det inom rimligt avstånd från det skyddsvärda området finns likvärdiga födosöksområden från vilka djuren inte blir bortskrämda.

Det finns också kanoner som utöver knalleffekten även åstadkommer en visuell effekt. I samband med knallen skjuts skramlande

plåttallrikar upp längs en stång. Tallrikarna faller sedan med kraftigt skrammel ner igen. Det kan förväntas att denna kombination av hörsel- och synintryck har bättre effekt än enbart en knall.

Ett problem som ofta uppstår vid långvarig användning av gaskanoner är, att personer bosatta i närheten klagar över bullret. Kanonerna kan därför bara användas på vissa platser.

För att minska risken för tillvänjning är det önskvärt att kunna styra knallgenereringen enbart till de tillfällen då det finns djur i närheten som skall bort. Försök i mycket begränsad skala har gjorts att utnyttja militärt övningsmateriel för simulering av automateld för att skrämma fågel. Utrustningen kan kombineras med ett "fallmål". I dessa sammanhang kan "fallmålet" vara en människoliknande figur med bössa som reser sig upp samtidigt som det smäller. Utveckling av anordningar som avger olika slag av ljudeffekter bör inte innebära något större problem. Möjligen kan kostnaderna bli höga.

Visuella skrämseleffekter. Sedan länge har man använt fågelskrämmor d.v.s. mer eller mindre människoliknande anordningar som placeras på fält, i körbärsträd, o.s.v. Under vissa betingelser kan effekten vara god men problemet med tillvänjning föreligger även när det gäller fågelskrämmor. Djurens reaktioner kan sannolikt förstärkas om en skrämma, t.ex. ute på ett åkerfält, förses med en "bössa" och om skrämmorna växlar utseende och placering. Effekten av fågelskrämmorna kan förstärkas om jägare då och då visar sig på platsen.

Andra typer av visuella skrämseleutrustningar är snurror och andra anordningar som sätts i rörelse av vinden. Sannolikt mer populära än effektiva är de olika typer av färgade band, oftast blå, som används i trädgårdsodlingar. Om blå färg har någon speciell skrämseleffekt är tveksamt. Däremot finns det tecken som tyder på att fåglar reagerar olika på skilda färger. Så tycks fåglar i sista hand välja blåfärgad föda om det finns annan likvärdig föda att tillgå. Likaså reagerar de mindre för blått skrämseleljus än på ljus av andra färger. Till de visuella metoderna kan

också räknas användning av viltspeglar, modellflygplan och drakar med rovfågelsilhuetter samt ljuseffekter av olika slag.

Att sätta upp speglar utmed vägarna i avsikt att kasta reflexer in i skogen för att varna i första hand hjortdjur för annalkande bilar är sedan länge i bruk såväl i Sverige som i utlandet. Senare års undersökningar tyder dock på att viltspeglar har begränsad effekt för att förhindra viltkollisioner. Däremot är det inte uteslutet att den lagstiftning som föreskriver ständig belysning på bilar kan ha en viss viltkollisionsförebyggande effekt. I avsikt att minska riskerna för fågelkollisioner har sedan några år tillbaka landande flygplan i görligaste mån landningsstrålkastarna tända även om det inte krävs av flygtekniska skäl. Preliminära resultat från försök i England tyder på att åtgärden har positiv effekt.

Med hjälp av modellflygplan är det möjligt att skrämja bort fåglar. Effekten förstärks om det flygande föremålet utformas så att det liknar en rovfågel. Den fågelart man på detta sätt vill hålla borta måste dock uppfatta "rovfågeln" som en fara. "Rovfågeln" skall följaktligen påminna om någon av den aktuella fågelartens predatorer.

3.4.4 Biologiska metoder

Hit räknas metoder som bygger på biologiska signaler. På vissa naturliga ljud, lukter eller synintryck reagerar djuren genom att lämna platsen. Fälterfarenheter av biologiska metoder är mycket begränsade, möjligen med undantag för användningen av nödskrin och tama falkar.

Positiva resultat har redovisats vid användning av rådjursattrapper med utspärrad akterspegel, vilket är rådjurens flykt-signal. Attrapper av hackspettar på husväggar håller andra hackspettar borta från platsen. Tidigare har nämnts den effekt som kan uppnås genom att låta döda måsar eller kråkfåglar ligga kvar på marken eller hänga dinglande i ett snöre. Måsar visar reaktioner för måsattrapper som placeras ut på t.ex. en gräsyta.

Atrappernas vilo- eller betesbeteen-

de lockar artfränder till platsen medan flyktbeteende motiverar dem att flyga vidare. På samma sätt har det bl.a. i England och Holland visats att anflygande gäss kan fås att landa alternativt flyga vidare beroende på vilken ställning och vilket utseende gäsattrapper på marken ges. På samma sätt som man med vättar kan locka till sig fåglar vid jakt kanske det kan utvecklas kunskap och erfarenhet så att "vettar" också kan användas i omvänt syfte.

Nödskrin. När fåglar och även däggdjur är i klar dödsfara avger de flesta arter artspecifika nödskrin eller dödsskrin. Dessa signaler uppfattas i synnerhet av artfränder, men till en del också av andra arter, som i princip reagerar så förståndigt att de åtminstone för tillfället lämnar området. Vissa rovdjur dras däremot till platsen för skriket. Genom att via högtalare sända sådana nödskrin kan man inbilla fåglar att stor fara råder i området. Metoden att skrämma fåglar med nödskrin har i första hand använts mot flocklevande fåglar på flygplatser. Rätt hantegrad kan metoden vara mycket effektiv. Användning av nödskrin borde kunna appliceras i fler situationer än på flygfält, i synnerhet som det numera finns enkla och billiga bandspelarutrustningar tillgängliga som är lämpade för ändamålet.

Falkar. I vissa länder förekommer det att levande falkar används för att skrämma bort fåglar, t.ex. från flygplatser. Metoden kan vara effektiv men inrymmer en rad praktiska problem.

Feromoner. Speciellt däggdjur kommunicerar ofta med hjälp av doftsignaler. Möjligheten finns därför att genom doften simulera närvaro av djur i ett område för att hålla andra individer borta. Forskning runt dessa problem pågår på olika håll.

Till de biologiska metoderna kan möjligen också räknas den metod som innebär att man försöker välja och kanske också förädla fram växtsorter som djuren inte gärna betar av. Möjligheterna att minska viltskadorna med den metoden är dock sannolikt mycket begränsade.

4 Ekonomisk ersättning för skador förorsakade av vilt

4.1 Förhållandena före 1938 års lagstiftning

Enligt den lagstiftning som gällde före 1938 kunde ersättning av allmänna medel i vissa fall utgå för rovdjursskada på tamdjur. Om björn eller, på kronans marker, lo orsakade skada på tamdjur inom sådana djurs betesområde skulle enligt dåvarande jaktstadga (1927:439) skadan ersättas av statsmedel. En förutsättning för ersättning var att skadan inte berodde på vårdslöshet vid bevakningen av tamdjuren. Samma rätt till ersättning gällde enligt lag ang. nationalparker (1909:56) beträffande skada av björn och lo på renar inom område för nationalpark.

Enligt förordningen (1931:306) med vissa bestämmelser ang. jakt efter älg föreskrevs skyldighet för jakträttsinnehavaren att betala avgift för varje fälld älg. Avgifterna skulle sammanföras till en älgskadefond ur vilken bidrag kunde utgå för av älg orsakade skador. Enligt en särskild kungörelse (1931:307) ang. allmänna villkor och bestämmelser för bidrag ur älgskadefonden kunde sådana bidrag utgå för skada på gröda.

4.2 Gällande bestämmelser

4.2.1 Ersättning enligt särskild författning

För skada av vissa djur finns särskilda författningsbestämmelser.

Enligt förordningen (1976:430) om ersättning vid vissa skador av rovdjur skall skada på tamdjur orsakad av björn, varg, järv, lo eller örn ersättas av statsmedel. Medel för sådan ersättning anvisas över statsbudgeteten. Vissa begränsningar i rätten att erhålla ersättning föreligger emellertid. Ersättning skall inte utgå om det visas att skadan berott på uppenbar vårdslöshet vid bevakningen av tamdjuren eller om tamdjuren släppts ut på bete inom område där de ej får beta.

Av budgetmedel utgår vidare ersättning enligt kungörelsen (1970:890) om ersättning för skada av kronhjort, m.m.

Ersättning kan ges för vissa av sådant djur förorsakade skador inom ett särskilt avsatt kronhjortsreservat i Skåne. Även här föreligger en begränsning - förutom den geografiska - i rätten att erhålla ersättning. Sålunda utgår inte ersättning om den som lidit skada underlåtit att vidta rimliga åtgärder för att förebygga skadan eller kunnat hålla sig skadeslös genom att tillgodogöra sig jakträtt eller på annat sätt.

Från anslaget, som bekostar ersättningar enligt författningarna ovan bekostas också vissa åtgärder för att förebygga skador av roddjur.

Enligt en särskild bestämmelse i jaktstadgan utgår ersättning från statsverket om personskada eller dödsfall inträffar till följd av angrepp från björn. Det förutsätts dock att den angripne inte framkallat angreppet genom egna åtgärder.

För fälld älg skall enligt kungörelsen (1965:260) om älgavgift sådan avgift erläggas med belopp som årligen fastställs av statens naturvårdsverk. Älgavgifter som inflyter inom ett län bildar en älgskadefond för länet. Fonderna förvaltas av länsstyrelserna och används bl.a. för att ersätta skador orsakade av älg på gröda, fruktodling eller annan trädgårdsodling samt till bidrag för skadeförebyggande åtgärder. Viss del, f.n. 40 %, av de avgifter som flyter in till älgskadefonden överförs till en för hela riket gemensam fond, s.k. älgskaderegleringsfonden, vilken förvaltas av kammarkollegiet. Denna fond anslås medel för älgvårdsåtgärder av gemensamt intresse för hela landet, exempelvis forskning och försöksverksamhet. Dessutom lämnas bidrag till länsälgskadefonder vars egna medel inte räcker till för att ersätta uppkomna skador.

Ersättning för älgskada på gröda får inte utan att särskilda skäl föranleder det, beviljas om den brukningsenhet där skadan uppkommit omfattar odlad jord på över sextio hektar eller annan mark på över tvåhundra hektar. Vidare beviljas ersättning för skada på trädgårdsodling endast om odlingen drivs i förvärvssyfte. Vidare föreligger den begränsningen, att ersättning inte får beviljas om den skadelidande underlåtit att vidta rimliga åtgärder för att förebygga skadan. Dessutom gäller vid varje skadetillfälle en självrisk på 200 kr.

Fram till den 30 juni 1972 betalades ersättning ur älgskadefonden för skador i samband med kollisioner mellan älg och motorfordon. Numera ersätts bilisten endast försäkringsvägen för sådana skador om han har s.k. vagnskadegaranti eller helförsäkring på bilen. Dessutom finns en organisation, älgskadefondsöreningen, vars medlemmar genom organisationen får viss ersättning för skador som uppkommit i samband med viltkollisioner.

Vissa vilda djur bidrar till att sprida smittosamma sjukdomar. I sammanhanget bör därför också nämnas den möjlighet till ersättning av allmänna medel som följer av epizootilagen (1935:105) och den i anslutning till lagen utfärdade kungörelsen (1935:106).

4.2.2 Ersättning i andra fall

Beträffande skadegörelse av andra fridlysta djur har jordbruksministern i svar på enkla frågor i riksdagen den 25 oktober 1973 och den 12 december 1974 erinrat om, att ersättning kan ges efter prövning från fall till fall. I samband med det sistnämnda svaret framhöll jordbruksministern att den enskilde markägaren - när staten förordnat om fridlysning - inte ensam skall behöva bära alla kostnader för eventuella följder i form av skador på mark eller annan egendom. Med prövning från fall till fall avsågs att regeringen har möjlighet att i det enskilda fallet ge ersättning, eventuellt från jaktvårdsfonden. Ansökan härom görs hos regeringen. Anser regeringen, att annan möjlighet att erhålla ersättning finns, bör den utnyttjas först. Ersättning av allmänna medel kommer i fråga framför allt om djuret har vållat skada på grund av åtgärder som samhället har ansvaret för.

Regeringen har under den senaste tioårsperioden avgjort ett tjugotal ärenden rörande ersättning för sådana viltskador som inte faller under någon författningsbestämmelse. Regeringen har dock intagit en mycket restriktiv hållning när det gäller att bevilja ersättning.

Flera av ersättningsanspråken har rört skador orsakade av kronvilt. Skadorna har orsakats på gröda och i ett fall på trädgårdsodling. I yttrande i ett av ärendena framhöll naturvårdsverket bl.a. följande.

"Sedan lång tid tillbaka gäller ju som allmän praxis, att såväl inom jord- och skogsbruk som inom andra näringsgrenar, måste varje ägare eller brukare tåla viss skadegörelse orsakad av vilt utan att därför kunna påräkna ersättning från samhällets sida. Som ytterligare praxis i detta sammanhang gäller att kontanta medel ej skall utgå för skadegörelse orsakad av vilt, såvida inte synnerligen ömmande skäl föreligger - t.ex. därför att den art som orsakar skadegörelsen är hotad till sin existens eller skadan är mycket omfattande. Det har därför allmänt accepterats att det uttag genom jakt som den skadelidande kan medges göra, vanligen skall gälla som kompensation för skadegörelsen".

Inte i något av fallen med skadegörelse av kronvilt utgick ersättning.

I tre fall har det varit fråga om skada av rådjur på yrkesmässigt bedrivna frukt- och trädgårdsodlingar. Skadorna har varit förhållansvis betydande. Inte i något fall har ersättning utgått.

Av de yttranden naturvårdsverket avgivit i ärendena framgår att det enligt verkets mening i första hand bör åligga den skadelidande att vidta rimliga skadeförebyggande åtgärder och att i andra hand avskjutning bör tillgripas. I det första av ärendena ställde sig verket inte avvisande till att ersättning utgick. Motiveringen var bl.a. att en utebliven avskjutning kunde sägas ha en viss jaktvårdande betydelse under en sträng vinter.

I två fall har det varit fråga om bäverskador. Särskilt i det ena fallet, skador på ett invallningsföretag, var skadorna betydande (se 2.2.4). I båda fallen utgick viss ersättning. Jordbruksministern har i samband med det tidigare nämnda uttalandet i riksdagen den 12 december 1974 framhållit att det här är fråga om ett djur där förutsättningarna kan vara mycket skiftande mellan olika platser när det gäller den skada djuret åstadkommer och andra omständigheter. Det har enligt uttalandet inte funnits möjligheter att ha fasta regler eller bestämmelser, varför formen att i stället bedöma skadorna från fall till fall valts. Medel har hittills tagits ur jaktvårdsfonden.

Några ärenden har rört skada av älg på annat än gröda, frukt- eller trädgårdsodling. Inte i något av fallen har ersättning beviljats.

I fyra fall har ersättning yrkats för betesskador orsakade av gäss. I samband därmed begärdes sådan lagändring att markägaren skulle ges en författningsreglerad rätt till ersättning.

Med hänvisning till de möjligheter att använda olika former av skyddsjakt som föreligger om extrem skadegörelse förorsakad av vilt inträffar avstyrkte naturvårdsverket förslaget om författningsreglerad rätt till ersättning. Verket ansåg vidare att möjligheterna till skyddsjakt också minskar behovet av skadeersättning. De fall som återstår - då skyddsjakt inte kan tillgripas eller där ersättningsmöjlighet inte redan föreligger - är fåtåliga och torde kunna lösas i särskild ordning.

Slutligen har i ett fall yrkats ersättning för skördeskada orsakad av kajor. Ansökan lämnades utan bifall. I ärendet anförde naturvårdsverket bl.a. att man i första hand borde pröva förebyggande åtgärder för att minska risken för skada. Om dessa åtgärder visar sig verkningslösa kan man överväga att decimera den skadevällande viltarten och i sista hand bör frågan om ersättning tas upp till prövning. Förutsättningen för ersättning bör vara att man försökt hindra att skadegörelse uppstår. Verket konstaterar vidare att för kajor gäller allmän jakttid hela året.

Av ett visst intresse i sammanhanget är ett av regeringen avgjort ärende rörande tillstånd att fälla turkduvor. I sitt beslut yttrade regeringen:

"Samhällets ansvar för de vilda djuren innebär att människor måste bl.a. i sanitära hänseenden tåla visst obehag av dem, i synnerhet när djurarten ej är talrik. Att turkduvor med sina läten stör nattsömn bör sålunda - om störningen är tillfällig eller obetydlig - rimligen inte föranleda myndighets ingripande.

Förekomsten av turkduvor i Helsingborgs kommun är emellertid enligt uredningen i ärendet sådan att störningen kan antas återkomma år efter år i avsevärd omfattning. Enligt vad handlingarna visar har andra åtgärder för att minska denna olägenhet än avskjutning inte stått till buds. Jakt efter turkduvor sommartid bör inte i första hand komma i fråga. Med hänsyn till vad nu anförts borde naturvårdsverket ha meddelat kommunen tillstånd enligt 19 § jaktstadgan (1938:279) att under november 1973 fälla turkduvor till ett antal av högst 200.

Eftersom med besvären avsedd jakttid numera förflutit, lämnat Kungl. Maj:t besvären utan åtgärd.

Naturvårdsverket har, då ny jakttidskungörelse föreslås, att beakta de olägenheter turkduvor medför i vissa delar av landet".

4.3 Utbetalade ersättningar under åren 1968 - 1978.

Ersättning för skador på ren och får förorsakade av varg, järv, lo, björn, örn, m.fl.

1968/69	345 988	665 340 ¹
1969/70	490 655	1 106 960 ¹
1970/71	333 532	738 811 ¹
1971/72	471 717	1 073 072 ¹
1972/73	692 710	1 566 346 ¹
1973/74	692 710	1 312 365 ¹
1974/75	603 759	1 256 677 ¹
1975/76	1 053 990	1 963 554 ¹
1976/77	1 303 318	1 365 149 ¹
1977/78	1 676 985	2 851 382 ¹

¹ inkl. ersättningar för övriga olägenheter (skingring av renhjordar m.m.), synekostnader m.m. Tilläggsbeloppet utbetalas till samebyarna.

Ersättning för skada på skog och gröda förorsakad av kronhjort inom kronhjortsreservatet i Skåne¹

1971/72	31 000
1972/73	34 000
1973/74	79 000
1974/75	36 000
1975/76	76 000
1976/77	105 000
1977/78	98 000

¹ inkl. värderingskostnader

Älg

1968/69	284 575 ¹	
1969/70	235 067 ¹	
1970/71	704 317 ¹	
1971/72	699 179 ¹	
1972/73	491 784 ¹	
1973/74	605 631 ¹	
1974	1 445 394 ²	1 476 931 ³
1975	2 701 917 ²	112 346 ³
1976	3 165 494 ²	93 874 ³
1977	3 808 891 ²	528 942 ³
1978	Ersättningskraven för 1978 uppgår totalt till ca. 6, 2 miljoner kronor. Ersättningsyrkandena är ännu inte slutreglerade.	

¹ Avser efter den 1 juli årligen inkomna och av länsstyrelsen per februari godkända skadeståndskrav

² Under kalenderåret inkomna och godkända skadeståndskrav (fr.o.m. 15 februari 1974)

³ Erforderliga medel för täckande av ej behandlade ersättningsansökningar.

4.4 Försäkring

Enligt vad beredningen erfarit från försäkringsbolagens upplysningstjänst har försäkringsbolagen f.n. inga försäkringar mot viltskador. Inte heller ingår sådan försäkring som del i annan försäkring. Den enskilde kan således inte försäkra sig mot skador förorsakade av vilt.

Anledningen till avsaknaden av försäkringar mot viltskador torde vara att det inte förekommit något tryck på försäkringsbolagen i denna fråga. Inte heller anses skador av förevarande slag motsvara en försäkringssituation. I försäkringstanken ligger att man försäkrar sig mot något oförutsett. Viltskador kan ofta förutses och förebyggas. Vidare är områdena där skador inträffar relativt urskiljbara. Under sådana förhållanden anses det inte "intressant" för försäkringsbolagen att utarbeta försäkring mot viltskador. Inte heller försäkringstagarna skulle ha något intresse av sådana försäkringar eftersom premierna blir mycket höga.

5 Viltskadornas framtida utveckling

Den framtida utvecklingen när det gäller viltskadornas karaktär och omfattning kommer att påverkas både av förändringar av olika samhällsförhållanden och av viltbeståndens utveckling. Av vikt för hur människor kommer att uppfatta viltskador blir också den inställning till djurlivet som kommer att råda i framtiden. I detta kapitel skall några viktigare problem kring viltskadornas tänkbara utveckling diskuteras.

5.1 Viltbestånden

5.1.1 Däggdjur

Varg, järv, björn och lodjur.

Förändringen av de stora rovdjurens individantal och förekomstområden kommer att vara av betydande intresse för den framtida skadeutvecklingen när det gäller rovdjursrivna tamdjur. Samtliga de s.k. fyra stora - dvs. varg, järv, björn och lodjur - har varit hårt tillbakaträngda och helt försvunna från stora områden. F.n. ökar dock antalet individer av dessa arter samtidigt som spridning sker till nya områden.

Även en ganska begränsad vargstam kan förorsaka betydande problem för rennäringsen. Inte minst erfarenheterna från vintern 1977-78 understryker detta. En ensam varg dödade då under kort tid ett stort antal renar. Å andra sidan tyder erfarenheter från hösten 1978 på, att vargar kan förekomma inom renskötselområdena utan att förorsaka allt för stora olägenheter för rennäringsen.

Järvstammen har under senare år ökat och beräknades år 1977 uppgå till ca 100 vuxna djur. En viss decimering genom jakt eller fångst anses numera nödvändig. Utbredningsområdet tenderar att öka och om inget oförutsett inträffar kommer järv i framtiden att återbesätta en del av de områden där den tidigare har förekommit. Rapporter om observationer av järv även från andra delar av landet förekommer. Ökad förekomst samt

spridning av järv till nya områden kommer att öka risken för rivning av tamdjur.

Antalet björnar uppskattades vintern 1975/76 till mellan 400 och 600. Stammens reproduktionstakt är låg, gissningsvis 10 % per år. Uppgifterna om vid vilken ålder honorna blir könsmogna samt hur många år som förflyter mellan varje dräktighet är osäkra.

Björn förekommer nu i västra Sverige från Värmland och norrut och med ökad utbredning mot öster i landets nordliga delar. Rapporter om björnobservationer förekommer allt oftare från platser där fast björnstim i dag saknas. En fortsatt utbredning mot söder och öster är därför att förvänta.

Björnen är allätare och under tamdjurens betessäsongsperioder, bär och rötter utgör den huvudsakliga födan. Vissa individer kan dock specialisera sig på att riva djur. Inom områden med boskapsuppfödning och där tamdjuren under betessäsongsperioden betar i eller i närheten av skogsmark kan björnar komma att orsaka skada.

Uppgifter från olika håll tyder på att lodjuren under 1960- och 1970-talen ökat. En viss, om än gles stim finns nu över hela landet utom på Gotland. Inom vissa län bl.a. i Jämtland är stammen i dag så stor att den sannolikt inte kan tillåtas öka mer. Den årliga rapporterade avskjutningen är förhållandevis ringa. En fortsatt, men troligen långsam ökning av lodjursstammen kan förväntas. Det bör föranleda en viss ökning av antalet lodjursrivna tamdjur, främst renar och får.

Klövsviltstammarna

Älgstammen har under 1960- och 1970-talen ökat mycket kraftigt och den årliga avgången genom jakt, olyckor och andra dödsorsaker, som för år 1978 torde ha legat mellan 100 000 och 110 000 djur, synes ännu inte motsvara tillskottet genom kalvningen. En fortsatt ökning torde således vara att förvänta även om reproduktionstalet förefaller att sjunka i älgtäta om-

råden. Så länge älgstammen ökar kan vi också emotse ökade betnings-skador på skog och gröda. Det bör emellertid framhållas att dessa skador för riket som helhet ännu inte bedöms som alltför besvärande, utom vad avser skador på gröda under år med sen skörd.

Rådjursstammarna har också ökat kraftigt sedan andra världskriget. Tillfälliga kraftiga minskningar i individantalet förekommer i samband med hårda vintrar. Även om antalet rådjur skulle öka torde det inte få någon större inverkan på skadebilden, eftersom den skada de förorsakar får anses vara av mindre betydelse.

Dov- och kronviltstammarna ökar men troligen i begränsad omfattning. Skadorna bör därför totalt sett inte heller i framtiden bli alltför besvärande, lokalt kan de dock bli omfattande.

Bäver

Bäverstammens utveckling har redovisats i avsnitt 2.2.4. Stammen har efter inplanteringen under 1920-talet ökat kraftigt och ökningen kommer troligen att fortsätta samtidigt som bävern sprids till nya områden. Bäverns dämningar vållar skada på såväl åker- som skogsmark. Skadan drabbar mycket ojämnt, huvudsakligen på lågt liggande marker i anslutning till vattendrag, men där kan skadan i stället bli omfattande.

Sedan några år är jakt efter bäver tillåten i vissa delar av Jämtlands och Västernorrlands län. Jakttiden har förlagts till tiden 1 oktober - 15 maj. Den tiden har valts med hänsyn till att ungarna, som föds i maj - juni, är beroende av moderns omvårdnad under en relativt lång tid. I flera län förekommer en omfattande licensgivning för jakt efter bäver. Under den tid jakt är tillåten är bävern svåråtkom-

Under större delen av denna period är vattendragen isbelagda. Dessutom är ljusförhållandena så dåliga att jakt med skjutvapen ej kan bedrivas under den tid på dygnet då bävern är mest aktiv. Bristande erfarenhet av jakt på bäver har även medverkat till att uttaget genom jakt blivit relativt lågt. Om inte jakten

effektiviseras eller andra reglerande metoder i större utsträckning utnyttjas torde bäverstammarna fortsätta att öka.

Ett realistiskt antagande torde vara att antalet inträffade skador förorsakade av bäver kommer att öka.

Grävling

Ändrade jakttider, minskade möjligheter till och minskat intresse för grytjakt på grävling har sannolikt minskat jakttrycket på denna art. I den mån grävlingsstammarna regleras av jakt - något som ej är fastslaget - kan ett minskat jakttryck vara orsak till den ökning av stammarna som skett. En ökning av antalet individer hos en revirhållande art av detta slag innebär teoretiskt sett att överskottet tvingas söka sig till mindre lämpade biotoper - även i närheten av eller inom tätortsbebyggelse. Man kan vänta sig en viss ökning av skadegörelse på gröda samt en ökning av grävlingens bosättning under bostadshus, främst fritidshus. Det bör noteras att stammen i mellansvenska marker kan bli mycket tät, ca 40 djur per 1 000 har, och att grävlingens skadegörelse på havre områdesvis anses vara större än den som förorsakas av älg.

Kanin

Kaninen har tidigare vållat svåra skador inom vissa områden. Myxomatosepidemierna har under 1960- och 1970-talen kraftigt reducerat kaninstammarna. Genom sin höga reproduktionsförmåga tillväxer stammarna mycket snabbt när myxomatosen inte härjar i bestånden. När kaninerna ökat i antal återkommer emellertid myxomatosen regelbundet. I stort sett torde därför problemen med kaninskadorna framdeles inte bli mera omfattande än de varit under senare år. Denna slutsats gäller under förutsättning att någon förändring inte inträffar när det gäller kaninernas motståndskraft mot myxomatosen.

Vildsvin

I södra och mellersta Sverige finns ett antal vilthägn med bl.a. vildsvin. Redan nu rapporteras förekomster av vildsvin i frihet som följd av rymningar från vissa hägn. Det är rimligt att anta att fasta stammar av frilevande vildsvin så småningom kommer att etableras på flera platser i landet. Den skada genom uppökning av rotfrukts- och potatisstukor som förr orsakades av vildsvin kommer dock inte att bli särskilt besvärande, eftersom denna förvaringsform för rotfrukter har minskat i omfattning. Däremot föreligger risk för att vildsvinen i framtiden kan åstadkomma betydande skador på olika jordbruksgrödor främst potatis och i större grönsaksodlingar.

Övriga däggdjur

De flesta övriga däggdjursarter är av mindre betydelse vad avser viltskadornas framtida utveckling. Dels är den skada de åstadkommer, med vissa undantag, av begränsad omfattning och dels förutses f.n. ingen större långsiktig förändring av stammarnas storlek. På kort sikt kommer dock individantalet inom flera viltarter att kraftigt variera beroende på sjukdomar, variationer i näringstillgång, extrema klimatförhållanden, m.m.

5.1.2 Fåglar

Vissa fågelarters utveckling är av stort intresse vid bedömningen av den framtida viltskadautvecklingen.

Gäss

Efter att ha varit hårt tillbakaträngda har en del i Sverige häckande gåsararter börjat visa tillväxt. Bland de arter som ökat mest märks grågåsen. Säd- och fjällgåsstammarna är svaga och där genomförs aktioner för att dels genom biotopförbättringar skapa gynnsammare livsbetingelser, dels genom utplanteringar få reproducerbara stammar. Det torde dock dröja innan i Sverige kläckta gäss av dessa arter förekommer i större antal. Antalet sädgäss som rastar under vår- och höstflytt-

ningen i bl.a. Östergötland, Blekinge och Skåne - merparten troligen ryska gäss - synes ha ökat under senare år.

Den vitkindade gåsen, som endast i mycket begränsad omfattning häckar men väl rastar i Sverige, framför allt på Gotland, har ökat kraftigt i antal. Observationer rapporteras också från fastlandet. De skador gåssen orsakar kan därför förväntas öka.

Kanadagåsen tilldrar sig stort intresse i viltskadesammanhang. Efter utplanteringar och tack vare sin anpassningsförmåga har den nu etablerat sig över stora delar av Sverige. Arten visar en hög tillväxttakt.

I södra Sverige förorsakas skadorna i betydande utsträckning av övervintrande gäss av olika arter. Dessa gäss har ofta sina häckningsplatser utanför Sverige, varför även utvecklingen på dessa lokaler har betydelse för skadeutvecklingen i Sverige.

Allt eftersom stammarna av gäss växer - vilket synes vara fallet för de flesta arter - kan antalet rapporterade fall av skador förväntas öka.

Kråk- och måsfåglar

För kråk- och måsfågelstammarna gäller, att de redan är så starka att det knappast finns utrymme för någon kraftigare tillväxt på de lokaler där de nu finns. Som ofta är fallet med överstarka populationer etablerar sig emellertid revirsökande individer på tidigare inte utnyttjade platser. Det gäller bl.a. för kråkor som numera förekommer i stora delar av fjällområdet. Trutar - främst gråtruten - har i allt större utsträckning börjat förekomma i insjöar. De sanitära olägenheter genom nedsmutsning, smittspridning, störande ljud och andra olägenheter, inte minst för fiske- och jaktvården, som kråk- och måsfågel förorsakar kan framdeles komma att få större omfattning.

Nya viltarter

Det sker kontinuerligt en viss förändring av faunans sammansättning, vissa arter minskar eller försvinner, andra åter ökar och nya invandrar. Under 1900-talet har vi i Sverige fått ett antal nya viltarter, framför allt fåglar men även däggdjur. Bland nya arter som framdeles kan uppträda i Sverige och vålla olägenheter märks främst tvättbjörn, mårhund och vitsvansai hjort. Enstaka exemplar av tvättbjörn och mårhund har redan rapporterats förekomma i landet. Vitsvanshjort finns i Finland och en hjort har iakttagits i Norrbotten. Klimat- och landskapsförändringar kan också medföra att nya fågelarter börjar uppträda här. Dessutom finns risk för att djur som hålls i hägn rymmer och etablerar frilevande stammar.

5.2 Sanitära förhållanden

En alltför riklig förekomst av vissa fågelarter ger upphov till sanitära problem genom nedsmutsning eller störande läten. En ökning av turkduvan medför exempelvis besvärande störningar i bostadsområden i ökad omfattning. Iordningsställande av friluftsanläggningar och andra anläggningar för allmänheten, exempelvis badplatser och parker kan öka känsligheten för nedsmutsning genom t.ex. gäss.

Vissa sjukdomar kan komma att föras in i Sverige via vilda djur eller genom sådana djur få en ökad spridning inom landet. Som exempel på en sådan sjukdom kan nämnas rabies, som främst sprids genom rävar. Om sjukdomen via importerade hundar eller katter eller på annat sätt överförs till Sverige, medför detta behov av omfattande preventiva insatser i form av vaccinering av tamdjur inom smittoområdet, åtgärder för att minska den smittospridande viltstammen, m.m. Vidare kan dryga ersättningar komma att krävas för nedslaktning av tamdjur som smittas.

Vissa fågelarter, exempelvis måsar, duvor och vissa småfåglar, kan öka risken för spridning av nya sjukdomar över långa avstånd. Det kan vara fråga om spridning av smitta som drabbar människan eller tamdjur och odlad fisk i dammar. Sådan smittospridning

är svår att kontrollera och kan i vissa fall medföra betydande kostnader för bekämpning eller förluster genom produktionsbortfall.

5.3 Förändringar i olika areella näringar

Med areella näringar avses här jord- och skogsbruk, trädgårds-skötsel och rennäring. Konflikter mellan dessa näringar och viltet, konflikter som bl.a. tar sig uttryck i en ökad förekomst av viltskador, är redan i dag påtagliga. Risker finns också för att dessa konflikter tilltar genom förändringar i näringarna eller genom att viltstammarna förändras (se avsnitt 5.1).

De ekonomiska förhållandena inom de areella näringarna kan påverka synen på viltskadorna. Den framtida produktionen inom bl.a. skogs- och jordbruk kommer troligen att kräva större ekonomiska insatser, såväl i investerings- som i produktionskedet. Känsligheten för avbräck i produktionen - och självfallet då också för produktionsbortfall orsakat av vilt - kan därför komma att öka.

Skogsbruket. Förutsättningarna för viltet påverkas i hög grad av inriktning och intensitet i skogsbruket. Skogsbestånd med inslag av olika träarter av varierande ålder samt god tillgång till våtmarker ger gynnsamma förutsättningar för ett stort antal viltarter. Sådana skogar ger emellertid lägre produktion av industriellt användbart virke per arealenhet och högre driftskostnad än homogena, likåldriga bestånd av framför allt barrskog. Modernt skogsbruk kännetecknas av en strävan att få fram skogar av den senare, mindre "viltvänliga" typen.

Det finns en påtaglig risk att ett intensifierat skogsbruk resulterar i en ökad förekomst av skador på skogen förorsakade av vilt.

Vid övergång till alltmer homogena skogar kan riskerna för betningsskador öka. I olikåldriga blandskogar finns normalt ett rikt utbud av lövsly som utgör betningsunderlag för klöv-

viltet. Om lövslyinslaget minskar visar erfarenheten att betesinriktningen ändras, i varje fall på kort sikt. Ofta kommer därvid ekonomiskt mera värdefulla trädslag, exempelvis tall, till skada. För att begränsa skadorna måste de betande djurens antal anpassas till den nya situationen.

Undersökningar av tallföryngringar visar dock att vinterbeteskadorna av älg är större i tallplanteringar med inslag av lövsly än i planteringar där det bara finns tall.

I homogena skogar minskar också artrikedomen samtidigt som antalet individer av vissa viltarter i stället kan öka genom att dessa får ideala livsbetingelser i den nya miljön. Genom sin rika förekomst kan dessa arter vålla skador på skogsbruket.

Planeringen av slutavverkning och nyplantering är av stor betydelse för viltfaunans existensmöjligheter och kan även påverka den framtida skadebilden.

Den årliga slutavverkningen omfattar drygt 1 % av skogsarealen. Procenttalet ligger högre för södra och lägre för norra Sverige beroende på skillnader i skogens tillväxttakt. Skillnader i skogskonjunkturer kan kortsiktigt förändra det årliga uttaget så att avverkningen under år med dålig efterfrågan och låga priser blir av mindre omfattning. Detta kompenseras dock genom högre uttag under goda skogskonjunkturer.

Kalhyggen och nyplanteringar erbjuder ett rikt utbud av bete för bl.a. klövvilt. Betningen fortgår till dess lövsly och örter antingen röjs eller sprutas, lövslyet växer ovanför betningshöjd eller barrskogen vuxit upp och kväver örter och lövsly. Hur många år dessa avverkningsytor ger lämpligt bete åt klövvilt beror bl.a. på var i landet de är belägna, trädslagsblandningen samt vilka beståndsvårdande åtgärder som utförs och när de utförs.

För de flesta djurarter torde de mindre och medelstora kalhyggena vara mest attraktiva. Är det långt avstånd till närmaste skydd vill inte djuren gärna utnyttja betet på hygget. Stora kalhyggen kan därför i initialskedet ha ett lågt betetryck från älg, lägre än vad som med hänsyn till lövslyuppslaget vore lämpligt. I ett senare skede, när ungsbogen vuxit upp så att den ger skydd och ett rikt utbud av föda, kan det ske en koncentration av djur, framför allt älg, till området.

Om man inte beaktar viltförekomsten vid planering av slutavverkning och vid nyplantering kan man således öka risken för skador på värdefull skog. Om man å andra sidan i viltvårdsyfte sparar skogen på lågproduktiva marker eller impediment och dessutom lämnar lövsly i hyggenas kantzoner, så kan man styra betetrycket dit och därigenom bort från värdefull plantskog. Här bör man dock komma ihåg att hjortdjurens lövslybetning på föryngringsytorna förbättrar barrskogsplantornas konkurrenssituation och att denna betning därför också har ett positivt värde.

Skogsgödsling ökar betesfrekvensen på den gödslade ytan. Gödslingen kan å andra sidan planeras så att man styr betningen till mindre känsliga områden.

Introduktion av nya träslag - eller övergång till andra produktionsmetoder, exempelvis energiskogar - kan också påverka skadebilden. Eftersom skadorna normalt uppstår redan i plant- eller ungskogsstadiet kommer de i regel relativt snabbt att uppmärksammas. Det kan dock tänkas att skadorna uppkommer eller observeras ganska sent under omloppsperioden eller uppmärksammas först som nedsatt kvalitet hos de avverkade träden.

Om planerna på energiproduktion med utnyttjande av energiskogar realiserar kommer detta sannolikt att innebära stor risk för hård betning av klövvilt. Flera av de träddarter som nämnts i sammanhanget är mycket begärliga för klövviltet. Slyslogen kommer också att erbjuda gott skydd för viltet. Eftersom energiskogarna lokaliseras till fuktiga marker kommer viltet också att ha tillgång till vatten. Energiskogarna skulle kunna bli

mycket omtyckta klövviltbiotoper. Även hare, kanin och bäver kan komma att orsaka skador på energiskogarna.

Antalet fröplantager, framför allt för produktion av tallfrö, kommer troligen att öka. Redan nu rapporteras skadegörelse, främst förorsakad av älg, och antalet skadefall kan förväntas öka.

Jordbruket. Inom jordbruket finns en tendens mot odling av likartade grödor över större sammanhängande arealer. Vissa av dessa grödor är särskilt attraktiva för olika djurarter. Som exempel kan nämnas ärtodlingar, som lockar duvor, gäss och rådjur, raps som drar till sig klövvilt, havre som uppskattas av klövvilt och grävling, rotfruktsodlingar som kan bli omtyckta matplatser för en eventuell framtida vildsvinsstam.

De för betningsskador av klövvilt mest utsatta områdena är åkerkanter som gränsar till skog samt mindre åkrar omgivna av skog. Under de senaste decennierna har en betydande del av dessa mindre åkrar antingen fått växa igen eller planterats med skog. Om de på nytt skulle börja brukas för jordbruksändamål kan, med de starka klövviltstammar vi nu har, betetrycket där komma att bli mycket hårt.

Kravet på lönsamhet inom jordbruket gör att detta bedrivs allt rationellare och att utrymmet för vilt därmed begränsas. Öppna diken, gårdesgårdar, gårdesbackar, m.m. som förr var mycket vanliga inslag i jordbrukslandskapet och gav skydd och näring åt viltet har tagits bort för att underlätta en rationell brukning av marken. En övergång till ensidigare odling med ett fåtal grödor som i stället återkommer med tätare mellanrum i omloppsperioden, en minskning av trädesbruket, en minskad areal vall och en tidigare höstplöjning har medfört att djurens möjligheter att fördela betningen på olika grödor har minskat. En koncentration av betet har skett till vissa av viltet uppskattade växtslag, bl.a. raps, havre och blandsäd. Nya grödor kommer också att odlas och en del av dessa blir säkert begärliga för olika viltarter, samtidigt ökar individantalet av vissa viltslag som med förkärlek betar eller rastar på åkermark. Vissa förr mycket

vanliga fältviltarter som raphöns, fälthare och fasan har genom jordbrukets strukturrationalisering blivit hårt tillbakaträngda. Den utvecklingen kan komma att fortsätta. De viltarter som i framtiden kan vålla skador är i första hand sådana arter som gynnas eller i varje fall inte påverkas negativt av jordbrukets förändring. Bland de för jordbruket skadevållande viltarterna i framtiden torde man främst återfinna klövvilt, gäss och grävling. Liksom när det gäller skogsbruket föreligger - om inga åtgärder vidtas - risk för ökade konflikter mellan näringen och viltet.

Trädgårdsskötsel. Arealen för fältmässiga bär- och grönsaksodlingar ökar. Många av dessa odlingar och odlingar för prydnadsväxter utgör omtäckta betesplatser för olika fåglar och däggdjur. Att så är fallet framgår av förteckningen över skadevållande däggdjur och fåglar i kap. 2. Som exempel kan nämnas att jordgubbsodlingar är utsatta för angrepp av björktrastar, sallads- och kålodlingar uppskattas av harar och rådjur betar i blomsterodlingar. Om attraktiva odlingar förläggs till olämpliga platser kan betydande skador uppstå även om den skadevållande arten endast förekommer i normal omfattning på platsen.

Genom hägnader, nät och olika skrämseleordningar, kan betetrycket minskas. Eftersom många olika djur- och fågelarter kan vålla skada kan ett fullständigt skydd emellertid kräva många olika åtgärder. Kostnaderna för dessa skyddsåtgärder kan i vissa fall bli mycket höga. Detta kan i viss utsträckning kompenseras av att avkastningen per arealenhet i kronor räknat också blir hög och kan bära högre kostnader för skadeförebyggande åtgärder.

Rennäringen. Denna verksamhet är framför allt känslig för skador förorsakade av de stora rovdjuren. När dessa rovdjur förekom i större antal än vad som nu är fallet vållade de ett betydande avbräck för rennäringen.

En tillväxt av björn-, järv- och lodjursstammarna har skett under de senaste decennierna. Även antalet vargar har under det senaste året ökat. Dessa djurarter tillhör den ursprungliga

svenska faunan och olika åtgärder har vidtagits för stammarnas skydd och utveckling. En viss kontrollerad ytterligare ökning av antalet djur kommer troligen att tillåtas. (se avsnitt 5.3).

Samtidigt har renskötelsen ändrat karaktär så att renskötare inte i samma utsträckning som förr följer och övervakar renhjordarna. Antalet strövrenar - ensamma eller i mindre flockar - har bl.a. härigenom ökat. Detta - samt det faktum att ensamma djur inte har det extra skydd som en sammanhållen flock ger - innebär att risken för rovdjursrivning ökar.

Minskar antalet renskötare ytterligare samtidigt som antalet renrivande rovdjur ökar är det ofrånkomligt att också konflikt-situationerna mellan rennäringen och de större rovdjuren ökar.

6 Översikt över förhållanden i andra länder

6.1 Inledning

För beredningens arbete och för framtida ställningstaganden har kunskaper om viltskadefrågans behandling i andra länder bedömts ha visst värde. Med hänsyn härtill har beredningen hos de svenska ambassaderna i Helsingfors, Oslo, Köpenhamn, Bonn, Haag, Bryssel, Paris, London och Dublin samt hos den svenske lantbruksrepresentanten i Washington för USA och Kanada, begärt att få en redogörelse för viltskadefrågans behandling i resp. länder. Förfrågan har avsett i vilken utsträckning viltskador ersätts, formerna för eventuell skadereglering, vem som bär förekommande ersättningsansvar och i vad mån insatser görs från det allmänna sida i form av medelsanvisning, forskning och utvecklingsarbete för att få till stånd förebyggande åtgärder mot skador förorsakade av vilt.

Vid redovisningen av viltskadeproblemen i andra länder har uppgiftslämnarna haft att utgå från förutsättningar som i väsentliga delar avviker från de som råder i Sverige. De summariska uppgifter som jakt- och viltvårdsberedningen nu fått ta del av måste bedömas med hänsyn tagen till de skillnader som råder mellan olika länder när det gäller exempelvis traditioner, jaktlagstiftning och synen på viltfaunan.

6.2 Finland

I Finland utbetalas ersättning för

- a) renar som dödat av rovdjur
- b) skador som av rovdjur orsakats på hästar, nötkreatur, får och svin
- c) skador orsakade av hjortdjur, renar undantagna, på åker- och andra odlingsväxter, i trädgårdar, på stackad skörd, husdjur, motorfordon och skog, dock inte på statens eller bolagens skogar
- d) skador orsakade av fridlysta sällsynta djur.

Beslut om skadeersättning fattas i varje enskilt fall av jord- och skogsbruksministeriet inom ramen för ett varje år anvisat belopp för de olika skadetyperna. Bidragens totala storlek beslutas av riksdagen och bekostas av allmänna medel. För att täcka kostnaderna för ersättningar för skador orsakade av hjortdjur utnyttjas avgifter som uppbärs för jakt på hjortdjur samt inkomster från hjortdjur som sålts för statens räkning.

Anmälda skador av rovdjur och hjortdjur skall synas av värderingsmän. Dessa utses av polischefen på orten eller av jord- och skogsbruksministeriet. Värderingsmännens arvode och resekostnader betalas av allmänna medel och, beträffande skador av hjortdjur, av ovannämnda avgifter och inkomster.

Bidrag kan utgå med nedsatt belopp eller helt utebli om den skadelidande utan skäl vägrat medverka för att förhindra skadan eller om han genom sitt handlande bidragit till skadans uppkomst.

I fråga om skada orsakad av rovdjur anges vidare att ingen ersättning av allmänna medel utgår om skadan ersätts genom försäkring.

Ersättning för skador vållade av vilda djur upptas med följande belopp i budget för åren 1977-1979. Beloppen anges i 1 000 Fm.

	<u>1977</u>	<u>1978</u>	<u>1979</u>
Skador av hjortdjur	7 000	10 000	15 000
" " rovdjur	1 000	2 000	2 400
" " sällsynta fridlysta djurarter	10	20	30

Dessutom har varje år 500 000 Fm anslagits för åtgärder och undersökningar i syfte att hindra eller begränsa skador av hjortdjur. De utbetalade beloppen för skador orsakade av hjortdjur för åren 1977 och 1978 översteg budgeten och uppgick till 9 600 000 respektive 13 800 000 Fm.

6.3 Norge

Ersättning kan medges för vissa skador orsakade av älg, hjort och rådjur. Även bidrag till skadeförebyggande åtgärder kan utgå. Skador på skog av dessa djurarter ersätts i allmänhet inte. Ersättning utgår ur den av jaktavgifter uppbyggda viltfonden.

Skador på grödor orsakade av andra fredade viltarter ersätts endast undantagsvis. Ersättning utgår endast om det gäller koncentrerad skada som den skadelidande svårligen kunnat värja sig mot och som är så omfattande att den enskilde inte kan bära den själv. Ett villkor för ersättning är att den skadelidande gjort vad som med hänsyn till de värden som står på spel och risken för skador rimligen kan ankomma på honom för att förhindra eller minska skadan. Dessutom tas hänsyn till om kompensation kan erhållas genom jakt efter djur av ifrågavarande slag. Skador orsakade av djur som kan jagas året runt ersätts inte.

Ersättning för spridda eller tillfälliga skador utgår i form av pengar. Vidare kan föreskrivas att ersättningsbeloppet skall användas till återställningsåtgärder, exempelvis nyplanteringar, eller till skadeförebyggande åtgärder.

Om särskilda skäl föreligger kan bidrag till förebyggande åtgärder utgå även om skada av betydelse inte har uppstått. Det ska däremot föreligga ett permanent hot om väsentlig skada på betydande värden. En ytterligare förutsättning är att den som är utsatt för skada eller hotas av skada själv vidtar en efter förhållandena tillfredsställande insats för att förebygga skadan.

Några rättsliga krav på ersättning ur viltfonden kan inte resas. Det kan som regel endast bli tal om delvis ersättning därvid hänsyn skall tas till den skadelidandes ekonomiska villkor och möjligheter att själv bära liden förlust.

Jakt efter älg, hjort, dovhjort och rådjur i skadeförebyggande syfte kan tillåtas efter särskilt tillstånd av den s.k. viltnämnden. Tillstånd kan ges till brukare av fast egendom om dessa djurarter orsakar skada på hans jordbruksgröda. Liknande tillstånd ges också om dessa djurarter vållar betydande skador på skog.

Skador på husdjur, tamren och fjäderfä orsakade av kungsörn, havsörn, varg, järv och björn kan efter ansökan ersättas av det allmänna om den skadelidande är fast bosatt i landet. Detsamma gäller om den skadelidande är en organisation, sammanslutning eller stiftelse med säte i Norge. Om de skadade djuren tillhör staten eller organisation eller sammanslutning i vilken staten har det övervägande ekonomiska intresset utgår ingen ersättning. Förlust av lamm och kid som är yngre än fyra veckor eller av renkalv under en vecka ersätts i allmänhet inte.

Ett villkor för ersättning är att den skadelidande gjort vad som med hänsyn till de värden som står på spel och risken för skada rimligen kan ankomma på honom för att avvärja eller minska skadan. I den utsträckning skadan ersätts genom försäkring o.dyl. kan ersättning i enlighet med dessa föreskrifter inte erhållas.

Då det kan konstateras att skadan förorsakats av ifrågavarande rovdjur skall ersättning för skador på får, get eller tamren beräknas efter grunder som fastställs av Direktoratet för viltstell och ferskvannsfisk. Andra husdjur och fjäderfä ersätts med djurets värde med tillägg för styrkta, rimliga kostnader. Särskilt avelsvärde eller bruksvärde ersätts endast i den utsträckning sådant kan visas med stamboksutdrag eller liknande.

Ersättning för dödad eller skadad tamren med okänd eller olovlig märkning tillfaller rendriftsfonden i det renbetesdistrikt där renen finns. Detsamma gäller ersättning för omärkt renkalv med okänd ägare.

När det gäller skada på får, get och tamren utgår vid varje skadetillfälle även kompensation för olägenheter, omkostnader och andra förluster, Beloppet utgör 25 % av det fastställda ersättningsbeloppet. I särskilda fall kan kompensationen uppgå till 50 %. Då beloppen fastställs kan föreskrivas, att utbetalning inte skall äga rum med mindre det visas att medlen helt eller delvis används till förebyggande åtgärder mot rovdjursskador.

I Norge har det lagts fram ett förslag¹ som innebär att de nuvarande ersättningsformerna för rovdjursskador på tamren och får ersätts med en allmän kompensation för förluster i får- och rennäringen. Varje får- och renägare skulle enligt förslaget vara berättigad till ett riskbidrag uppgående till 30 % av normalförlusten i näringen. Bidraget, som kan bestämmas till visst belopp per djur, skall alltid utgå oavsett hur stor den verkliga förlusten varit för den enskilde djurägaren. Vid sidan om riskbidraget skall det enligt förslaget finnas möjlighet att erhålla ersättning för extraordinära skador.

6.4 Danmark

Jakträttsinnehavaren är skyldig att i sitt jaktdistrikt se till att bl.a. kron-, och dovilt, rådjur, mufflon och vildsvin inte orsakar skada för icke jaktberättigade jordbrukare under tid djuren inte är fridlysta. Om skada uppkommer på grund av jaktrettinnehavarens försummelse kan han under vissa förutsättningar bli skyldig att utbetala ersättning till den skadelidande. Jakträttsinnehavaren skall gottgöra jordbrukaren med vissa i lagen angivna minimibelopp. Särskilt förordnade värderingsmän värderar uppkomna skador. Om jakträttsinnehavaren inte fullgör sin skyldighet att ersätta skadan kan jordbrukaren tillåtas

¹ Erstatning for tap av tamrein och bufé, NOU 1977:13

att under ett år jaga ifrågavarande djurarter på jakträttsinnehavarens marker. Vad nu sagts gäller inte om jakträttsinnehavaren inom sex månader efter syneförrättning sätter upp stängsel. Bestämmelserna är tvingade och kan således inte inskränkas genom avtal.

Ersättning till jordbrukare kan vidare lämnas om kronvilt från inhägnade reservat kommer ut och förorsakar skada på grödor. Vid sådana skador värderas förlusten efter saluvärdet av den mogna skörden. Ersättning lämnas av medel som inflyter från kronvilt som staten försäljer.

I övrigt kan inte ersättning för skador som förorsakats av djur lämnas på annat sätt än genom att den skadelidande tecknar privat försäkring.

Något utvecklings- eller forskningsarbete av nämnvärd omfattning för att begränsa skadegörelse lär inte förekomma.

6.5 Förbundsrepubliken Tyskland

Skyldigheten att ersätta viltskador är knuten till jakträtten som i princip tillkommer markägaren. Inom allmänning äger respektive delstat jakträtten.

Jakträtt får bara utövas inom särskilt fastställda jaktområden som antingen utgörs av egna jaktmarker med en minimiareal om 75 har eller gemensamma jaktmarker med en minimiareal om 150 har. Arealgränserna varierar mellan olika delstater.

För viltskador på gemensamma jaktmarker är jaktkorporationen ifråga ersättningskyldig. Inom korporationen är varje medlem och varje jaktarrendator ansvarig i förhållande till sin markandel respektive vad arrendeavtalet föreskriver. I sista hand, t.ex. vid jaktarrendatorns insolvens, inträder jaktkorporationen.

För viltskador på jordegendom som ligger inom egna jaktmarker åvilar ersättningskyldigheten ägaren eller nyttjanderättshavaren eller jaktarrendatorn i enlighet med jaktarrendeavtalet. I sista

hand är ägaren eller jakträttsinnehavaren ansvarig.

Viltskador måste anmälas hos den kommunala myndighet inom vars område den skadade marken är belägen inom en vecka efter det att den ersättningsberättigade fått kännedom om skadan. Vid skada på skog räcker det med anmälan två gånger om året, före den 1 maj och den 1 oktober.

Ersättning för viltskador är begränsad till skador förorsakade av "högvilt" t.ex. hjort, rådjur, gems, mufflonfår och vildsvin samt vidare av vildkanin eller fasaner men inte harar.

Skyldigheten att ersätta viltskador omfattar även skador på skördade men ännu inte bärgade produkter, t.ex. upplöjd potatis eller upptagna betor.

Skadornas storlek uppskattas i regel av särskilda värderingsmän.

6.6 Nederländerna

I Nederländerna är jakträttsinnehavaren skyldig att förhindra att viltet orsakar skador. Om viltskador inträffar på grund av jakträttsinnehavarens försummelse ansvarar denne för skadorna. Skadevärdering utförs av en särskild kommission för viltskador.

I Nederländerna förorsakar vildsvinen, som förflyttar sig över relativt vidsträckta områden, stora problem. Ibland kan också vissa fåglar som uppträder i stora flockar orsaka skador. I dessa fall är det svårt att fastställa från vilket område det skadegörande viltet kommer. Jakträttsinnehavaren anses då inte ha möjlighet att ingripa. När ingen särskild jakträttsinnehavare kan ställas ansvarig utgår skadestånd ur den s.k. jaktfonden. Denna fond finansieras genom en speciell skatt på jakträtten.

Vid sidan av det jaktbara viltet finns skyddade djurarter som inte får jagas, t.ex. vissa gäss och änder samt utter. Ansvaret för skador orsakade av sådana djurarter åvilar staten och ersättningen utgår ur jaktfonden. För denna typ av skadeersättning tillförs jaktfonden allmänna medel.

För att förebygga skador förorsakade av vilt förväntas att jordbrukarna, eventuellt i samråd med jakträttsinnehavarna, företar vissa åtgärder. Stängsel kring känslig skörd till skydd mot kaniner är ofta nödvändiga i dynområdena längs kusten eller på de högre liggande sandområdena. I fråga om skydd mot viltolyckor i trafiken beaktas behovet av stängsel, vägskyltar och viltspeglar och t.o.m. tunnlar under stora trafikleder när staten projekterar vägar. I vissa fall betalas stängsel och galler, s.k. färast, i vägarna ur jaktfonden. Vägar där det regelbundet förekommer krockar med vilt ägnas särskild uppmärksamhet.

Ett allvarligt problem är för tillfället ökningen av prutgåsen. Framför allt i april och maj orsakar gässen allvarliga problem för boskapsskötseln genom att de äter upp grödan på betesmarkerna. Med viss framgång har man sökt skydda vissa betesmarker genom att spänna upp nylontrådar som hindrar gässen att landa.

För att begränsa skadeståndsanspråken för skador orsakade av gäss har den nederländska staten köpt in en bondgård på vilken för gässen begärlig föda skall odlas. Genom att skrämma bort gässen från omgivningarna till gården lär de sig så småningom var de kan finna foder utan att bli störda.

6.7 Belgien

Inga insatser i egentlig mening görs från det allmännas sida i fråga om viltskador. Inte heller finns uppgifter om i vilken utsträckning viltskador ersätts.

Enligt den belgiska lagstiftningen svarar jakträttsinnehavarna strikt för viltskador. De skador som avses är skador på jord-

bruksgrödor och trädgårdsodlingar orsakade av kron- och dovilt, rådjur, mufflon och vildsvin. Dubbel ersättning utgår för sådana skador orsakade av kaniner. Den som anser sig ha lidit skada skall vända sig till den ansvarige personen, dvs. jakträttsinnehavaren.

Viltskadorna regleras genom en enklare form av civilprocess. Inga ändringar i rådande ordning är aktuella.

I fråga om förebyggande åtgärder föreskrivs att jordbruksministern kan bestämma om utökad jakt på kaniner, ringduvor eller vildsvin. En förutsättning är att det har konstaterats, att en alltför stor mängd av någon av dessa arter skadar jordbruksproduktionen inom ett område.

6.8 Frankrike

Enligt fransk lagstiftning lämnas ersättning endast i begränsad utsträckning för viltskador. Kompensation utgår bara i sådana fall där vildsvin och liknande större villebråd orsakat skörde-skador. Huvuddelen av skadefallen - bortåt 80 % - förorsakas av just vildsvin.

Frågor rörande viltskadeersättning handhas av en offentlig institution, l'Office National de la Chasse (Nationella Jaktbyrån). Byrån, som är det centrala organet i Frankrike för viltvårdsfrågor, är underställd två ministerier - dels kultur- och miljöministeriet, dels finansministeriet. Byrån har i viltskadefrågor en central roll som administrerande och kontrollerande enhet. Dessutom förvaltar byrån de lokala och nationella viltskadefonderna.

Formerna för ersättning av viltskador regleras framför allt av tre dekret vilka härrör från 1969, 1974 och 1975. I dessa fastslås att ersättning för viltskador skall finansieras genom de särskilda jaktavgifter vilka läggs på jaktlicenserna. Dessa avgifter fonderas av jaktbyrån, dels på särskilda konton för vart

och ett av landets 95 departement (län), dels på ett nationellt utjämningskonto som kan utnyttjas av departement i vilka den utgivna ersättningen överstigit inkomsterna från jaktavgifter. Ersättning utgår endast för skördeskador överstigande ett värde av 100 francs. Beviljad ersättning utgår med 95 % av det fastställda skadevärdet.

Man kan urskilja tre olika former av administrativ behandling av ersättningsanspråk.

För skador med ett värde understigande 2 000 francs, dvs. huvuddelen av fallen, används ett förenklat förfarande. Skadan anmäls till jaktbyråns lokale representant som reglerar skadan och rekommenderar ett ersättningsbelopp. Jaktbyrån i Paris betalar därefter målsägaren ur berörda departements viltskadefond.

För skadeanspråk på mellan 2 000 och 20 000 francs anmäls skadan till en särskild skadekommission. Sådana finns i varje departement och leds av prefekten (landshövdingen) samt består av jordbruksdepartementets representant i länet och en kommitté på sex personer - tre som representerar jägarintressen, tre som företräder jordbrukarintressen. Skadans omfattning fastställs gemensamt av kommissionen och målsägarna, samt om så anses nödvändigt av särskilt tillkallade experter. Resultatet av detta arbete underställs jaktbyrån för godkännande och utbetalning.

För skador vilka värdemässigt överstiger 20 000 francs är proceduren densamma förutom att experter alltid måste inkallas.

Samtliga nämnda former för ersättning förutsätter enighet mellan målsägaren och skaderegleraren, dvs. i sista hand jaktbyrån. Om målsägaren inte anser sig ha fått sina krav tillgodosedda kan han överklaga jaktbyråns beslut vid offentlig domstol. Detta är emellertid ovanligt. Som exempel kan nämnas att jaktbyrån 1976 reglerade sammanlagt 12 025 fall, varav bara 20 avgjordes i domstol.

För skador som skett tidigt på jordbrukssäsongen utgår ersättning för om- eller inplantering av gröda. För skördeskador där ersättningsplantering inte kan ske, utgår kompensation baserad på schabloner bestämda av jordbruksministeriet för grödans beräknade marknadsvärde, sannolikt skördeutfall m.m.

År 1976 utbetalades sammanlagt 18,9 miljoner francs i viltska-
deersättning. Den totala kostnaden för viltskador uppgick till
20,1 miljoner francs. Mellanskillnaden utgjorde expertarvoden
och administrationskostnader. Huvuddelen av den beviljade er-
sättningen avsåg småskador. Antalet beviljade ersättningar un-
derstigande 2 000 francs uppgick till 9 868 fall. Motsvarande
tal för ersättningar mellan 2 000 - 20 000 francs var 2 095.
Endast i 62 fall utgick kompensation med belopp överstigande
20 000 francs.

6.9 Storbritannien

Definitionen på vilt är förhållandevis snäv i den engelska lag-
stiftningen. Som villebråd betraktas hare, fasan, raphöns samt
vissa andra vilda hönsfågelarter såsom moripa, orre m.fl., dvs.
arter som inte anses förorsaka allvarliga skador. Hjortdjur inne-
fattas inte under begreppet vilt.

F.n. finns inga särskilda bestämmelser som föreskriver ersätt-
ning för skador förorsakade av vilda fåglar eller däggdjur.

Enligt uppgift skall the Royal Commission on Civil Liability
and Compensation for Personal Injury publicera en rapport, vil-
ken till viss del skall avhandla frågor rörande skador förorsa-
kade av vilt.

6.10 USA

Något landsomfattande program beträffande viltskador finns inte.
Man har undersökt möjligheterna att införa ett ersättningssystem

för skador på tamdjur förorsakade av rovdjur men ännu inte funnit någon godtagbar lösning.

Några stater ger i speciella fall viss ersättning för viltskador. I Pennsylvania kan man t.ex. få medel för att sätta upp stängsel för att skydda sig mot hjortviltskador.

I USA ankommer det normalt på den enskilde att skydda sig mot viltskador. Han kan t.ex. teckna en kreatursförsäkring, i vilken även vissa skador på djuren orsakade av rovdjur ersätts.

6.11 Kanada

Inte heller i Kanada finns något landsomfattande skydd mot viltskador. Man kan få ersättning för skador i endast två av Kanadas provinser, nämligen Alberta och Saskatschewan. I Alberta tillämpas ett tillägg till det allmänna skörde-försäkringssystemet. I Saskatschewan särskiljer man viltskador från andra typer av skördeskador och kräver inte att lantbrukarna utnyttjar denna försäkringsmöjlighet. Den enda federala ersättningsmöjlighet som finns avser skador orsakade av sjöfågel på stränglagd säd.

6.12 Sammanfattning

Som framgår av rapporterna från de olika länderna finns betydande skillnader i bedömning och handläggning av viltskador.

Ersättning för viltskador i någon form förekommer i Finland, Norge, Danmark, Västtyskland, Nederländerna, Belgien, Frankrike samt i några stater i USA och Kanada. I England och Irland samt i huvudparten av USA:s och Kanadas delstater förekommer ingen ersättning.

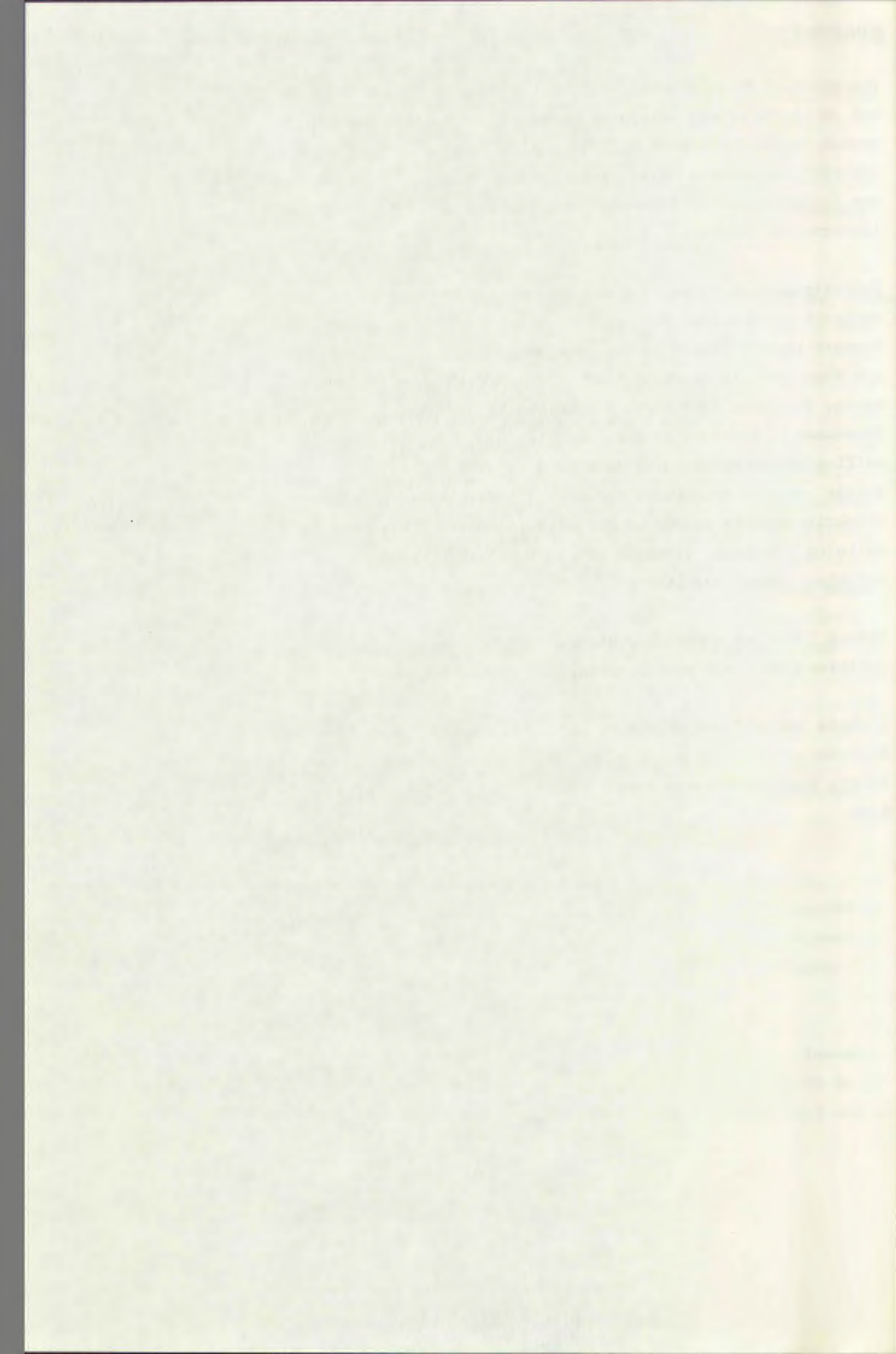
I flera länder där ersättning för viltskador förekommer, finansieras ersättningen med licensavgifter som jägarna betalar. Så är fallet i Norge, Nederländerna (speciell skatt på jakträtten) och

Frankrike. I Finland anslås till ersättning för skada förorsakad av hjortdjur ett belopp av allmänna medel som motsvarar jägarnas avgifter för rätt att fälla hjortdjur. I vissa länder är jakträttsinnehavarna skyldiga att direkt ersätta den skadelidandes förluster. Så är förhållandet i Danmark, Västtyskland, Nederländerna och Belgien.

Uppfattningen om vilka djur som vållar ersättningsgill skada varierar också mellan de olika länderna. I Finland, Norge och Danmark ersätts främst skador orsakade av klövvilt. I Finland och Norge ersätts dessutom skador orsakade av rovvilt och sällsynta, fridlysta djurarter. I Tyskland är ersättningsrätten begränsad till skador av s.k. högvilt, dvs. hjort, rådjur, gems, mufflonfår och vildsvin. Vidare ersätts skador förorsakade av vildkaniner och fasaner. I Nederländerna, Belgien och Frankrike ersätts skador av vildsvin. Dessutom förekommer ersättning för skador orsakade av annat klövvilt, kaniner, gäss och vissa andra småviltarter.

Skador för vilka ersättning utgår, är främst betesskador på jordbruksgrödor och på trädgårds- och fruktodlingar.

I några länder finns möjlighet att få bidrag till förebyggande åtgärder av allmänna medel eller av avgifter som jägarna betalat. Verksamheten synes dock inte ha någon större omfattning.



7 Beredningens överväganden och förslag

7.1 Grundläggande principer

En mycket stor del av vår landareal är genom vår strävan att i så stor utsträckning som möjligt ekonomiskt tillgodogöra oss olika naturtillgångar föremål för ett intensivt utnyttjande. Att det uppkommer konflikter mellan människor och djur är därför närmast en självklarhet.

Diskussionen om de skador som förorsakas av vilt utgår i regel från uppfattningen att det är viltet som vållar avbräck för olika näringar. Man skulle emellertid lika väl kunna hävda den motsatta uppfattningen, nämligen att det är olika mänskliga verksamheter som gjort intrång på viltets livsutrymme och minskat viltets möjligheter att existera. Det människan betecknar som viltskada är i regel bara en följd av att viltet fortsätter att leva efter sitt naturliga mönster i en miljö som omvandlats till ett högproduktivt skogs- och jordbrukslandskap eller att mänskliga aktiviteter på annat sätt rubbat den känsliga naturmiljöns balans. De mänskliga aktiviteterna har emellertid långt ifrån alltid en negativ inverkan på faunan. Så har t.ex. den miljöomvandling som uppodlingen inneburit också skapat förbättrade betingelser för flera inhemska djurarter och gjort det möjligt för nya arter att kolonisera vårt land.

En bättre planering, i vilken ökad hänsyn tas till faunan, kan sannolikt i viss utsträckning undanröja konflikter mellan vår strävan att för olika ändamål utnyttja naturen och önskan att bibehålla en lämplig miljö för faunan. Å andra sidan är ändock, som framgått av kap. 5, av olika skäl risken uppenbar att man inom vissa områden kommer att få uppleva en förstärkt konflikt. Det intensiva markutnyttjande som ett modernt jord- och skogsbruk innebär kan knappast genomföras friktionsfritt om man samtidigt eftersträvar stora viltstammar.

Den naturliga utgångspunkten för en diskussion om konflikten mellan mänskliga aktiviteter och viltförekomsten är respekten för naturen och dess givna regler. Valet av denna utgångspunkt motiveras inte minst av att det också för de näringar som berörs är ett

långsiktigt intresse att upprätthålla en livskraftig och varierad fauna. Den här uppfattningen - att en natur i balans, fri från sådana mänskliga ingrepp som omkullkastar de givna livsbetingelserna, bör eftersträvas - vinner ett allt starkare inflytande.

Från produktionssynpunkt tvingas vi acceptera, att t.ex. vissa grödor av klimatskäl inte kan odlas inom alla områden. Men när avkastningen av en gröda av andra - också de helt naturliga - skäl blir mindre än vi förväntat försöker vid vidta motåtgärder. Konkurrens från ogräs eller angrepp av parasiter och insekter, liksom de skador viltet kan förorsaka, har i långt mindre utsträckning än klimatbetingelserna accepterats som naturliga, för odlingen begränsande faktorer. De möts därför med motåtgärder - oftast bekämpning av skilda slag; mekanisk eller kemisk - eller av önskemål om ersättning från samhällets sida. Vi kan emellertid konstatera att uppfattningen att naturen och hänsynen till denna måste få sätta gränser för kortsiktiga produktionsvinster får en allt starkare förankring. Friheten att välja effektiva och ekonomiskt fördelaktiga bekämpningsmetoder mot parasiter och insekter har av miljöskyddsskäl blivit allt mer kringskuren. Det är likaså i dag allmänt accepterat att industriell verksamhet kan förbjudas, begränsas eller belastas med stora kostnader för att den inte skall förstöra naturmiljön.

Praktiskt taget alla åtgärder som har till syfte att minska de skador som vilt kan åstadkomma kostar pengar. Det kan gälla kostnader för inköp och drift av olika typer av anordningar eller arbetskostnader. I många fall är det därför nödvändigt att noggrant överväga vad som är ekonomiskt mest fördelaktigt - att acceptera en viss skadegörelse på t.ex. en gröda eller att satsa resurser för att förebygga skador. Sådana avvägningar är också av intresse när samhället har att ta ställning till ersättningskrav från dem som drabbats av viltskador. Att ställa krav på eller stimulera till insatser för att förebygga skador bör för samhället vara naturligare, än att i stor utsträckning lämna ersättning för redan uppkomna skador. Detta ligger också mer i linje med de satsningar som samhället redan i dag gör för att bistå t.ex. de areella näringarna med rådgivning beträffande t.ex. växtskyddsfrågor.

Samtidigt som man konstaterar att förekomsten av vilt föranleder konfliktsituationer är det angeläget att betona att viltstammarna även har ett stort positivt värde. Beredningen vill framför allt peka på sådana värden i två olika avseenden; dels är viltet en del i ett känsligt ekologiskt system, dels ger viltet utbyte i form av såväl ekonomisk avkastning som möjligheter till rekreation. Dessa två aspekter skall här kortfattat utvecklas:

1. Varje viltart, liksom de olika växtslagen, ingår som en del i det ekologiska samhälle i vilket man kan urskilja två huvudgrupper - producenter och konsumenter. Det förhållande - äta eller ätas - som utvecklas tar sig uttryck i vad ekologerna kallar näringsvävar. En ekologisk princip säger att ju mer invecklad näringsväven i ett samhälle är, desto stabilare är samhället i fråga. Eftersom en invecklad näringsväv förutsätter att samhället innehåller många arter skulle man också kunna säga att artrika samhällen utmärks av stabilitet. Det stabila ekologiska samhället är också det som man från olika miljövårdsaspekter - liksom med hänsyn bl.a. till jordbrukets, skogsbrukets, fiskets och andra näringars intressen - funnit vara mest eftersträvansvärt. Detta kommer till uttryck bl.a. i naturvårdslagens inledande bestämmelser och preciseras vad gäller jakträttsinnehavarnas skyldighet i fråga om viltstammarna i 1 § jaktlagen som föreskriver att jakträttsinnehavaren bör "sörja för bevarandet av ett artrikt och livskraftigt villebrådsbestånd".

Det moderna jord- och skogsbrukets inriktning mot ensartad produktion över stora arealer har motverkat förekomsten av artrika växt- och djursamhällen. Rubbas balansen genom att en art förekommer i för litet eller för stort antal kan detta föranleda störningar, som därtill försämrar avkastningen från exempelvis skogsbruk eller jordbruk eller av vissa värdefulla viltarter. Vanliga exempel på sådana störningar är den massförökning av enstaka arter av skadeinsekter som nu förekommer inom modernt jordbruk och skogsbruk. Ett annat exempel på effekterna av en balansrubbing är hotet mot vissa arters förekomst i vår natur.

Förändringar i faunan har också ofta gett de första signalerna om allvarliga störningar i den ekologiska balansen orsakade av giftspridning i naturen. Genom undersökning av döda fasaner på 50-talet observerades således de även för människan allvarliga förgiftningsrisker som kvicksilverbetning av utsäde innebar. Också de skadliga

effekterna av PCB, DDT m.fl. gifter har klarlagts efter forskning som föranletts av drastiska minskningar av vissa viltarter.

2. Viltproduktion kan i vissa fall vara ett värdefullt komplement, eller t.o.m. alternativ, till annan markanvändning. Viltet ger dels en ekonomiskt mätbar avkastning i form av kött, skinn och jaktavgifter, dels indirekta värden i form av rekreation åt jägare och andra naturintresserade. I dag saknas emellertid metoder för att i ekonomiska termer fastställa hur avkastningen av en viss areal ändras, om man i stället för annat markutnyttjande bedriver en rationell och till områdets förutsättningar väl anpassad viltproduktion.

Jaktens avkastning i form av antalet fällda djur redovisas årligen i en sammanställning som görs av Svenska jägareförbundet och länsjaktvårdsföreningarna. Sifferuppgifterna är - utom för älg, kronviltbjörn och lo - ofullständiga och torde i allmänhet snarare underställa det verkliga utfallet. Även för de uppräknade djurarterna är de rapporterade siffrorna minimivärden. Antalet fällda älgar uppgick år 1977 till ca 70 000 och år 1978 till ca 94 000. Köttutbytet av älgjakten blev ca 13 milj. kg år 1978. Därtill kommer över 2 milj. kg kött från övriga jaktbara viltarter.

Jakt- och viltvård utgör underlag för en betydande fritids- och friluftsverksamhet. Den tid som jägarna utnyttjar för jakt- och viltvård beräknas uppgå till mellan 3,5 och 4,5 milj. dagar per år. En av läns- och kommunstyrelserna genomförd undersökning visar att jägarna rekryteras från alla samhällsklasser. En stor del av jägarna arbetar inom yrken som betecknas som tunga och smutsiga. Medelinkomsten för jägarna ligger något under genomsnittet för övriga yrkesverksamma i motsvarande åldersgrupp. En mycket stor del av jägarna är bosatta i glesbygder eller mindre tätorter. Enligt en undersökning bland anställda i Svenska Cellulosa Aktiebolaget (SCA) uppgav många av de intervjuade att möjligheten att utöva jakt och fiske varit av avgörande betydelse när de sökt arbete inom SCA och att denna möjlighet även hade stor betydelse för deras intresse att fortsätta sin anställning inom företaget. Möjligheterna till jakt är ett motiv för många människor att stanna kvar i en glesbygd eller ett mindre samhälle, trots att såväl inkomstmöjligheter som olika typer av service där

ofta är sämre än i tätorter.

Ett annat mått på det värde jakten har som rekreativsmöjlighet är det faktum att efterfrågan överstiger utbudet av jakttillfällen. Framför allt gäller detta inom landets mera tätbefolkade områden.

Möjligheten att se djur i deras rätta miljö skattas också högt av många människor. För många torde denna möjlighet utgöra ett av motiven för att söka sig ut i skog och mark. Säkra uppgifter om hur många friluftsdagar per år intresset för djurstudier ger anledning till finns emellertid inte. Stigande besökssiffror inom vissa vilt-parker och det ökande intresset för att med bil eller buss delta i utflykter till viltrika områden tyder dock på att allt fler intresserar sig för viltstudier.

Jakten och viltvården samt de fritidsaktiviteter som övriga natur- och viltintresserade människor ägnar sig åt ger också underlag för en omfattande industri- och affärsverksamhet och skapar därigenom många arbetstillfällen.

Beredningens grundläggande uppfattning är sammanfattningsvis: Den ekologiska grundsyn som betonas i t.ex. naturvårdslagstiftningen bör också vara bestämmande vid bedömningen av skador förorsakade av vilt. Sedan länge har också den principen gällt, att var och en är skyldig att tåla ett visst mått av intrång och olägenhet till följd av förekomsten av vilt. Är omständigheterna sådana att mera omfattande skador eller olägenheter kan uppkomma, bör i första hand förebyggande åtgärder vidtas. Även samhället bör i vissa situationer medverka för att åstadkomma förebyggande åtgärder. Först när sådana åtgärder är otillräckliga eller inte kan genomföras bör det bli aktuellt att samhället gottgör den skadelidande genom ersättning. Enligt beredningens uppfattning bör detta komma i fråga endast i undantagsfall. Detta synsätt sammanfaller i huvudsak med de principer som hittills har tillämpats.

7.2 Olika skadetyper

De skador som uppkommer kan grovt indelas i följande skadetyper.

a) Betnings-skador

Förekommer inom skogsbruk, jordbruk och trädgårdsnäring och förorsakas främst av hjortvilt samt av vissa fågel- och gnagararter.

b) Sanitära olägenheter

Förorsakas främst av vissa fågelarter och av grävling. Till denna skadetyp räknas bl.a. nedsmutsning, störande ljud och spridning av smittosamma sjukdomar, exempelvis salmonella.

c) Skador på tamdjur

Förorsakas dels av björn, järv, lo och varg, dels av räv och grävling samt i undantagsfall av mård, mink och andra mindre rovdjur. Förorsakas också i viss utsträckning av vissa rovfåglar samt av kråk- och måsfågel.

d) Övriga skador

Förekommer på byggnader, andra anläggningar samt mark. Orsakas av exempelvis bäver, grävling, kaniner och hackspettar.

Trafikskador orsakade av hjortvilt behandlas, som tidigare nämnts, inte i detta sammanhang. Dessa frågor, som i vissa delar nyligen behandlats av statens trafiksäkerhetsverk i en rapport till regeringen, kommer att tas upp i ett särskilt betänkande av beredningen. Int heller behandlas flygets problem med olika djurarter, främst fåglar. Där pågår redan en betydande verksamhet genom flygvapnets och luftfartsmyndigheternas försorg. Slutligen har beredningen inte heller tagit upp frågor som sammanhänger med skador förorsakade av mullvadar, sorkar, råttor, näbbmöss och möss. Enligt sina direktiv skall beredningen lägga fram förslag till ersättning för skador orsakade av vilt. Mullvadar, sorkar, råttor, näbbmöss och möss räknas normalt inte in i denna kategori. Genom olika förebyggande åtgärder finns goda möjligheter att lokalt begränsa de skador som orsakas av dessa djur. Djur av de ifrågavarande arterna får vidare dödas under hela året och med användande av metoder som normalt int

är tillåtna vid jakt.

7.3 Förebyggande insatser genom planering

I landskapet finns områden som är mer betydelsefulla än andra för faunan. Det gäller t.ex. biotoper med stort artantal, med en säregen artsammansättning eller med en eller ett fåtal arter som är beroende av en orörd livsmiljö. Vissa områden är också av särskild betydelse därigenom att de fungerar som ruggningsområden, rastlokaler, yngelplatser, övervintringsområden eller övernattningsplatser. Kunskap om dessa och andra förhållanden har betydelse inte blott för att viltet skall kunna skyddas utan också för att konflikter med viltet skall kunna undvikas eller minskas.

Enligt beredningens mening bör, som redan redovisats, i första hand och i ökad utsträckning ansträngningar göras för att förebygga viltskador. Detta kan ske såväl genom ett ökat beaktande av viltförekomsten i det planeringsarbete som bedrivs på kommunal, regional och riksnivå, som i den planering de berörda näringarna själva bedriver.

Samhällets planeringsarbete

Stöd för beredningens uppfattning kan återfinnas i vissa av statsmakterna fattade beslut. I prop. 1972:111 med riktlinjer för den fysiska riksplaneringen framhöll departementschefen således följande.

"En tillämpning av ett ekologiskt synsätt innebär enligt min mening att den fysiska planeringen skall medverka till att samhällsutvecklingen sker inom de ramar som naturresurserna och naturmiljön anger och att mångformigheten inom naturliga ekosystem bevaras så att förutsättningar ges för rika biologiska utvecklingsmöjligheter i framtiden. Samhällsutvecklingens störningar på ekosystemen bör därför hållas under kontroll."

I den bakomliggande rapporten (SOU 1971:73) "Hushållning med mark och vatten" berördes emellertid faunafrågorna i mycket liten omfattning. Flera remissinstanser yrkade därför på att man i det framtida utrednings- och planeringsarbetet skulle ägna större uppmärksamhet åt faunan och de hänsyn som borde tas till denna vid markutnyttjandet. Beredningen har också under hand erfarit att man i arbetet med den fysiska riksplaneringen fortsättningsvis avser att ägna större uppmärk-

samhet än hittills åt faunan. Detta kan förväntas komma till uttryck bl.a. i den nya rapport om hushållning med mark och vatten som kommer att publiceras under år 1979.

I regional och lokal bebyggelse- och trafikplanering kan man ofta med visst hänsynstagande dels undvika att förstöra för viltet värdefulla biotoper, dels begränsa risken för skador av vilt. Så kan t.ex. genom hänsynstagande till faunan vid vägdragning viltrika områden undvikas och risken för viltkollisioner därigenom minskas. Ett annat exempel kan vara att man vid planering av soptippar, vattentäcker och badplatser kan ta hänsyn till den risk för nedsmutsning och smittspridning som uppstår om de valda platserna är betnings- eller rastplatser för olika fågelarter.

Planeringen inom näringarna

Negativa effekter förorsakade av viltet kan också ofta begränsas genom olika hänsynstaganden vid planering av verksamheten i de areella näringarna.

Erfarenhet av sådana åtgärder finns inom skogsbruket, där man, som framgått av kap. 3, i skogsvårdslagen och skogsstyrelsens anvisningar till denna, föreskrivit en skyldighet att ta hänsyn till naturvårdens intressen och därmed också till viltförhållandena vid genomförande av skogsbruksåtgärder. Domänverket, liksom de större skogbolagen, har också utformat föreskrifter om åtgärder till skydd för viltet i samband med skogsskötseln. Syftet med de åtgärder som förordas i anvisningarna torde i första hand vara att gynna viltet. Men de bör också i viss mån bidra till att minska riskerna för skadegörelse i form av exempelvis viltbetning på ekonomiskt värdefulla träd och växter.

För jordbrukets del saknas däremot i dag utöver naturvårdslagstiftningen centralt utgivna övergripande anvisningar rörande viltskador och hänsyn till viltet. Förslag om att lagstiftningen skall kompletteras med en allmän hänsynsregel inom jordbruket med syfte att tillgodose naturvårdens och därigenom i allmänhet även viltets intressen har dock framförts bl.a. av naturvårdsverket.

Risken för viltskador beaktas inte heller i tillräcklig utsträckning vid jordbruksdriftens planering. Hänsyn bör dock enligt beredningens mening i betydligt större utsträckning än i dag tas till de skaderisker det innebär att en odlad gröda kan vara särskilt attraktiv för vilt som redan finns på platsen eller som lockas till odlingen från andra platser. Odling av begärliga grödor i närheten av skyddande skog med täta klövviltstammar ökar naturligtvis risken för betningsskador. Där sådan odling förekommer bör antingen åtgärder vidtas för att styra betestrycket till annan plats där skadan blir mindre eller också bör den extra kostnad som viltbetning innebär räknas in i den ekonomiska kalkyl som görs innan odlingen påbörjas.

Samma hänsyn måste tas vid lokalisering och drift av trädgårdsanläggningar och fruktodlingar. Dessa produktionsgrenar är i regel mer kapitalintensiva per arealenhet än exempelvis skogsbruk och jordbruk. Känsligheten för viltskador är därför också större men samtidigt bör dessa näringar genom sin högre omsättning kunna bära högre kostnader per arealenhet för viltskadeförebyggande åtgärder. Det förhållandet att trädgårds- och fruktodlingar normalt bedrivs på begränsade arealer innebär också bättre förutsättningar för att exempelvis genom uppsättande av stängsel eller nät vidta åtgärder mot viltskador.

Förekomsten av - och den ökande tillgången på - vissa större rovdjur måste vidare beaktas vid planeringen av olika typer av djuruppfödning. Fåruppfödning i områden där det förekommer björn eller lo innebär givetvis risk för skador. Som ytterligare exempel på en lokalisering som ökar riskerna för viltskador kan nämnas fiskodlingar i områden med tät minkstam eller på platser som utgör omtyckta områden för fiskätande fåglar. Vid all planering måste hänsyn tas till det förhållandet att en ny verksamhet kan locka till sig djur som tidigare inte funnits på platsen.

Mot bakgrund av det anförda bör kostnader för produktionsbortfall genom viltskador eller för åtgärder i syfte att förebygga eller minska framtida viltskador, i betydligt större utsträckning än vad som nu sker, beaktas vid bedömningen av den planerade verksamhetens ekonomiska resultat.

Vilken hänsyn som vid planeringen av olika verksamheter kan tas till risken för viltskador måste i stor utsträckning bli beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Med den erfarenhet som finns bör det emellertid vara möjligt att ge vissa allmängiltiga rekommendationer som kan vara vägledande för staten, kommunerna och enskilda i deras handlande.

Beredningen föreslår att naturvårdsverket får i uppdrag att efter samråd med planverket och andra berörda myndigheter utarbeta sådana rekommendationer.

7.4 Övriga förebyggande åtgärder

7.4.1 Jakt

För viltarter som förekommer stadigvarande eller under flyttning i jaktbara stammar bör jakten användas som ett medel att reglera tillgången. Härigenom kan också risken för viltskador minskas. Det bör emellertid noteras att denna effekt av jakten är begränsad när det gäller vissa viltarter, exempelvis kanin. Så är fallet även om jakten intensifieras avsevärt.

I kap. 3 har redovisats möjligheterna att genom allmän jakttid, särskild jakttid och tvångsjakt beskatta viltstammarna. Beredningen föreslår för framtiden följande åtgärder:

- Då allmän jakttid fastställs bör risken för viltskador i högre grad än vad som nu sker vägas in vid bedömningen av när och under hur lång tid respektive art skall jagas.
- Vid licensjakt fastställs i förväg det antal djur som får skjutas. Jakttiden bör då inom biologiskt riktiga ramar kunna göras så generös att man verkligen uppnår den planerade avskjutningen. För jakt efter älg tillämpas i dag i de flesta syd- och mellansvenska län en licenstid om 30 dagar eller mera. Beredningens uppfattning är att en relativt stor generositet bör kunna tillämpas i fråga om förlängning utöver 30 dagar i de län där älgstammens storlek medför allvarliga olägenheter. Djup snö, skare etc. kan dock å andra sidan kräva begränsningar eller anpassning av jaktmetoderna.

Möjligheterna att genom särskilda beslut tillåta beskattning av skadevällande viltarter - och då även fridlysta sådana - i anslutning till platser där skador uppstår bör kunna utnyttjas i större utsträckning än vad som nu sker, dock inom vedertagna biologiska ramar.

Någon ändring av gällande lagstiftning vad beträffar möjligheterna att genom jakt minska eller förebygga viltskador synes inte nödvändig. Ökad användning av nu gällande bestämmelser om skydds-jakt och tvångsjakt kan komma i fråga om strävandena mot en hög viltproduktion inom vissa områden blir alltför påtaglig. I jaktlagstiftningen finns i erforderlig omfattning bestämmelser om skydds jakt och jakt med stöd av särskilda tillstånd.

7.4.2 Andra åtgärder

Andra åtgärder än avskjutning som kan komma i fråga för att motverka viltskador är exempelvis uppsättande av stängsel eller skrämselelansordningar av olika slag. Exempel på sådana åtgärder har redovisats i kap. 3.

En markägare eller annan skadelidande är naturligtvis inte utan vidare skyldig att vidta några förebyggande åtgärder om det bara är hans egna intressen som hotas av skada. Den skyldigheten aktualiseras först om han i anledning av skadan eller skaderisken riktar anspråk mot någon enskild eller samhället.

Den skadelidandes möjligheter att kräva åtgärder av jakträttsinnehavaren regleras i viss utsträckning i 24 § jaktlagen. En jakträttsinnehavare kan enligt detta lagrum åläggas att utföra skadeförebyggande åtgärder när det gäller vissa slag av skador. Bestämmelsen har emellertid utnyttjats i liten utsträckning. I vissa fall kan lagrummet inte heller åberopas. Det kan nämligen förhålla sig så att skadorna orsakas inom ett område där den skadevällande viltarten endast temporärt uppehåller sig och där ingen avskjutning under den tiden kan ske. Inom djurens huvudsakliga vistelseområde orsakas kanske ingen skada. Det kan t.o.m. vara så att man inom detta område önskar öka stammen.

Beredningens bedömning i frågan om ekonomisk ersättning från samhället för inträffade skador redovisas senare (avsnitt 7.6). Vad gäller samhällets insatser i syfte att få till stånd skadeförebyggande åtgärder bör dessa i första hand bestå av rådgivning och information samt stöd till forsknings- och utvecklingsarbete.

Vid bedömningen av i vilken utsträckning staten skall svara för utförandet av förebyggande åtgärder eller bekosta sådana, är det beredningens uppfattning att en restriktiv inställning bör gälla. Emellertid kan det i vissa fall finnas skäl för en något större generositet när det gäller skadeförebyggande åtgärder än i fråga om direkta skadeersättningar. Framför allt kan detta vara fallet när det gäller åtgärder som är av bestående karaktär eller som erbjuder ett skadeskydd som kan komma flera skadehotade till del. Det samma kan gälla i fråga om förebyggande åtgärder mot skador förorsakade av särskilt skyddsvärda arter. I de fall en skadelidande gör anspråk på samhällets medverkan för att komma till rätta med eller kompenseras för en inträffad skada bör det dock enligt beredningens mening i allmänhet också ställas högre krav på åtgärder från den skadelidandes egen sida. Samhällets stöd kan lämnas genom hjälp vid planering av de skadeförebyggande åtgärderna, bidrag till inköp av material samt - i de fall arbetet kan utföras som beredskapsarbete - även genom att arbetskraft ställs till förfogande.

7.5 Forskning och försöksverksamhet

Som framgått är viltskadorna av mycket varierande karaktär; allt från besvär av revirhävande turkduvors läten till betningsskador av klövvilt. Även när det gäller konsekvenserna är spännvidden stor. Att sammanställa generella program för forskning och åtgärder som skall leda till att lösa "viltskadeproblemet" är bl.a. på grund härav svårt.

Viltskador förekommer i de flesta länder. Vid en ytlig genomgång av erfarenheter från skilda områden kan problemen tyckas mycket lika. Man kan därför förledas att tro att motåtgärder som kan användas i ett område även bör kunna nyttjas i ett annat. Tyvärr är det ofta inte så enkelt. Grova principer och angreppssätt kan vara desamma men lokala anpassningar måste ändå ofta ske. För vissa pro-

blemtyper tycks det t.o.m. vara så, att det för varje plats krävs en lokal anpassning av motåtgärderna.

Större forskningsresurser har under senare år satts in när det gäller viltolyckor på vägarna - i första hand älg - och kollisioner mellan fåglar och flygplan. I det förra fallet har huvudsakligen älgskaderegleringsfonden och vägverket svarat för kostnaderna och i det senare fallet flygvapnet och luftfartsverket. Forskning har också genomförts eller pågår om viltskador på skog, gässens betningsskador på grödor, bäverskador, storskarvarnas inverkan på fisket m.m.

Beredningen föreslår att naturvårdsverket får i uppdrag att efter samråd med berörda myndigheter och organisationer undersöka behovet av ytterligare forskningsinsatser beträffande möjligheterna att motverka konflikter mellan vilt och olika typer av markutnyttjande, liksom att utarbeta närmare riktlinjer för forskningsinsatsernas inriktning och omfattning. Medel bör äskas i samband med verkets ordinarie petita, varigenom också en avvägning kan ske mellan behovet av resurser för denna typ av forskning och andra angelägna behov inom faunaforskningen.

7.6 Ersättning vid inträffade skador

7.6.1 Skador av älg, kronvilt och dovvilt i jordbruket

Bakgrund

De betningsskador som förekommer på jordbruksgrödor orsakas till helt övervägande delen av älg. Kronvilt och dovvilt kan emellertid också lokalt vålla omfattande skador.

Viltskadornas omfattning har i hög grad samband med viltets behov av och tillgång till foder samt hur lättillgängligt och attraktivt detta är. Viltets möjligheter att fylla sitt näringsbehov genom betning av lövsly och örter minskar kraftigt under september-november. Betningstrycket riktas då i högre utsträckning mot andra näringstillgångar. Under år då jordbrukarna av olika skäl tvingas genomföra skörden vid senare tidpunkt än normalt blir därför också

skadorna som regel större än under år med en normal skördetidpunkt. Det är därför skadornas omfattning under sena skördeår som i viss mån ger indikationer på i vilken riktning exempelvis älg-, kron- och dovviltstammarna med hänsyn till grödskador bör styras.

Helt naturligt har också landskapstypen och jordbruksmarkens arrondering och användning i hög grad betydelse för skadekänsligheten. Områden med relativt hög andel åker och mindre, inte alltför foderproduktiva skogsområden, kan inte bära en talrik älgstam utan att skador uppstår på odlade grödor. I sådana områden måste älgstammen anpassas så att skadorna inte blir alltför omfattande. En sådan anpassning kan innebära en lägre älgtäthet än i områden av annan karaktär.

Ersättning för skador på gröda förorsakade av älg utgår med stöd av kungörelsen (1965:260) om älgavgift m.m. I sammandrag gäller att ersättning ur älgskadefond får beviljas för älgskada på gröda eller till förebyggande av älgskador inom länet. Ersättning eller bidrag ur älgskadefonden för dessa ändamål beviljas av länsstyrelsen. Ersättning utgår inte utan särskilda skäl om skadan inträffat på brukningsenhet som omfattar mer än 60 hektar odlad jord eller annan mark utöver 200 hektar. Har den skadelidande inte vidtagit rimliga åtgärder för att förebygga skadan får ersättning inte beviljas. Vidare gäller generellt en självrisk på 200 kr. Skadorna skall värderas av två gode män som utses av länsstyrelsen. Kostnaderna för gode männen syneförrättning betalas av den skadelidande. Beviljas ersättning erhåller den skadelidande gottgörelse även för synekostnaderna. Ersättningsbeloppen för älgskador på gröda har som framgått av avsnitt 4.3 stigit kraftigt. Det föreligger dock stora variationer i skadebilden, dels mellan olika år, dels mellan olika områden. Under år med sen skörd överstiger i vissa län de begärda ersättningarna avsevärt de avgifter som betalas för fällda älgar. För att kunna betala godkända ersättningar i dessa län har medel via älgskaderegleringsfonden överförts från andra län där älgskadefonderna redovisat överskott.

När bestämmelserna om ersättning för älgskada infördes år 1931 var älgstammen förhållandevis gles. Älg fanns huvudsakligen i de stora skogsområdena och det var små åkertegar inne i skogen som - med sina inte sällan sena havreskördar - blev älgbetade. Betningsskadorna kunde bli särskilt kännbara för mindre jordbruk i skogsbygder där grödvalet var begränsat till havre, vall, råg och rotfrukter. Många av de mindre jordbruk som förr drabbades av älgskador har nu rationaliserats bort och åkrarna planterats med skog. Genom älgstammens starka tillväxt - en av samhället önskad utveckling under en lång rad år - har dock förr älgtomma marker i jordbrukslandskapet fått en tät älgstam med betningsskador som följd. Skador har därigenom i allt större utsträckning kommit att drabba även större brukningsenheter. Detta har medfört krav på att arealgränserna för rätt till älgskadeersättning borde slopas. Gränserna har också vid ett par tillfällen justerats uppåt.

Betydande brister är förknippade med det nu gällande systemet:

- Det nu gällande självriskbeloppet har varit oförändrat sedan 1965. Självrisken påverkas inte av vare sig brukningsenhetens storlek, den skadade grödans beteskänslighet, skadevärdet ställt i relation till totala skördevärdet av ifrågavarande gröda vid brukningsenheten eller av eventuella insatser för att minska skadorna. Självrisker motiverar således inte brukaren att vidta några skadeförebyggande åtgärder. Den har närmast betydelse när det gäller att stävja krav på besiktning av småskador.

- Anvisningarna för hur en besiktning av älgskada skall genomföras och hur eventuella ersättningsbelopp skall framräknas är bristfälliga. Inte heller förekommer någon enhetlig utbildning av värderingsmännen. Likvärdiga betningsskador kan därför bli bedömda på helt olika sätt beroende på vilka värderingsmän som utfört besiktningen.

De ovan redovisade bristerna i gällande ordning för ersättning av älgskada på gröda har uppmärksammats bl.a. av naturvårdsverket. Framför allt har verket pekat på de anmärkningsvärda skillnaderna i utgående ersättningsbelopp mellan län med likartad älg tillgång,

älgbiotop och jämförlig jordbruksstruktur. Verket har därför efter samråd med berörda myndigheter och organisationer tillsatt en arbetsgrupp för översyn av reglerna för ersättning av älgskador på gröda, Äskagruppen. Beredningen har tagit del av det arbete som Äskagruppen bedrivit. Beredningen har därefter utarbetat förslag till riktlinjer för reglering av skador på gröda orsakade av älg, kronvilt samt dovvilt. Dessa riktlinjer redovisas nedan.

Beredningens förslag omfattar

- a) nya regler om självrisk,
- b) slopande av den övre arealgränsen och införande av en nedre arealgräns på två ha samt
- c) samma ersättningsregler för skada av kronvilt och dovvilt som för skada av älg.

Självrisk

Beredningen har vid utformningen av ett förslag till självrisksystem studerat bestämmelserna om skördeskadeskyddet.

Skördeskadeskyddet är ett skydd mot skördenedsättning i allmänhet, ett allriskskydd. Man tar således ingen hänsyn till vad som förorsakat skördenedsättningen. Skyddet gäller oavsett om skördenedsättningen har förorsakats av ogynnsamt väder, växtsjukdomar, skadeinsekter eller annat. Även skador orsakade av vilt ersätts således i princip inom ramen för skördeskadeskyddet.

I skyddet ingår huvudparten av de grödor som odlas i det svenska lantbruket. Skyddet omfattar dock ej kokärter, åkerbönor, köksväxter, frukt, bär, m.m.

För skördeskadeskyddets syften har landet indelats i ca 420 skördeområden. Målet för indelningen har varit att avgränsa områden med så likartade förutsättningar för växtodling som möjligt.

För varje skördeområde fastställs årligen för var och en av de i skyddet ingående grödorna:

- a) Normskörd i kg/ha
- b) Aktuell skörd i kg/ha
- c) Normpris i kr/kg
- d) Aktuellt pris i kr/kg
- e) Skördevariation från år till år i kg/ha

Normskörden motsvarar den hektarskörd som man normalt kan räkna med inom området. Den bestäms med ledning av skördeuppgifter för en lång följd av år.

Skyddet avser kvantitativ och i stor utsträckning också kvalitativ skördenedsättning. Skador som inträffar efter det att skörden bärgats, dvs. lagringsskador beaktas inte. Skyddet avser inte de enskilda grödorna var för sig utan skörden i dess helhet på företaget. För att ersättning skall utgå räcker det inte att skörden av någon enstaka gröda har blivit dålig, utan den beräknade sammanlagda skörden på företaget måste vara avsevärt lägre än normalt.

Företagets skörderesultat beräknas med hjälp av skördevärden i kr/ha som fastställs områdesvis. Systemets utformning kräver ingen bedömning av om den enskilde företagaren har gjort vad han kunnat för att undvika skördeskador. Metoden medför emellertid också att enstaka företag eller grupper av företag kan drabbas av betydande skador utan att systemet träder i kraft.

I systemet ingår en självrisk. Den är det belopp som jordbrukaren själv får svara för vid inträffad skada. Självriskens varierar från gård till gård. Den är i genomsnitt för alla gårdar i landet 15,5 procent av normskördevärdet (värdet av en normalskörd). Normskördevärdet beräknas som ett för företaget gällande värde med ledning av områdesvis bestämda skördevariationer för varje gröda och av grödornas art och arealandel på företaget. Självriskens blir genom systemets uppbyggnad beroende av odlingsinriktningen. Ju mer ensidig och riskfylld odlingen är,

desto högre blir självriskan.

Skyddet bekostas av jordbrukarna och staten tillsammans. Jordbrukarnas tillskott, ca. 18 miljoner kronor per år, tas ut kollektivt dels genom avgifter på produktionen, dels genom medel som anslagits som ersättning till jordbruket med anledning av prisstoppet och livsmedelssubventionerna. En individuell premie anpassad efter den beräknade skaderisken för varje företag skulle vara lätt att räkna fram, men bl.a. med hänsyn till skyddets konstruktion och av administrativa skäl har man ansett att det är bättre att ta ut kollektiva avgifter. De insamlade medlen läggs till en särskild fond, skördeskadefonden. Staten betalar 30 miljoner kronor per år till fonden och svarar ensam för administrationskostnaderna för skördeskadeskyddet.

För komplettering av det områdesvisa skyddet finns behovsprövade bidrag. Två procent av för året utbetalade skördeskadeersättningar, dock minst 0,8 miljoner kronor, står till förfogande för behovsprövade bidrag. Dessa är avsedda för jordbrukare som drabbats av mycket allvarliga skördeskador, men som på grund av skördeskadeskyddets konstruktion eller brister i skyddet inte har fått någon ersättning eller endast har fått obetydlig ersättning.

Bestämmelserna om skördeskadeskyddet är föremål för översyn. Ett förslag med ändrade regler beträffande skördeskadeskyddets tillämpning kommer att framläggas under hösten 1979.

Som beredningen tidigare anfört bör skador orsakade av vilt inom vissa gränser tolereras utan att ersättning utgår. Ett nytt ersättningssystem bör ta hänsyn härtill.

En rimlig princip bör då vara att skada motsvarande en viss del av värdet på den produktion som är utsatt för skada skall tolereras utan ersättning. Med hänsyn härtill bör för varje företag alltid tillämpas en självrisk knuten till arealen åker vid företaget.

Ett nytt system bör också utformas så att det stimulerar jordbrukare att vidta viltskadeförebyggande åtgärder. Vid odling av jordbruksgrödor kan odlingen i viss utsträckning planeras på ett sådant sätt att skaderisken nedbringas. En strävan bör vara att odlingen av jordbruksgrödor skall ske på ett sådant sätt att skador i görligaste mån undviks. De möjligheter som föreligger omfattar inom vissa gränser grödval samt åtgärder som så långt möjligt tidigarelägger skörden. Dessa båda möjligheter skall här något kommenteras.

Grödvalet vid ett jordbruksföretag påverkas av ett flertal faktorer såsom företagets driftsinriktning, klimatiska förhållanden, markens egenskaper, hänsyn till växtföljdssjukdomar, skadegörare m.m. De flesta älgskador inträffar i havreodlingar men även grödor som oljeväxter, fodermärgkål och grönfoderraps skadas ibland. Vid starkt betestryck skadas även vete, korn och andra grödor.

Eftersom skadornas omfattning på havre är störst är möjligheterna att anpassa denna odling mest intressant. Havre utgör vid många företag en viktig del av foderproduktionen. Havre är dessutom en gröda med vissa positiva egenskaper från växtföljdssynpunkt, eftersom den inte angrips av samma växtföljdssjukdomar som korn och vete. Havre kan också odlas på jordar med lågt pH-värde och ger där bättre utbyte än korn och vete. Med hänsyn härtill är möjligheterna delvis begränsade då det gäller att inskränka på havreodlingen. Möjligheter till viss anpassning föreligger emellertid.

Förutsättningarna i olika typer av områden är starkt skiftande:

- I mera skogsdominerade bygder är älgskadorna ofta koncentrerade till vissa skiften. Växtföljdsproblem föranledda av växtsjukdomar är oftast inte så stora i sådana områden. Dessutom är vallodlingen ofta av relativt stor omfattning. I sådana områden föreligger möjligheter att reducera skadorna genom att havre så långt möjligt undviks på utsatta skiften. Det behöver emellertid inte innebära att havreodlingen måste minskas så att önskvärd foderproduktion ej kan upprätthållas. På vissa mulljordar med dåligt kalktillstånd kan det dock vara besvärligt att finna alternativa stråsådesgrödor. I den mån vall kan ifrågakomma, bör denna utnytt-

jas så långt som det är möjligt. Vissa kornsorter fördrar också dåligt kalktillstånd bättre än andra.

- Svårigheterna att anpassa havreodlingen med hänsyn till risken för älgskador torde av flera skäl vara något större i mera "jordbruksbetonade" mellanbygder. I sådana områden är kreaturlös drift utan vallar och med en växtodling mera inriktad på spannmåls- och delvis oljeväxtodling vanlig. Havren blir därför på dessa platser värdefullare från växtföljdssynpunkt. Samtidigt torde större andel av åkerarealen vara utsatt för risk för älgskador, särskilt i områden med omväxlande åker-, hag- och skogsmark. I sådana områden kan tillgången till föda på annan mark än åkermark också vara begränsad. Om älgstammen blir för kraftig får även skadorna stor omfattning. Älgarna betar därvid även på andra, normalt mindre attraktiva, grödor såsom oljeväxter och vete men även korn. Eftersom växtodlingsproduktionen oftast måste anses som primär i jämförelse med "älgproduktionen" måste älgstammens reglering här ägnas särskild omsorg.

- I utpräglade slättbygder torde problemen med älgskador på grödor vara mindre, eftersom älgen inte är lika talrik i sådana områden.

Åtgärder som innebär att skördetidpunkten tidigareläggs minskar risken för skador. En åtgärd är att valet av sort sker med hänsyn till mognadstidpunkt. Tidigt mognande sorter ger dock som regel lägre avkastning än senare mognande. Sortvalet av t.ex. havre blir därför en avvägning mellan hänsyn till risken för skador och till avkastningen.

Skördetidpunkten kan delvis påverkas också genom andra åtgärder. Skadекänsliga skiften bör sås så tidigt som möjligt. Även vid planering av skörd bör sådana skiften ges företräde.

I ett nytt ersättningssystem bör principen om vars och ens skyldighet att tåla vissa viltskador komma till uttryck på ett mera rättvisande sätt än vad som följer av den nuvarande bestämmelsen om självrisk. Samtidigt bör hänsyn tas till de två skadeförebyggande åtgärder som nyss nämnts. Detta har lett beredningen fram

till ett system med två komponenter dels en allmän självrisk, dels en grödsjälvrisk.

Självrisken bör inte som hittills låsas till ett för alla ersättningsfall lika stort penningbelopp. En regel om en allmän självrisk bör i stället grundas på att en skada motsvarande en viss andel av den för skada utsatta produktionen bör tålas utan ersättning. För det skadedrabbade företaget bör det följaktligen först beräknas ett totalt produktionsvärde för jordbruksgrödor. Detta värde kan tämligen enkelt beräknas om man nöjer sig med ett schablonvärde. Ett tillräckligt rättvisande värde bör vara företagets åkerareal multiplicerad med normskördevärdet för havre i det län företaget är beläget. Normskördevärdet fastställs årligen inom jordbrukets skördeskadeskydd. Den allmänna självrisken beräknas härefter som en viss procent av produktionsvärdet. För att förenkla tillämpningen kan den allmänna självrisken fastställas länsvis till ett avrundat hektarbelopp. Bestämmelsen om allmän självrisk bör kompletteras med en regel om en viss lägsta självrisk per år och företag.

Självrisksystemet bör emellertid också utnyttjas för att ytterligare öka jordbrukarnas intresse av att minska älgskadornas omfattning. Som tidigare har konstaterats kan skadorna nedbringas dels genom att produktionen generellt inriktas mot mindre skad känsliga grödor, dels genom att sådana grödor undviks på särskilt utsatta skiften. Betydelsen av en tidig skörd av känsliga grödor har också understrukits. För att stimulera till åtgärder av det slag som nämnts och eventuellt även till andra skadeförebyggande åtgärder bör särskilda självriskregler gälla för beteskänsliga grödor. Till sådana grödor bör räknas havre, blandsäd med havre, fodermärgkål och grönfoderraps. Den ökning av skaderisken som en odling av sådana grödor generellt sett innebär bör till en del bäras av företagaren själv. Därutöver bör företagaren ha att själv svara för en viss andel av den aktuella skadan. När skada inträffat på någon av de nämnda beteskänsliga grödorna bör en grödsjälvrisk beräknas på följande sätt. Först beräknas det totala värdet den beteskänsliga grödan vid företaget skulle ha haft i oskadat skick. En viss procent av detta värde bör utgöra

en första del av självriskbeloppet. När skadans värde har fastställts och det nyssnämnda självriskbeloppet frånräknats återstår ett skadevärde som läggs till grund för beräkning av den andra delen av självrisken. Den bör som nämnts utgöra ett visst procenttal av det återstående skadevärdet.

Har skadan drabbat olika slag av beteskänsliga grödor beräknas grödsjälvrisk och ersättning för varje gröda för sig och summeras. Skulle tillämpningen av reglerna om grödsjälvrisk ge en lägre självrisk än vad som följer av reglerna om allmän självrisk skall i stället de sistnämnda reglerna tillämpas.

För icke beteskänsliga grödor tillämpas ingen grödsjälvrisk.

Beredningen har för såväl den allmänna självrisken som grödsjälvrisken övervägt tre olika nivåer.

Alt. 1. Den allmänna självrisk utgör två procent av företags produktionsvärde för jordbruksgrödor framräknat på underlag av normskördevärdet för havre i det aktuella länet, dock lägst 500 kronor.

Grödsjälvrisk innebär att från skadans värde avräknas dels fem procent av den beteskänsliga grödans totala oskadade värde, dels 25 procent av det återstående skadevärdet.

Exempel på beräkning av självrisk och ersättning då en gröda är skadad:

Exempel 1.

Företaget omfattar 25 ha åker och man odlar 6 ha havre, 7 ha korn och 12 ha vall.

Skördenivån på företaget är sådan att den beteskänsliga grödan (havregrödan) har ett värde av 2 500 kr/ha i oskadat skick.

Havregrödan är skadad av älg till 50 procent på 2 ha. Skadevärdet är därför 2 500 kr. ($50/100 \times 2 \times 2\,500$).

Normskördevärdet för havre i länet är 2 100 kr/ha.

Allmän självrisk beräknas enligt följande:

1. $2/100 \times 2\,100 \text{ kr} = 42 \text{ kr}$, avrundas till 40 kr/ha
2. $25 \text{ ha} \times 40 \text{ kr} = \underline{1\,000 \text{ kr}}$

Grödsjälvrisk beräknas enligt följande:

1. $5/100 \times 6 \text{ ha} \times 2\,500 \text{ kr} = 750 \text{ kr}$
2. $25/100 (2\,500 \text{ kr} - 750 \text{ kr}) = 437,50 \text{ kr}$
3. $750 \text{ kr} + 437,50 \text{ kr} = \underline{1\,187,50 \text{ kr}}$

Reglerna för grödsjälvrisk skall tillämpas eftersom de ger den högsta självrisk. Skadeersättning skall följaktligen utgå med 1 312,50 kr ($2\,500 \text{ kr} - 1\,187,50 \text{ kr}$).

Exempel på beräkning av självrisk och ersättning då två grödor är skadade.

Exempel 2.

Företaget omfattar 40 ha åker och man odlar 10 ha havre, 5 ha höstvetete och 25 ha övriga grödor.

Skördenivån på företaget är sådan att den beteskänsliga grödan (havregrödan) har ett värde av 2 500 kr/ha i oskadat skick och

höstvetegrödan har ett värde av 3 500 kr/ha i oskadat skick.

Havregrödan är skadad av älg till 40 procent på 2 ha. Skadevärdet för den grödan är därför 2 000 kr. ($40/100 \times 2 \times 2500$ kr).

Höstvetegrödan är skadad av älg till 10 procent på 2 ha. Skadevärdet för den grödan är därför 700 kr. ($10/100 \times 2 \times 3500$ kr).

Normskördevärdet för havre i länet är 2 100 kr/ha.

Allmän självrisk beräknas enligt följande:

1. $2/100 \times 2100$ kr = 42 kr, avrundas till 40 kr/ha
2. 40 ha x 40 kr = 1 600 kr

Grödsjälvrisk beräknas enligt följande:

1. $5/100 \times 10$ ha x 2 500 kr = 1 250 kr
2. $25/100 (2000 - 1250)$ kr = 187,50 kr
3. 1 250 kr + 187,50 kr = 1 437,50 kr

Allmän självrisk skall tillämpas eftersom det ger den högsta självrisken. Skadeersättning skall följaktligen utgå med 1 100 kr (2 000 kr + 700 kr - 1 600).

Alt. 2. Den allmänna självriskén utgör 1,5 procent av företagets produktionsvärde, dock lägst 500 kronor.

Grödsjälvriskens procenttal bestäms till 4 respektive 20 procent.

Insatta i exempel 1 innebär dessa procenttal följande

Allmän självrisk beräknas enligt följande:

1. $1,5/100 \times 2\ 100\ \text{kr} = 31,50\ \text{kr}$ avrundas till 30 kr/ha
2. $25\ \text{ha} \times 30\ \text{kr} = \underline{750\ \text{kr}}$

Grödsjälvrisk beräknas enligt följande:

1. $4/100 \times 6\ \text{ha} \times 2\ 500\ \text{kr} = 600\ \text{kr}$
2. $20/100 (2\ 500\ \text{kr} - 600\ \text{kr}) = 380\ \text{kr}$
3. $600\ \text{kr} + 380\ \text{kr} = \underline{980\ \text{kr}}$

Reglerna för grödsjälvrisk skall tillämpas eftersom de ger den högsta självriskén. Skadeersättning skall följaktligen utgå med 1 520 kr (2 500 kr - 980 kr).

Insatta i exempel 2 innebär procenttalen följande

Allmän självrisk beräknas enligt följande:

1. $1,5/100 \times 2\ 100\ \text{kr} = 31,50\ \text{kr}$ avrundas till 30 kr/ha
2. $40\ \text{ha} \times 30\ \text{kr} = \underline{1\ 200\ \text{kr}}$

Grödsjälvrisk beräknas enligt följande:

1. $4/100 \times 10\ \text{ha} \times 2\ 500\ \text{kr} = 1\ 000\ \text{kr}$
2. $20/100 (2\ 000\ \text{kr} - 1\ 000\ \text{kr}) = 200\ \text{kr}$
3. $1\ 000\ \text{kr} + 200\ \text{kr} = \underline{1\ 200\ \text{kr}}$

Allmänna självriskén är i detta fallet lika hög som grödsjälvriskén, dvs. 1 200 kr. Ersättning skall utgå med 1 500 kr (2 000 kr + 700 kr - 1 200 kr).

Alt. 3. Den allmänna självriskén utgör 1 procent av företagets produktionsvärde, dock lägst 500 kronor.

Grödsjälvriskén bestäms till 3 respektive 15 procent.

Insatta i exempel 1 innebär procenttalen följande

Allmän självrisk beräknas enligt följande:

1. $1/100 \times 2\ 100\ \text{kr} = 21\ \text{kr}$ avrundas till 20 kr/ha
2. $25\ \text{ha} \times 20\ \text{kr} = \underline{500\ \text{kr}}$

Grödsjälvrisk beräknas enligt följande:

1. $3/100 \times 6\ \text{ha} \times 2\ 500\ \text{kr} = 450\ \text{kr}$
2. $15/100 \times (2\ 500\ \text{kr} - 450\ \text{kr}) = 307,50\ \text{kr}$
3. $450\ \text{kr} + 307,50\ \text{kr} = \underline{757,50\ \text{kr}}$

Reglerna för grödsjälvrisk skall tillämpas eftersom de ger den högsta självriskén. Skadeersättning utgår följaktligen med 1 742,50 kr (2 500 kr - 757,50 kr).

Insatta i exempel 2 innebär procenttalen följande:

Allmän självrisk beräknas enligt följande:

1. $1/100 \times 2\ 100\ \text{kr} = 21\ \text{kr}$ avrundas till 20 kr/ha
2. $40\ \text{ha} \times 20\ \text{kr} = \underline{800\ \text{kr}}$

Grödsjälvrisk beräknas enligt följande:

1. $3/100 \times 10\ \text{ha} \times 2\ 500\ \text{kr} = 750\ \text{kr}$
2. $15/100 \times (2\ 500\ \text{kr} - 750\ \text{kr}) = 187,50\ \text{kr}$
3. $750\ \text{kr} + 187,50\ \text{kr} = \underline{937,50\ \text{kr}}$

Grödsjälvrisk skall tillämpas eftersom det ger den högsta självriskén. Skadeersättning skall följaktligen utgå med 1 762,50 kr (2 000 kr + 700 kr - 937,50 kr).

Utfallet av de olika alternativen har ytterligare analyserats för olika företagsstorlekar. Resultatet redovisas i bilaga sid 159-163.

Enligt beredningens mening bör självrisknivån bestämmas enligt alternativ 1. De i detta alternativ tillämpade procenttalen synes väl motsvara syftet att motivera företagaren att vidta skadeförebyggande åtgärder, utan att han själv får stå för en oskäligt stor del av kostnaderna. Den föreslagna självrisknivån medför även att mindre betningsskador inte kommer att anmälas för värdering. Det bör också framhållas att den här föreslagna självrisknivån ligger betydligt under den nivå som tillämpas i det allmänna skördeskadeskyddet (sid 121). Om man i stället beslutar sig för att använda alt. 2 eller alt. 3 eller någon kombination av de tre alternativen innebär emellertid inte detta någon principiell ändring av det föreslagna självrisksystemet.

En inte oväsentlig fördel med det självrisksystem som föreslås, är att systemet i viss utsträckning bidrar till att korrigera eventuella felbedömningar vid skaderegleringen. En felbedömning av skördenivån på företaget ger ett för högt eller ett för lågt skadevärde. Felbedömningen kommer emellertid också att påverka grödsjälvrisk. När felbedömningen medför ett för högt skadevärde ökar också grödsjälvrisk, liksom den minskar vid ett för lågt skadevärde.

Enligt nuvarande ordning erhåller skadelidande ersättning för värderingskostnader om skadeersättning beviljas. Beredningen föreslår att ersättning för värderingskostnaden alltid skall utgå då skadans värde överstiger den allmänna självrisk, även om ersättning inte utgår på grund av att grödsjälvrisk är större än den allmänna självrisk.

För att förhindra att ersättning utgår i fall då odling av visst slag uppenbart anlagts som fodergröda för vilt eller för att locka vilt bör ersättning kunna vägras även om skadan överstiger företagets självrisk. För att ersättning skall utgå skall vidare skadan vara anmäld senast vid den tidpunkt under det aktuella året när ifrågavarande gröda normalt är inbärgad på den ort där skadan inträffat.

Arealgränser

Nuvarande ersättningsregler medför att företag med mer än 60 hektar odlad jord som regel måste tolerera skador utan ersättning. Vid olika tillfällen har i framställningar till riksdag och regering hemställts att den övre arealgränsen för rätt att erhålla ersättning för älgbetning måtte slopas. Av beredningen och naturvårdsverkets arbetsgrupp gjorda beräkningar ger vid handen att om skadefrekvensen för de fastigheter som ligger ovanför arealgränsen motsvarar den som är aktuell för nu ersättningsberättigade fastigheter, kommer ersättningsbeloppen för betningsskador av älg - om man behåller den nuvarande självriskan - teoretiskt att kunna öka med maximalt 80 procent. Betningsskador - särskilt av älg - förekommer dock i mindre utsträckning i de utpräglade jordbruksområden där de större jordbruksfastigheterna oftast återfinns. Med hänsyn härtill kan ersättningsanspråken på grund av eventuellt avskaffad arealgräns förväntas öka betydligt mindre. Den föreslagna självriskan medför också att den skada som en fastighet omfattande mer än 60 hektar åker måste tåla utan ersättning kommer att ligga ganska högt. I dagsläget utgör den allmänna självriskan enligt föreslaget system minst 2 400 kr. (60 ha x 40 kr/ha¹). Beredningen föreslår att den nu gällande övre arealgränsen slopas, men föreslår samtidigt införande av en nedre arealgräns om två hektar för att ersättning skall kunna utgå. Två hektar gäller också som lägsta gräns för att ett jordbruksföretag skall kunna erhålla ersättning från skördeskadeskyddet.

Kronvilt och dovvilt

För skador på gröda som orsakats av kronvilt eller dovvilt utgår normalt ingen ersättning. Regler om sådan ersättning finns bara såvitt gäller skada av kronvilt inom kronhjortsreservatet i Skåne. För dessa skador utgår ersättning enligt kungörelsen (1970:890) om ersättning för skada av kronhjort m.m.

1) 40 kr/ha = 2 procent av normskördevärdet per hektar i alt. 1.

På många platser förekommer älg tillsammans med endera kronvilt eller dovvilt eller båda arterna samtidigt. Detta kommer också att bli allt vanligare i och med att antalet kronvilt och dovvilt ökar. De betningsskador på grödor som dessa arter förorsakar är mycket svåra att skilja från betningsskador av älg. Ofta kan det vara helt omöjligt att avgöra hur stor del av en betningsskada på t.ex. havre som skall hänföras till älg och ersättas ur älgskadefonden och hur stor del som orsakats av kron- eller dovvilt och därför enligt nuvarande bestämmelser inte är ersättningsgrundande. Beredningen föreslår därför att betningsskador av kron- och dovvilt i ersättningshänseende jämställs med skador orsakade av älg.

De betningsskador som dovvilt och framför allt kronvilt orsakar avviker i några fall från skador orsakade av älg. Flockar av dovvilt väljer ibland dag- eller nattlega i sädesfält och kan då trampa eller ligga ned säden. Kronvilt kan orsaka skador på potatisodlingar eller sparka upp potatis lagrad i stukor. I det senare fallet kan frostskadorna bli omfattande. Inom de områden där kronvilt förekommer bör potatis medräknas bland de beteskänsliga grödorna. Grödsjälvriskens bör även omfatta den potatis som lagras i stukor.

De skador som orsakas av rådjur på jordbruksgröda är som redovisats i avsnitt 2.2.15 begränsade. Beredningen har därför inte ansett att det finns skäl att ta med betningsskador av rådjur i det föreslagna ersättningssystemet. En påtaglig risk finns därtill att kostnaderna för administrationen skulle komma att bli högre än de inkomster en avgift för fällda rådjur skulle inbringa.

Skadevärderingen

Värdering av skador bör utföras av värderingsmän utsedda av länsstyrelsen. Tillämpningsanvisningar för värderingen bör utfärdas av naturvårdsverket efter samråd med lantbruksstyrelsen. Värderingsmännens uppgifter i det föreslagna systemet blir att bestämma skadad areal, skatta skadeprocent samt skördenivå på motsvarande oskadad gröda. Uppgifter om skördenivån används dels

vid beräkning av skadans omfattning och värde, dels vid beräkning av grödsjälvrisk för beteskänsliga jordbruksgrödor. Värderingsmännen skall vidare inhämta uppgift från företagaren om brukningsenhetens totala areal av skadade beteskänsliga jordbruksgrödor. Uppgifter om totalareal samt areal för olika grödor lämnar lantbrukarna årligen till lantbrukets företagsregister. Länsstyrelsen bör få möjlighet att kontrollera lämnade uppgifter.

Det föreslagna ersättningssystemet kommer, i den del som rör självrisk, att innebära regler som är mera komplicerade än de nuvarande. Den nackdel som följer av detta bör emellertid inte överdrivas. Den enskilde företagaren bör utan större svårigheter kunna räkna fram den allmänna självrisk som gäller för hans företag. Det finns också anledning att framhålla de fördelar som följer av relativt precisa regler. Utrymmet för skönsmässiga bedömningar minskar och därmed förbättras förutsättningarna för en enhetlig bedömning samtidigt som värderingsmännens arbete underlättas.

Fördelar med det föreslagna systemet

Det av beredningen föreslagna självrisksystemet har bl.a. följande fördelar:

- Småskador vars handläggning kostar mer än skadans hela värde kommer sannolikt inte att anmälas.
- Den skadehotade kan ungefärligt beräkna hur stor del av skadevärdet han själv kommer att bära.
- Den skadehotade motiveras därigenom att vidta rimliga skadeförebyggande åtgärder.
- Självrisk och ersättning anpassas till brukningsenhetens och den skadade grödans skördevärde och den skadade grödans beteskänslighet.
- Ev. felskattningar i fråga om skördeutfall och skadans omfattning korrigeras i viss utsträckning genom det föreslagna systemet.
- Problemet att särskilja skador orsakade av endera älg, kronvilt eller dovvilt försvinner.
- Den övre arealgränsen, 60 ha åker eller annan mark utöver 200 ha, som numera inte har någon saklig grund, slopas.

Arrendatorernas situation

En betydande del av den svenska åkerjorden brukas av arrendatorer. Dessa har ofta inte jakträtten på den jord de brukar eller på den övriga mark som tillhör arrendefastigheten. De har således inte möjlighet att tillgodogöra sig avkastningen av de viltstammar som finns på fastigheten och de saknar också möjlighet att genom egen jakt reglera viltstammarnas storlek och därmed viltskadornas omfattning.

Beredningen har övervägt olika alternativ för att inom ramen för det föreslagna ersättningsystemet ta särskild hänsyn till arrendatorerna. Vid prövningen av olika alternativ har emellertid beredningen inte funnit någon lösning som tillgodoser önskemålet att ge arrendatorerna särskild kompensation för viltskador utan att det samtidigt skapas omotiverade och orättvisa skillnader mellan arrendegårdar och fastigheter som brukas av ägaren själv. I ett sådant system måste också åtskillnad göras mellan jordbruksarrendatorer med respektive utan jakträtt. Olika bestämmelser om ersättning för viltskador på arrendegårdar respektive fastigheter som brukas av ägaren själv skulle komplicera ersättningsystemet och kanske t.o.m. i vissa fall inbjuda till skentransaktioner.

Beredningen anser att övervägande skäl talar för att frågan om särskild kompensation för eventuella viltskador regleras direkt mellan markägare och arrendator när arrendeavtalet och då också avtal om arrendebeloppets storlek träffas. Är det fråga om förlängning av ett arrendeavtal kan parterna, om de är oense, låta arrendenämnden pröva frågan. Om viltskadornas omfattning senare skulle visa sig större än vad arrendatorn rimligen kunde räkna med vid avtalets slutande eller om skadorna avsevärt förvärras under löpande arrendeperiod har arrendatorn möjlighet att påkalla en prövning av arrendevillkoren med stöd av den s.k. generalklausulen i 36 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen). Sådant prövning kan påkallas när som helst under arrendeperioden. Detta gäller självfallet också nu löpande arrenden. Om parterna inte kan enas kan tvisten hänskjutas till prövning av fastighetsdomstolen.

Älgskadefonderna, avgifter m.m.

Gällande bestämmelser om älgskadefonder återfinns i kungörelsen (1965:260) om älgavgift m.m. I denna författning föreskrivs bl.a. att för fälld älg skall älgavgift utges med belopp som årligen fastställs av naturvårdsverket. Avgifterna är olika för vuxna djur respektive kalvar. Avgiftsnivåerna varierar också mellan olika delar av landet. De avgifter som inflyter inom ett län bildar en älgskadefond som förvaltas av länsstyrelsen. För länen finns en gemensam regleringsfond som förvaltas av kammarkollegiet. Varje länsälgskadefond inbetalar årligen en viss andel av influtna avgifter till den centrala regleringsfonden.

Enligt beredningens mening bör avgifter för fällda älgar samt fällt kron- och dovvilt betalas till samma fond. Bestämmelser om avgifter för fällda älgar och fällt kronvilt finns redan. Dessa bestämmelser måste samordnas och kompletteras med bestämmelser om avgifter för fällt dovvilt. Eftersom avgifter för fällda älgar och ersättningar för älgskador klart kommer att dominera både intäkter och utgifter, bör fonden liksom hittills kunna benämnas älgskadefonden.

Beredningen föreslår att betningsskador på jordbruksgrödor inom kronhjortsreservatet i Skåne i ersättningshänseende jämföras med skador orsakade av älg, kronvilt samt dovvilt i övriga delar av landet. För att täcka de ersättningsanspråk som i anledning härav kommer att riktas mot älgskadefonderna i Kristianstads och Malmöhus län bör dessa fonder av allmänna medel över naturvårdsverkets budget tillföras ett belopp motsvarande de ersättningsgilla skador som orsakats av kronvilt på gröda inom kronhjortsreservatet.

För produktion av kött men även för att skapa jakttillfällen sker uppfödning framför allt av dovvilt men även av kronvilt inom hägn. Även älgar kan förekomma inom dessa hägn. Under försättning att hägnen är så konstruerade att djuren inte fritt kan passera ut eller in får jakt efter dessa djur bedrivas inom hägnet under hela året. För älg och kronvilt som fälls inom hägn

betalas f.n. samma avgift som om djuren fällts under jakt utanför hägnet. En tendens finns att det byggs allt fler hägn med huvudsaklig inriktning mot köttproduktion genom uppfödning av hjortvilt. En arbetsgrupp inom naturvårdsverket har i en rapport Vilthägn (SNV PM 1130) behandlat problem som kan följa av en sådan utveckling. Bl.a. förordar arbetsgruppen skärpt lagstiftning avseende vilthägn. Så skulle exempelvis krävas anmälningskyldighet för befintliga hägn och tillståndsplikt för uppförande av nya hägn.

Den produktion av jordbruksgrödor och skog som sker inom hägnet kommer i stor utsträckning att tas i anspråk som foder åt de inhägnade djuren. För skador på skog och gröda som dessa djur orsakar inom hägnet bör ingen ersättning utgå. Mot bakgrund härav samt med hänsyn till att medel ur älgskadefonderna endast i begränsad utsträckning användes till ändamål som gagnar hägnägarna bör dessa också befrias från skyldigheten att betala avgifter till älgskadefonden. En förutsättning för avgiftsbefrielse är dock att hägnen är uppförda i enlighet med naturvårdsverkets föreskrifter om vilthägn inom vilka jakt får bedrivas under hela jaktåret utan hinder av bestämmelserna i jakttidsförordningen.

Ersättningsbeloppen för älgskador på gröda varierar kraftigt mellan olika län. Av de sammantagna belopp som utbetalats i riket under åren 1975-1977 erhöll Västmanland ca 26 procent, Södermanland ca 12,5 procent, Östergötland, Kronoberg, Halland och Närke, där ersättningsbeloppen var ungefär likvärdiga, erhöll tillsammans knappt 30 procent. Övriga län delade på återstående ca 30 procent. Från och med Kopparbergs och Gävleborgs län och norrut var ersättningsbeloppen mycket små. I de fyra nordligaste länen utbetalades inga ersättningar.

I några län räcker inte länsälgskadefonderna till för att betala godkända ersättningskrav. Bidrag har då, efter framställning till regeringen, erhållits från den centrala älgskaderegleringsfonden.

Beredningen har diskuterat olika alternativ till älgskadefondernas organisation och förvaltning.

Beredningen avser att senare - i sitt huvudbetänkande - lägga fram ett förslag vari bl.a. frågan om finansiering av olika kostnader som hör samman med viltet, viltvården och jakten kommer att behandlas. Med hänsyn härtill är beredningen inte beredd att f.n. föreslå någon ändring av bestämmelserna om älgskadefonder utan förordar att nuvarande bestämmelser tills vidare bibehålls. Beredningen vill dock redovisa några olika handlingsvägar som utöver nuvarande ordning i det fortsatta arbetet kan stå till beredningens och de beslutande instansernas förfogande.

a) En för hela riket gemensam älgskadefond kan skapas för älgvården vari inbegrips ersättning för skador enligt fastställda regler. Detta innebär att länsälgskadefonderna slopas. Den avgift som skall inbetalas för fällda djur fastställs då av naturvårdsverket. Olika avgifter bör gälla för vuxet djur respektive kalv, men i övrigt bör man eftersträva så enhetliga avgifter som möjligt för hela landet. Den centrala älgskadefonden svarar i detta alternativ för de kostnader som tidigare åvilat länsälgskadefonderna och centrala älgskaderegleringsfonden. Beslut om bidrag ur fonden fattas av statens naturvårdsverk efter samråd med berörda myndigheter och organisationer.

b) En decentralisering sker av ansvar och beslutanderätt. Länsälgskadefonderna och en central älgfond bibehålls men länsstyrelserna fastställer själva den avgift som skall inbetalas till länsälgskadefonderna för fällda djur. Länsstyrelserna skall i detta alternativ anpassa avgifterna så att de motsvarar de ersättningar och bidrag som det åligger länsälgskadefonderna att betala. Länsälgskadefonden betalar ersättningar för ersättningsgilla betningsskador av älg, kronvilt och dovvilt, kostnader för älgjaktens organisation inom länet, kostnader för älginventeringar, bidrag till uppförande av älgskyttebanor samt vissa andra kostnader som sammanhänger med viltvården inom länet. Beslut om utbetalningar ur länsälgskadefonderna fattas av respektive länsstyrelse inom vissa givna ramar. Avgifter till den centrala älgfonden betalas i detta alternativ för varje fälld älg inom riket. Avgifternas storlek fastställs av naturvårdsverket. Medel ur den

centrala älgfonden används för gemensamma kostnader för vården av den svenska älgstammen. Ur den centrala fonden bör länsälgskadefonderna kunna låna medel för att täcka underskott som uppstår under år med särskilt svåra betningsskador. Endast i undantagsfall bör regeringen kunna besluta att bidrag skall utgå ur centrala älgfonden för att täcka underskott i länsälgskadefonder.

Beredningen vill dock som redan framhållits inte föregripa de ställningstaganden som skall göras i samband med det kommande huvudbetänkandet utan förordrar tills vidare oförändrad ordning.

7.6.2 Skador av älg, kronvilt och dovilt på trädgårdsodling

Skador orsakade av älg på yrkesmässigt bedrivna trädgårdsodling, ersätts enligt bestämmelserna i kungörelsen (1965:260) om älgavgift m.m. Till trädgårdsodling räknas även plantskola för fruktträd eller andra trädgårdsväxter. Bestämmelserna om skadevärdering, beräkning av ersättning och självrisk överensstämmer i tillämpliga delar med de som gäller för älgskada på gröda.

Antalet skador i yrkesmässigt bedrivna trädgårdsodlingar orsakade av älg, kronvilt och dovilt är fåtaliga. I trädgårdsodlingar torde det vara svårare än inom jordbruket att genom anpassning av växtodlingen ytterligare reducera antalet skadefall. Åtgärder för att undvika skador i sådana odlingar måste i högre grad än inom jordbruket inriktas på att förlägga odlingarna till icke skadekänsliga områden. Kraven på andra skadeförebyggande åtgärder bör dock kunna sättas högre än inom jordbruket, eftersom det här i regel är frågan om odlingar som till ytan är begränsade. För odlingar belägna i skadekänsliga områden kan det bli nödvändigt att inhägna odlingen för att undvika skada. Ofta ligger också dessa odlingar i nära anslutning till bebyggelse. Viltbetning kan normalt mycket snabbt upptäckas och de åtgärder som är nödvändiga snabbt vidtas.

Ersättning för skada på trädgårdsodling bör kunna utgå till företag för yrkesmässigt bedriven trädgårdsodling då företaget omfattar minst 200 under glas eller plast eller minst 2 500 m² frilandsareal. Självrisken bör liksom beträffande jordbruksgrödor bestå dels av en allmän självrisk, dels av en särskild självrisk. Den allmänna självrisken bör fastställas till 250 kronor per hektar, dock lägst 500 kronor per företag och år. Den särskilda självrisken bör gälla alla grödor och utgöra 30 av skadevärdet.

Vid framräkning av ersättningsbeloppet tillämpas det högsta självriskebeloppet.

I överensstämmelse med vad som föreslagits för jordbrukets del har de föreslagna självrisken utformats på grundval av principen att var och en skall utan ersättning tåla viss skada förorsakad av vilt och med syftet att genom självrisken utformning och storlek motivera företagaren att vidta rimliga skadeförebyggande åtgärder.

7.6.3 Skador av älg, kronvilt och dovvilt på skog

Normalt utgår inte någon ersättning för skador på skog orsakade av älg, kronvilt och dovvilt. Ett undantag utgör dock skador på skog orsakade av kronvilt inom kronhjortsreservatet i Skåne. Ersättning för sådana skador lämnas enligt bestämmelserna i kungörelsen (1979:890) om ersättning för skada av kronhjort m.m.

Skador på skog orsakade av älg, kronvilt och dovvilt är omfattande och tenderar att öka. Som redovisats i kap. 1 har länsstyrelsen och skogsstyrelsen i Västerbottens län hemställt att ersättning för skador på skog orsakade av älg skall kunna utbetalas.

De skador på skog som orsakas av älg, kronvilt och dovvilt har utförligt redovisats i avsnitten 2.2.13, 2.2.14 och 2.2.16. Skadorna består främst i betning och nedbrytning av ungskog. Dessutom förekommer barkgnag på äldre träd, samt fejningskadorna. Skadorna resulterar i försening av tillväxten, minskat timmerutbyte och kvalitetsnedsättning på virket. I undantagsfall kan skadorna i plant- eller ungskogsbestånd ha varit så omfattande att det är nödvändigt att göra en röjning och nyplantering. Vissa skador kan också uppstå genom betning i fröplantage

Beredningen har vid sina överväganden av problemet med betnings-skador på skog förorsakade av älg, kronvilt och dovvilt grundat sitt ställningstagande bl.a. på följande omständigheter:

- Skogslandskapet är älgens naturliga miljö och är huvudsaklig uppehållsplats även för kron- och dovvilt.
- Den skada älg, kronvilt och dovvilt orsakar på plantskog påverkar främst utbytet vid slutavverkningen om 50-100 år. Hur mycket betningen faktiskt påverkar den slutliga avkastningen är mycket svårt, kanske rent av omöjligt, att beräkna. Till synes mycket svåra betningsskador kan redan några år senare vara svåra att upptäcka.
- Skogsägarna, som också är jakträttsinnehavare på av dem ägda marker, kan genom åtgärder i skogsbruket och insatser riktade mot älgstammen påverka betningsskadornas omfattning. Älgen är normalt tämligen lokaltrogen och genom jakt kan man beskatta de skadevållande djuren. Genom samordnad beskattning över stora arealer kan vidare älgstammens numerär minskas om så erfordras med hänsyn till skogsskadorna. Undantag härvidlag utgör de älgar som vandrar mellan sommar- och vinterbeteslanden i Norrland. Dessa vandringar är troligen mycket omfattande och älgar från synnerligen vidsträckta sommarbetesområden samlas vintertid till begränsade - ofta skadekänsliga tallskogsområden.
- Jakträttsinnehavaren kan efter framställning erhålla tillstånd att fälla skadegörande älg även under tid då den annars är fridlyst.
- Älgens betning av lövsly kan minska närings- och utrymmeskonkurrensen för de ekonomiskt mer värdefulla barrskogsplantorna och får då ett positivt värde för skogsägaren.
- Avkastningen av framför allt älgjakten uppgår till betydande värden. En del av betningsskadorna på skog bör ses som en produktionskostnad för att få fram denna avkastning.

- Värdet av betningsskadorna på en skogsfastighet är normalt lågt jämfört med det totala skogsproduktionsvärdet på samma fastighet. Skadevärdet torde i allmänhet komma att ligga inom den självrisk som borde gälla för skogsbruket i ett ersättningssystem motsvarande det system beredningen föreslagit ifråga om ersättning för viltskador inom jordbruket.

Mot bakgrund av dessa konstateranden vill beredningen nu inte föreslå några bestämmelser om generell ersättning för betningsskador på skog. Beredningen är emellertid medveten om att det kan förekomma särskilda fall när det framstår som orimligt att den enskilde markägaren ensam skall bära den förlust som kan orsakas av hård betning. Så kan exempelvis vara fallet när betningsskador föranleder en betydande hjälpplantering eller då totalskada uppstår på plantskog. Ersättning torde närmast komma i fråga till skogsägare med relativt små markinnehav inom sådana områden där koncentration av älg förekommer under vintern. Betydande skador på skog, framför allt gran, kan också förorsakas av kronvilt. Även i vissa sådana fall borde ersättning kunna komma i fråga. När särskilda skäl så motiverar skall ersättning efter framställning till och beslut av regeringen kunna lämnas. Ersättningarna belastar respektive läns älgskadefond. Samma principer som föreslås i avsnittet 7.6.6 bör i tillämpliga delar tillämpas vid bedömningen av om ersättning skall utgå eller ej.

De senaste årens snabba - och fortfarande pågående - ökning av älgstammen påverkar givetvis betningsintensiteten och därmed också betningsskadorna på skogen. För att få en säkrare uppfattning om hur skadebilden förändras pågår undersökningar på olika platser i landet. Några av dessa undersökningar har redan redovisats och ytterligare material förväntas. När resultaten av dessa undersökningar blivit tillgängliga och utvärderats kan det finnas skäl att till förnyad prövning ta upp frågan om betesskador på skog.

7.6.4 Vissa rovdjur

Som redovisats i kap. 5 sker en viss, om än långsam ökning av tillgången på björn, varg, järv och lo. Samtidigt sker en spridning

till nya områden. Utvecklingen kommer att påverka ersättningsanspråken för rovdjursrivna tamdjur.

Ersättningsbestämmelserna har tidigare redovisats i avsnitt 4.2.1. I sammandrag innebär bestämmelserna att om tamdjur dödas eller skadas genom angrepp av björn, varg, järv, lo eller örn utgår ersättning av statsmedel till tamdjurets ägare, i regel dock endast om djuret återfunnits. För ren som ej kunnat hänfö-
ras till särskild ägare utgår ersättning till den sameby inom vilkens område djuret återfunnits. Ersättning utgår inte om skadan beror på uppenbar vårdslöshet vid bevakning av tamdjuret eller om det släppts ut på bete inom område där det ej får beta.

Ersättningsbeloppen för ren - med olika belopp för vaja, tjur och kalv - fastställs av naturvårdsverket för ett år i sänder. För varje rovdjursriven ren erhåller vidare den sameby inom vars områden renen har påträffats ersättning för olägenhet för renskötseln med ett belopp som också fastställs av naturvårdsverket. För får som försvunnit efter angrepp av rovdjur, erhåller ägaren ersättning dels för fåret, dels för det merarbete som förorsakats av angreppet.

Ersättningsanspråk för rovdjursrivna tamdjur prövas av länsstyrelserna i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län för skada inom respektive län och av naturvårdsverket för skada i landet i övrigt.

Behandlingen av ersättningsframställningar tar ofta relativt lång tid och är arbetskrävande för berörda myndigheter. Det gällande ersättningssystemet motiverar därtill knappast djurägaren att vidta några mer omfattande skadeförebyggande åtgärder. För att åstadkomma en sådan effekt borde systemet kompletteras med någon form av självrisk eller med andra regler som stimulerar till åtgärder för att begränsa skadorna. Av intresse kan i detta sammanhang vara det förslag till ersättning som utarbetats i Norge och som redovisats i avsnitt 6.3.

Ersättningssystemet bidrar inte heller till att minska det motstånd som finns bland tamdjursägarna inom de aktuella områdena mot önskemålen att öka individantalet av exempelvis varg och järv. Även om de skador som orsakas på tamdjur av ökande rovviltstammar kan kompenseras genom ersättningar kommer detta troligen inte att vara tillräckligt för att ändra inställningen till rovviltet. Ett förbättrat ersättningssystem grundat på en god kännedom om antalet rovdjur och hur mycket det kostar att hålla dem skulle kunna medverka till att åstadkomma en försonligare inställning.

F.n. pågår forskning om de olika rovdjuren. Varg och järv studeras i ett forskningsprojekt lokaliserat till Norrbotten och Jämtland. Inom projektet söker man dels ta reda på hur många djur det finns av respektive art, deras reproduktionsförmåga och hur populationerna utvecklas, dels kartlägga deras levnadsvanor och jaktbeteende och vilken betydelse de har som predatorer och skadevällare för rennäringen.

Även inom den s.k. Förlustundersökningen, genom vilken man söker kartlägga olika orsaker som medverkar till förluster inom en renstam, ingår rovdjurens påverkan som ett delprojekt.

Lodjuren har studerats under ett antal år, dels i hägn på Tove-torp vid Öster-Malma och på Grimsö, dels i frihet genom mycket omfattande spårningar i Gävleborgs län. Undersökningen har bl.a. sökt kartlägga lodjurets betydelse som predator och lodjurets bytesutnyttjande.

Björnstammen har tidigare inventerats. Spårningsundersökningar är ifråga om björn svårare att genomföra, eftersom björnen ligger i ide under vinterperioden och spårning på barmark kräver andra resurser än man hittills haft tillgång till.

Det nuvarande ersättningssystemet för rovdjursskador på tamdjur är som beredningen redovisat ovan inte tillfredsställande. Det finns skäl att överväga huruvida en genomgripande förändring av ersättningssystemet bör ske. Ett förslag till sådan förändring bör

emellertid ske i samband med beredningens huvudbetänkande, i anslutning till att den framtida utvecklingen av olika viltstammar behandlas. I beslut den 20 april 1979 har regeringen också uppdragit åt statens naturvårdsverk att efter samråd med lantbruksstyrelsen och Svenska Samernas Riksförbund utarbeta förslag om nya grunder för beräkningen av ersättningsbeloppen för skador förorsakade av rovdjur på renar. Beredningen lägger därför inte nu fram något förslag om nya bestämmelser.

Däremot föreslår beredningen att 16 § första stycket jaktstadgan utgår. I denna bestämmelse föreskrivs att ersättning av statsmedel skall utgå om personskada eller dödsfall orsakats genom angrepp av björn, såvida den angripne inte framkallat angreppet genom egna åtgärder. Enligt uppgift har bestämmelsen endast åberopats en gång sedan år 1938. Sedan bestämmelsen tillkom har vidare det allmänna försäkringsskyddet byggts ut avsevärt och det finns också goda möjligheter för den enskilde att komplettera sitt försäkringsskydd på lämpligt sätt. Bestämmelsen är mot bakgrund härav otidsenlig. I detta sammanhang bör också uppmärksammas att risken för skador till följd av angrepp från andra djurarter - exempelvis aggressiva älgar och rådjur - utan att för den skull vara så stor att den bör framhävas är betydligt större än de risker som är förknippade med förekomsten av björn.

7.6.5 Säl

I kap. 1 redovisas skrivelser från yrkesfiskarens organisationer där man dels anger vilka skador sälen åsamkar fisket, dels hemställer om åtgärder för att reglera dessa skador.

Sälen tar fisk - framför allt lax - som fångats i nät och på linor och orsakar därvid även skador på redskapen. Under senare år har sälstammen i Östersjön minskat och minskningen fortsätter. Utvecklingen har också medfört en minskning i antalet rapporterade skadefall. Från fiskarens sida har dock farhågor framförts att sälstammen, genom inrättande av särskilda säl-skyddsområden, ånyo skulle öka i antal, vilket också skulle

kunna föranleda ökning av antalet skador. Yrkesfiskarens organisationer har i skilda sammanhang hemställt om ersättning till de enskilda fiskarna, t.ex. genom inrättandet av en sälskadefond.

Beredningen delar uppfattningen att de skador sälen orsakar på fisket i enskilda fall kan vara allvarliga. Beredningen anser emellertid inte att någon särskild sälskadefond bör inrättas. Risken för en alltför betungande administrativ apparat är påtaglig. Vidare är möjligheterna att korrekt bedöma inträffade skador och fastställa de ekonomiska förlusterna mycket begränsade. Däremot bör i särskilda fall de yrkesfiskare som åsamkats så betydande ekonomiska förluster genom sälskador att det är uppenbart oskäligt att de själva skall svara för kostnaden kunna få ersättning efter framställning till regeringen. Dessa framställningar bör prövas efter de principer som anges nedan i avsnitt 7.6.6.

Till detta bör läggas att det i debatten om sälskador har anförts att förekomsten av säl försvårar eller omöjliggör fiske inom vissa områden. Vidare har det framhållits att vissa fiskares känslighet för skador har sin grund i de mycket ansträngda allmänna förhållanden under vilka många fiskare verkar. Om problemen områdesvis eller för speciella kategorier fiskare är av denna karaktär bör förslag till åtgärder diskuteras i samband med att man utformar det allmänna stödet till fiskerinäringen. Den i kap. 1 refererade fiskerinäringsutredningen förordar att sådana frågor tas upp i de årliga överläggningarna mellan statens jordbruksnämnd och fiskets förhandlingsdelegation. Beredningen kan för sin del ansluta sig till det förslaget.

Skulle regering och riksdag, trots vad som här framförts av beredningen, finna skäl för en speciell sälskadefond bör frågan lösas genom att medel ställs till förfogande för fiskarens egna organisationer. Därigenom kan en onödigt stor administrativ apparat undvikas. Storleken på dessa medel kan fastställas årsvis vid överläggningar mellan staten och fiskerinäringen. Medlens fördelning till enskilda fiskare bör ombesörjas av fiskarens organisationer.

7.6.6 Övriga viltarter

I avsnitt 7.1 har betonats att en grundläggande princip bör vara att var och en skall tåla ett visst mått av olägenhet i form av viltskador. Emellertid inträffar viltskador vilkas ekonomiska konsekvenser det inte är rimligt att den enskilde ensam skall bära. I det följande behandlas frågan om i vad mån samhället i sådana fall bör ge den enskilde gottgörelse.

Beredningen har inte funnit anledning att närmare gå in på frågan under vilka förutsättningar en hägninnehavare eller annan jakträttsinnehavare kan vara skadeståndsskyldig för skador orsakade av förrymda djur. Allmänna skadeståndsrättsliga principer är säkert i och för sig tillämpliga. Ett ärende av detta slag är f.n. föremål för prövning inför domstol.

Bland de viltarter - utöver de i 7.6.1-5 nämnda - som framdeles kan komma att orsaka mera betydande viltskador märks främst gäss, bäver samt möjligen, om en frilevande stam återuppstår, även vildsvin. Beredningen arbetar f.n. med ett särskilt betänkande om vildsvin. Skulle betänkandet utmynna i ett förslag att vildsvin skall få förekomma i frilevande stammar kommer beredningen även att föreslå hur uppkommande skador bör regleras.

För de uppräknade viltarterna gäller - med undantag för vissa gåsarter - allmän jakttid. Jaktlagstiftningen ger också den skadelidande andra möjligheter att skydda sig mot skada av dessa djur - exempelvis kan man få tillstånd att riva bäverns hyddor och dammar.

Skadorna är i regel relativt koncentrerade till vissa lokaler eller biotoper. Denna koncentration kan medföra att skadan för vissa markägare kan bli mycket omfattande och att det inte är rimligt att den skadelidande alltid själv skall stå för hela den kostnad som följer av skadan. Beredningen vill dock inte föreslå någon generell ersättningsrätt - av den typ klövviltersättningen utgör - för skador vållade av dessa arter. Beredningen förordar i stället att den skadelidande kan erhålla ersättning efter särskild framställning till regeringen. Att ge-

nom författningsbestämmelser precist avgränsa samtliga sådana skador har beredningen inte bedömt vara lämpligt eller möjligt. Beredningen föreslår i stället en bestämmelse av mera allmänt innehåll som innebär att ersättning eller bidrag till skadeförebyggande åtgärder kan lämnas om det är uppenbart oskäligt att den skadelidande själv svarar för hela den kostnad skadan eller de förebyggande åtgärderna orsakar. Vid tillämpning av en sådan bestämmelse bör följande principer vara vägledande.

En förutsättning bör vara att skadan kan betraktas som betydande. En prövning av om denna förutsättning är uppfylld kräver som underlag att en tillfredsställande värdering av skadan utförts av särskild expertis. Den praktiska ordningen för denna prövning behandlas i avsnitt 7.8.

Att närmare precisera när en skada skall anses vara så omfattande att den skadelidande har ett berättigat anspråk på ersättning kan för huvuddelen fall inte göras generellt. Bedömningen bör emellertid göras både med hänsyn till skadans absoluta omfattning och till dess omfattning i förhållande till det skadade objektets hela värde. Ett visst mått av "självrisk" bör också vägas in vid prövningen. Vägledande vid bedömningen av självriskens omfattning bör vara det system som föreslagits ifråga om betesskador på gröda orsakade av älg, kronvilt och dovvilt.

Även om skadan är av den omfattningen att ersättning skulle kunna komma ifråga kan emellertid en rad omständigheter tala för att någon ersättning inte bör utgå eller att ersättningen bör reduceras.

Följande hänsyn bör tas vid regeringens prövning av inkomna ansökningar.

- Först bör undersökas om den skadelidande vidtagit några skadeförebyggande åtgärder eller haft möjlighet att bedriva skyddsjakt eller jakt med stöd av särskilt tillstånd. Enligt beredningens mening bör tämligen långtgående krav kunna ställas på att den skadelidande vidtagit rimliga åtgärder i detta avseende.

- Är skadan av det slaget och förhållandena i övrigt sådana att den skadelidande kunnat framtvinga skadeförebyggande åtgärder eller avskjutning genom jakträttsinnehavarens försorg bör ersättning inte komma ifråga.

- Ersättning bör inte heller utgå om den skadelidande själv kan sägas vara vållande till skadan eller om skadan förvärrats genom någon åtgärd från hans sida, exempelvis om han etablerat en med hänsyn till viltförekomsten i området särskilt känslig verksamhet.

- Ersättning bör normalt inte heller utgå om den skadelidande haft möjlighet till mera betydande avkastning genom jakt på den ifrågavarande djurarten. Väsentligt i detta sammanhang är emellertid relationen mellan den jaktliga avkastningens värde och skadans storlek.

7.7 Information

Vissa kunskaper om viltskador och om hur de skall förhindras eller begränsas finns redan i dag. Med det intresse som vilt-skadeproblemen väckt såväl i Sverige som utomlands bör kunskapsvolymen snabbt komma att öka. Det är angeläget att de kunskaper som i dag finns eller framtiden tillkommer görs tillgängliga för olika avnämnan. De kunskaper som i första hand bör förmedlas vidare är erfarenheter som vunnits genom olika former av forsknings-, försöks- och utvecklingsarbete och som kan bidra till att förhindra eller begränsa de skador viltet vållar.

Möjligheterna att begränsa viltskadorna bör beaktas under hela den process som äger rum från den översiktliga planeringen fram till dess en anläggning eller en verksamhet är i drift. Målgruppen för information om viltskadeförebyggande åtgärder är både stor och heterogen. Detta ställer särskilda krav på informationens utformning och lättillgänglighet.

Vissa myndigheter - framför allt naturvårdsverket, skogsstyrelsen, lantbruksstyrelsen, fiskeristyrelsen, planverket och vägverket - bör i anvisningar och rekommendationer till berörda myndigheter, organisationer, företag och enskilda personer ange vilka åtgärder som kan och bör vidtas för att begränsa viltskador.

Beredningen vill också fästa uppmärksamheten på det ansvar för information och rådgivning som faller på de organisationer som företräder företag eller enskilda personer och som berörs av viltskadeproblemet. De bör på alla nivåer aktivt kunna medverka i informationen om viltskadeproblemen och om vilka åtgärder som från företagets eller de enskildas sida kan vidtas för att minska riskerna för skador. Av stort värde är den information som kan förmedlas via jord- och skogsbrukets föreningsrörelser samt jägarnas och fiskarens organisationer.

Ett övergripande ansvar för insamlande, sammanställning och spridning av information i dessa frågor - liksom för lämplig samordning av de statliga myndigheternas olika insatser - bör som nu åvila statens naturvårdsverk.

7.8 Administration

Enligt beredningens uppfattning bör älgskadorna på jordbruksgröda och trädgårdsodlingar, vilka nu och även framdeles kommer att utgöra den absoluta merparten av skadefallen, som hittills handläggs av länsstyrelserna med biträde av länsälgnämnderna. Länsälgnämnderna rymmer inom sig företrädare för jordbruket, skogsbruket, jägarna och det rörliga friluftslivet. De kan till sig också knyta företrädare för andra intresseområden, exempelvis trafikmyndigheter. Samma ord

bör gälla vid handläggning av ersättningsanspråk för skador förorsakade av kron- och dovvilt dock att länsstyrelserna i Kristianstads och Malmöhus län när det gäller skador av kronvilt inom kronhjortsreservatet i Skåne bör höra kronhjorts-nämnden.

För att ersättning för skada orsakad av klövvilt skall utgå krävs i varje enskilt fall en tillfredsställande granskning och uppskattning av skadornas omfattning. Länsstyrelserna utser för detta ändamål värderingsmän som har kännedom om det näringsområde inom vilket skadefallet inträffat. För värderingsmännens verksamhet bör naturvårdsverket efter samråd med lantbruksstyrelsen utfärda anvisningar i syfte att få värderingarna så likartade som möjligt över hela landet. Varje länsstyrelse bör därutöver genom regionala kurser bibringa värderingsmännen erforderliga kunskaper om värderingsarbetets genomförande.

Beslut om ersättningar ur älgskadefonderna för skador på jordbruksgröda och trädgårdsodlingen bör även fortsättningsvis fattas av respektive länsstyrelse.

Skador av annat vilt förorsakas framför allt av de större rovdjuren samt av bäver, gäss och säl. Dessa skador är antingen lokaliserade till vissa delar av landet eller sporadiskt förekommande. Att över hela landet på länsnivå inrätta fasta institutioner för reglering av dessa skador synes därför inte meningsfullt. Beredningen har föreslagit att prövning av ersättningsanspråk skall ske i varje enskilt fall av regeringen. Länsstyrelserna bör dock vara den regionalt ansvariga instansen för skadevärderingen liksom för värdering av älgskada på skog. Länsstyrelserna skall därvid ha möjlighet att höra olika sakkunniga bland myndigheter och organisationer som finns inom länet, exempelvis lantbruksnämnden, skogsvårdsstyrelsen, LRF och länsjaktvårdsföreningen. Ersättning för skador för vilkas reglering länsstyrelserna inte har beslutanderätt hänskjuts efter länsstyrelsens utredning till regeringen för beslut.

Om en skada som förorsakas av en viss djurart förekommer ofta inom ett län bör länsstyrelsen överväga att tillsätta en sär-

skild sakkunniggrupp för handläggning av dessa skadefrågor. Detta kan t.ex. i vissa län vara aktuellt i frågor gällande ersättning för tamdjur som dödsats eller skadats genom angrepp av björn, varg, järv, lo och örn. Framdeles kan i vissa län även bäver- och gås-skadorna få sådan omfattning att de lämpligen bör handläggas av respektive länsstyrelse.

Länsstyrelsernas beslut i fråga om ersättning för viltskador bör kunna överklagas hos kammarrätten.

7.9 Kostnader och finansiering

7.9.1 Kostnader för skadereglering

Av de skador för vilka ersättning kan komma att utgå orsakas ett stort antal av älg, kron- och dovvilt på gröda. Beredningen föreslår att dessa skador ersätts med medel som jägarna betalar för fällt vilt av ifrågavarande djurarter.

I övrigt bör enligt beredningens mening ersättning för ersättningsgilla skador orsakade av jaktbara viltarter, med undantag av skador orsakade av älg, kronvilt och dovvilt samt vissa rovdjur, bestridas med medel från jaktvårdsfonden. Beredningens förslag överensstämmer härvidlag med vad som hittills tillämpats.

Skäl finns emellertid att uppmärksamt följa utvecklingen vad gäller denna typ av skador. Omfattningen av uttaget ur jaktvårdsfonden kan i hög grad bli beroende av enskilda djurarters utveckling. Om stammarna av t.ex. kanadagås och grågås även framdeles tillåts att öka i samma takt som under det senaste decenniet kan skadesituationen i södra Sverige bli besvärande med därav föranledda höga krav på ersättningar. Bäverskadorna kan också framdeles komma att föranledda ökade krav på jaktvårdsfonden.

I fråga om några djurarter, exempelvis vissa rovfågelarter och rovdjur, är det ett samhällsintresse att dessa bevaras och även

att antalet individer av vissa arter ökar. Mot bakgrund av sådana av samhället fastställda mål anser beredningen det skäligt att de ersättningsgilla skador som dessa viltarter orsakar betalas med allmänna medel. Inte heller detta innebär någon ändring av nu gällande principer.

För att framdeles bättre kunna bemästra problemen med viltskador kan, som framhållits i avsnitt 7.5, en ökad satsning på forskning och försöksverksamhet komma att visa sig nödvändig. Naturvårdsverket bör, som framhållits i avsnitt 7.5, få i uppdrag att ytterligare pröva denna fråga. Delar av forskningen bör dock kunna genomföras inom ramen för redan befintliga resurser.

En stor del av den praktiska försöksverksamheten bör kunna utföras med hjälp av jägarna samt de berörda näringarna och deras organisationer. Detta bör innebära goda möjligheter att bedriva försöksverksamhet utan att kostnaderna blir alltför betungande. Naturvårdsverket bör ta upp överläggningar med berörda parter om en sådan samverkan.

Principerna för finansieringen av den verksamhet som behandlats i detta betänkande kan summeras på följande sätt:

Med hänsyn till de skadevällande djurarterna kan fyra olika finansieringsformer komma i fråga för ersättningar till skadelidande, för förebyggande åtgärder, till forsknings- och utvecklingsarbete och för information:

- o Allmänna medel
- o Medel från jaktvårdsfonden
- o Medel från älgskadefonderna och älgskaderegleringsfonden
- o Bidrag från berörda företag och organisationer

Avgörande för vilken finansieringskälla som skall utnyttjas vid ersättning för inträffade viltskador eller förebyggande åtgärder bör vara

om samhället kan anses bära ett ansvar för att skadan uppstått, exempelvis i form av en medveten strävan att bygga upp en stam av en viss viltart,

om den skadevällande arten kan jagas enligt föreskrifterna i jakttidsförordningen och om skadan därigenom kan förebyggas eller nedbringas eller

om ersättning för skador vållade av den aktuella arten kan täckas med avgifter som jägarna betalt för rätten att fälla ifrågavarande vilt.

Ett speciellt problem uppstår när det gäller vem som skall bestrída kostnader för skador förorsakade av arter, främst fåglar, för vilka jakttid förekommer i viss del av landet, medan de är fridlysta på andra orter och där förorsakar skada. Eftersom det här gäller flera olika djurarter och olika skadetyper kan någon generell regel inte formuleras. En särskild bedömning måste göras i varje enskilt fall. Som huvudregel bör dock gälla att om man genom jakt på den plats där skadan uppstått kunnat begränsa eller förhindra skadan bör normalt ingen ersättning utgå. Eventuell ersättning bör täckas med medel ur jaktvårdsfonden. På de orter där djuret är fridlyst men vållat avsevärd skada för enskilda personer bör något generösare principer i fråga om ersättning gälla. Eventuell ersättning bör i sådana fall täckas av allmänna medel.

Allmänna medel bör täcka kostnader för:

- o Rovdjurs- och kronhjortsskador i de ersättningsfall som omfattas av nuvarande bestämmelser.
- o Ersättningsgilla skador vållade av utrotningshotade arter.
- o Ersättningsgilla skador vållade av övriga arter som inte får jagas.
- o Viss del av forsknings- och försöksverksamheten, främst den institutionsbundna delen av denna verksamhet, samt viss information om åtgärder för att förhindra eller minska skador.

Medel ur jaktvårdsfonden bör bestrida kostnader för:

- o Ersättningsgilla skador vållade av djur med allmän jakttid, exklusive älg, kronvilt, dovilt, björn och lo.
- o Viss del av forsknings- och försöksverksamheten, främst den del som anknyter till tillämpad forskning och praktisk utveckling.
- o Viss information till jaktkortslösarna om åtgärder i vilt-skadeförebyggande syfte.

Medel ur älgskadefonderna och älgskadereglernasfonden bör bestrida kostnader för:

- o Ersättningsgilla skador förorsakade av älg, kronvilt och dovilt exklusive ersättning för skador orsakade av kronvilt inom kronhjortsreservatet i Skåne.
- o Viss del av forsknings- och försöksverksamheten med anknytning till älg, kronvilt och dovilt.
- o Viss information om skadeförebyggande åtgärder.

Bidrag från berörda näringar och intressegrupper bör bestrida viss del av kostnader för:

- o Medverkan i skadeförebyggande viltvårdsarbete.
- o Försöks- och utvecklingsarbete.
- o Information i viltskadefrågor till organisationens medlemmar.

7.9.2 Administrativa kostnader

Beredningen har på flera olika punkter framhållit att naturvårdsverket skall spela en viktig roll vad gäller viltskadefrågorna. Verkets ansvar betonas således ifråga om viss

information, rådgivning och samordning av olika statliga insatser. Vidare föreslås att verket skall ta initiativ till överläggningar med t.ex. berörda näringar och pröva frågan om behovet av ytterligare insatser för forsknings- och utvecklingsarbete. Mot bakgrund härav vill beredningen peka på den pressade arbetssituationen som redan i dag råder för verkets sektion för faunavård och jakt och det behov av ytterligare resurser som kan komma att uppstå genom beredningens förslag. Beredningen förutsätter dock att sådana resursförstärkningar - om behov uppstår - aktualiseras av verket i samband med ordinarie petitaframställning.

7.10 Författningar

Beredningen föreslår att en särskild förordning utfärdas som ersätter de nu gällande kungörelserna om älgavgift och om ersättning för skada av kronhjort m.m. Beredningens förslag nödvändiggör också följdändring i 26 a § jaktlagen. Beredningen anser vidare att det av 26 § 3 mom. jaktlagen klart bör framgå att jaktvårdsfondens medel kan användas även till sådana åtgärder som indirekt främjar jaktvården, t.ex. lämnande av ersättning för viltskador m.m.

Alternativ I

Exempel på ersättningsberäkning för olika stora brukningsenheter med varierande skadeprocent i havre

Allmän självrisk = $2\% \times 3\,047 \text{ kg/ha} \times 0,69 \text{ kr} = 42,05 \text{ kr/ha}$, avrundat till 40 kr/ha, dock lägst 500 kr för brukningsenhet

Grödsjälvrisk = 5% av havregrödans värde på brukningsenheten samt därutöver 25% av därefter återstående del av skadan

Brukningens enhetens storlek ha åker	10	50	100
Grödvärde totalt kr ca	30 000	150 000	300 000
Variation kr	15 000 - 45 000	75 000 - 225 000	150 000 - 450 000
Värde havre ¹⁾ (25% av areal) kr ca	5 000	25 000	50 000
Allmän självrisk kr	500	2 000	4 000

Skadans omfattning, procent av hela havregrödans värde på brukningsenheten ²⁾	Skadevärde (Skv) kr	Självrisk (Sr ²) kr	Ersättning (E) kr	Skv kr	Sr ²) kr	E kr	Skv kr	Sr ²) kr	E kr
5	250	500	0	1 250	2 000	0	2 500	4 000	0
10	500	500	0	2 500	2 000	500	5 000	4 000	1 000
15	750	500	250	3 750	2 000	1 750	7 500	4 000	3 500
20	1 000	500	500	5 000	2 188	2 812	10 000	4 375	5 625
30	1 500	563	937	7 500	2 812	4 688	15 000	5 625	9 375
40	2 000	688	1 312	10 000	3 438	6 562	20 000	6 875	13 125
50	2 500	813	1 687	12 500	4 063	8 437	25 000	8 125	16 875

- 1) $3\,047 \text{ kg/ha} \times 0,69 = 2\,102 \text{ kr/ha}$ (normskördevärde för landet), här avrundat till 2 000 kr/ha
- 2) Vid samtidiga skador i andra grödor blir självrisken mindre än här angetts upp till 17% skador (vid havreandel 25%) eftersom den allmänna självrisken därvid bör belasta alla skador
- 3) Skador om 5 10 15 20 30 40 60 80 100 " 50 procent på hela havregrödan (arealen)
 motsvarar 10 20 30 40 60 80 " på 1/4 av havregrödan "
 " 20 40 60 80 " på 1/8 av havregrödan "
 " 40 80 " "

Alternativ II

Exempel på ersättningsberäkning för olika stora brukningsenheter med varierande skadeprocent i havre

Allmän självrisk = $1,5\% \times 2\,102 \text{ kr} = 31,53$ avrundat till 30 kr/ha dock lägst 500 kr för varje brukningsenhet

Grödsjälvrisk = 4 % av havregrödans värde på brukningsenheten samt därutöver 20 % av därefter återstående del av skadan

Brukningenshetens storlek ha åker	10	50	100
Grödvärde totalt kr ca	} se alternativ I		
variation			
Värde havre ¹⁾	500	1 500	3 000
Allmän självrisk kr			

Skadans omfattning, procent av hela havregrödans värde på brukningsenheten ²⁾	Skadevärde (Skv) kr	Självrisk (Sr ²) kr	Ersättning (E) kr	Skv kr	Sr ²) kr	E kr	Skv kr	Sr ²) E kr
5	250	500	0	1 250	1 500	0	2 500	3 000
10	500	500	0	2 500	1 500	1 000	5 000	3 000
15	750	500	250	3 750	1 550	2 200	7 500	3 100
20	1 000	500	500	5 000	1 800	3 200	10 000	3 600
30	1 500	500	1 000	7 500	2 300	5 200	15 000	4 600
40	2 000	560	1 440	10 000	2 800	7 200	20 000	5 600
50	2 500	660	1 840	12 500	3 300	9 200	25 000	6 600

1)

2) se alternativ I, obs. dock att procenttalet i not 2 här skall vara 14 %

3)

Alternativ III

Exempel på ersättningsberäkning för olika stora brukningsenheter med varierande skadeprocent i havre

Allmän självrisk = 1 % x 2 012 kr = 20,12 kr avrundat till 20 kr/ha dock lägst 500 kr för varje brukningsenhet

Grödsjälvrisk = 3 % av havregrödans värde på brukningsenheten samt därutöver 15 % av därefter återstående del av skadan

Brukningenshetens storlek ha åker 10 50 100

Grödvärde totalt kr ca }
variation

se alternativ I

Värde havre¹⁾

Allmän självrisk 500 1 000 2 000

	Skade- värde (Skv) kr	Själv- risk (Sr ²) kr	Skv kr	Sr ²) kr	E kr	Skv kr	Sr ²) kr	E kr
5	250	500	1 250	1 000	250	2 500	2 000	500
10	500	500	2 500	1 012	1 488	5 000	2 025	2 975
15	750	500	3 750	1 200	2 550	7 500	2 400	5 100
20	1 000	500	5 000	1 388	3 612	10 000	2 775	7 225
30	1 500	500	7 500	1 763	5 737	15 000	3 525	11 475
40	2 000	500	10 000	2 138	7 862	20 000	4 275	15 725
50	2 500	503	12 500	2 512	9 988	25 000	5 025	19 975

1)

2) se alternativ I, obs. dock att procenttalet i not 2 här skall vara 10 %

3)

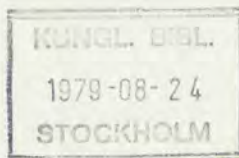
PM

Allmän självrisk i kr/ha för olika län

Län	Normskördevärde 1978 havre kr/ha	Allmän självrisk		
		2 %	1,5 %	1 %
Hela landet	2 102	40 (42,04)	30 (31,53)	20 (21,02)
AB län	1 910	40 (38,20)	30 (28,65)	20 (19,10)
C "	2 223	40 (44,46)	30 (33,35)	20 (22,23)
D "	2 042	40 (40,82)	30 (30,62)	20 (20,42)
E "	2 215	40 (44,30)	30 (33,23)	20 (22,15)
F "	1 747	30 (34,94)	30 (26,20)	20 (17,47)
G "	1 798	40 (35,96)	30 (26,97)	20 (17,98)
H "	1 886	40 (37,72)	30 (28,29)	20 (18,86)
I "	1 887	40 (37,76)	30 (28,30)	20 (18,87)
K "	2 013	40 (40,26)	30 (30,20)	20 (20,13)
L "	2 487	50 (49,76)	40 (37,30)	20 (24,87)
M "	2 864	60 (57,28)	40 (42,96)	30 (28,64)
N "	2 529	50 (50,58)	40 (37,93)	30 (25,29)
O "	2 020	40 (40,40)	30 (30,30)	20 (20,20)
P "	1 934	40 (38,68)	30 (29,01)	20 (19,34)
R "	2 314	50 (46,28)	30 (34,71)	20 (23,14)
S "	1 687	30 (35,74)	30 (25,30)	20 (16,87)
T "	2 049	40 (40,98)	30 (30,70)	20 (20,49)
U "	2 184	40 (43,68)	30 (32,76)	20 (21,84)
W "	1 698	30 (33,96)	30 (25,47)	20 (16,98)
X "	1 575	30 (31,50)	20 (23,02)	20 (15,75)
Y "	1 389	30 (27,78)	20 (20,83)	10 (13,89)
Z "	1 604	30 (32,08)	20 (24,06)	20 (16,04)
AC "	1 533	30 (30,66)	20 (23,00)	20 (15,33)
BD "	1 299	30 (25,98)	20 (19,48)	10 (12,99)

Kronologisk förteckning

1. Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. S.
2. Naturmedel för injektion. S.
3. Regional laboratorieverksamhet. Jo.
4. Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Ju.
5. Konsumentinflytande genom insyn? H.
6. Polisen. Ju.
7. Tandvården i början av 80-talet. S.
8. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. E.
9. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. E.
10. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. a.
11. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. E.
12. Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. Kn.
13. Konkurs och rätten att idka näring. Ju.
14. Naturvård och täktverksamhet. Jo.
15. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. Jo.
16. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. A.
17. Kulturhistorisk bebyggelse – värd att vårda. U.
18. Museijärnvägar. U.
19. Jaktvårdsområden. Jo.
20. Anhöriga. S.
21. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. S.
22. Barn och doden. S.
23. Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. B.
24. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. A.
25. Nya namnregler. Ju.
26. Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. S.
27. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. A.
28. Barnolycksfall. S.
29. Lotterier och spel. H.
30. Lotterier och spel. Bilagor. H.
31. Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. Kn.
32. Fastighetstaxering 81. B.
33. Fastighetstaxering 81. Bilagor. B.
34. Bilarna och luftföroreningarna. Jo.
35. Rationellare girohantering. E.
36. Konsumenttjänstlag. Ju.
37. Aktivt boende. Bo.
38. Lagerstöd. A.
39. Vattenkraft och miljö 4. Bo.
40. Malmer och metaller. I.
41. Barnen i framtiden. S.
42. Vår säkerhetspolitik. Fö.
43. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Jo.
44. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. Jo.
45. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. Jo.
46. Koncernbegreppet m. m. Ju.
47. Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. U.
48. Arbetstiderna inför 80-talet. A.
49. Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Ju.
50. Huvudmannaskäpet för specialskolan. U.
51. Öst Ekonomiska Byrån. H.
52. Viltskador. Jo.



Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. [4]
Polisen. [6]
Konkurs och rätten att idka näring. [13]
Nya namnregler. [25]
Konsumenttjänstlag. [36]
Koncernbegreppet m. m. [46]
Grundlagsskyddad yttrandefrihet. [49]

Försvarsdepartementet

- Vår säkerhetspolitik. [42]

Socialdepartementet

- Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. [1]
Naturmedel fur injektion. [2]
Tandvården i början av 80-talet. [7]
Utredningen rörande vissa frågor beträffande sjukvård i livets slutskede. 1. Anhöriga. [20] 2. Plötslig och oväntad död - anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. [21] 3. Barn och döden. [22]
Sjukvårdens inre organisation - en idépromemoria. [26]
Barnolycksfall. [28]
Barnen i framtiden. [41]

Ekonomidepartementet

- Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. 1. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder-bakgrund och problemanalys. [8]
2. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögensfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden - en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. [9] 3. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster - en preliminär analys. [10] 4. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen - ideologi och verklighet. [11]
Rationellare girohantering. [35]

Budgetdepartementet

- Avgifter i staten - nuläge och utvecklingsmöjligheter. [23]
1976 års fastighetstaxeringskommitté. 1. Fastighetstaxering 81. [32] 2. Fastighetstaxering 81. Bilagor. [33]

Utbildningsdepartementet

- Kulturhistorisk bebyggelse - värd att värda. [17]
Museijärnvägar. [18]
Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. [47]
Huvudmannskapet för specialsolan. [50]

Jordbruksdepartementet

- Regional laboratorieverksamhet. [3]
Naturvårdskommittén. 1. Naturvård och täktverksamhet. [14] 2. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. [15]
Jakt- och viltvårdsberedningen. 1. Jaktvårdsområden. [19] 2. Vilt-skador. [52]
Bilarna och luftföroreningarna. [34]
Miljörisiker vid sjötransporter. 1. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. [43] 2. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1-8. [44] 3. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9-13. [45]

Handelsdepartementet

- Konsumentinflytande genom insyn? [5]
Lotteriutredningen. 1. Lotterier och spel. [29] 2. Lotterier och spel. Bilagor. [30]
Öst Ekonomiska Byrån. [51]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Sysselsättningsutredningen. 1. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. [16] 2. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. [24] 3. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. [27]
Lagerstöd. [38]
Arbetsstiderna inför 80-talet. [48]

Bostadsdepartementet

- Aktivt boende. [37]
Vattenkraft och miljö 4. [39]

Industridepartementet

- Malmer och metaller. [40]

Kommundepartementet

- Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. [12]
Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. [31]

KUNGL. BIBL.
1979-08-24
STOCKHOLM





LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-015051-X

ISSN 0375-250X